

ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΜΟΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΦΑΣΙΣΜΟΥ: ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ ΣΑΝ ΤΡΑΓΩΔΙΑ, ΤΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΑΝ ΦΑΡΣΑ

ΑΝ ο στόχος της δημοκρατικής πτέρυγας του αντιφασισμού τα τελευταία χρόνια ήταν να ταρακουνήσει και να συνεφέρει την «παρεκκλίνουσα» αστική τάξη που είχε αρχίσει να φλερτάρει με τους φασίστες, τότε οι κινήσεις τους αποδείχτηκαν σχεδόν απόλυτα επιτυχείς. Αν ο στόχος μιας άλλης, πιο μαχητικής, μερίδας του αντιφασιστικού κινήματος ήταν να δημιουργήσει μια αντιχρυσαιγίτικη πολιτική υποκοουλτούρα, τότε κι αυτών οι κινήσεις είναι σχεδόν απόλυτα επιτυχείς. Από την ταξική σκοπιά που βλέπουμε όμως εμείς τα πράγματα, πεποίθησέ μας είναι ότι η αντιφασιστική ιδεολογία και πρακτική δεν κατάφερε –και δεν θα μπορούσε άλλωστε– να ενδυναμώσει το κίνημα ενάντια στην πολιτική της απαξίωσης. Στόχος αυτής της ενότητας είναι να δείξει γιατί.

Ο αντιφασισμός ήταν μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο η κυρίαρχη πολιτική ιδεολογία στην Ευρώπη (δυτική και ανατολική). Ήταν ένα από τα βασικά οικοδομικά υλικά με τα οποία χτίστηκαν τόσο οι «φιλελεύθερες δημοκρατίες» των δυτικών καπιταλιστικών καθεστώτων συσσώρευσης όσο και ο «υπαρκτός σοσιαλισμός» των ανατολικών κρατικοκαπιταλιστικών καθεστώτων συσσώρευσης. Για τη δεξιά (που τώρα εμφανιζόταν ως «κεντρώα») και τη σοσιαλδημοκρατία, ήταν το πλυντήριο ξεπλύματος του αμαρτωλού παρελθόντος τους, της συμβολής τους στην προπολεμική άνοδο του φασισμού και του αντισημιτισμού. Για τη σταλινική αριστερά, ο αντιφασισμός και ο αγώνας των παρτιζάνων εναντίον των φασιστικών καθεστώτων της πολεμικής περιόδου 1939-1945 ήταν το εισιτήριο της πολιτικής επανανομιμοποίησής της και της ανόδου της στην εξουσία σε μια σειρά χωρών της Ανατολικής Ευρώπης. Γράφει ο ιστορικός Τόνυ Τζαντ, αναφερόμενος στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια:

Για να κρατήσουν τους «προοδευτικούς» διανοούμενους υπό τον έλεγχό τους, τα κομμουνιστικά κόμματα χρησιμοποίησαν τον ηθικό μοχλό του «αντιφασισμού». Αυτή η τακτική είχε τη γοητεία της οικειότητας. Για πολλούς ευρω-

παίους, η πρώτη εμπειρία τους από πολιτικές κινητοποιήσεις συνδεόταν με τα αντιφασιστικά λαϊκά μέτωπα της δεκαετίας του 1930. Οι περισσότεροι άνθρωποι θυμούνταν το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ως νίκη κατά του φασισμού... Στον πυρήνα της αντιφασιστικής ρητορικής έτσι όπως τη χρησιμοποίησε η επίσημη αριστερά βρισκόταν μια απλή διπολική αντίληψη για την πολιτική τοποθέτηση: είμαστε αυτό που δεν είναι οι άλλοι. Οι άλλοι (οι φασίστες, οι ναζιστές, οι φρανκιστές, οι εθνικιστές) είναι η δεξιά, εμείς είμαστε η αριστερά. Οι άλλοι είναι αντιδραστικοί, εμείς είμαστε προοδευτικοί. Οι άλλοι είναι υπέρ του πολέμου, εμείς είμαστε υπέρ της ειρήνης. Οι άλλοι είναι οι δυνάμεις του Κακού, εμείς είμαστε με την πλευρά του Καλού. Όπως έλεγε ο Κλάους Μαν το 1935 στο Παρίσι: ό,τι είναι φασισμός, εμείς δεν είμαστε, και είμαστε εναντίον του... Ο φιλοκομμουνισμός ή τουλάχιστον ο αντι-αντικομμουνισμός ήταν η λογική ουσία του αντιφασισμού.¹

Στις επόμενες σελίδες θα έρθουμε πολλές φορές αντιμέτωποι με αιχμάλωτες λέξεις. Μια απ' αυτές είναι ο «κομμουνισμός». Στο ανωτέρω παράθεμα, «κομμουνισμός» σημαίνει λενινισμός, σταλινισμός και λαϊκή δημοκρατία. Τέλος πάντων, από τότε κύλησε πολύ νερό στο αυλάκι, πολλά πράγματα άλλαξαν στο πέρασμα του χρόνου. Με την κατάρρευση των ανατολικών κρατικοκαπιταλιστικών καθεστώτων και την ενοποίηση του καπιταλιστικού κόσμου, το ιδεολογικό τοπίο έγινε πιο περίπλοκο. Οι απλοϊκές μανιχαϊστικές γραμμές που χωρίζουν τους Καλούς από τους Κακούς ξανατραβήχτηκαν. Εδραιώθηκε **επίσημα** σ' όλη την Ευρώπη η «θεωρία των δύο άκρων» (φασισμός και κομμουνισμός), ενώ σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες οι ντόπιοι φασίστες επανανομιμοποιήθηκαν ως πατρι-

1. Tony Judt, *Η Ευρώπη μετά τον πόλεμο*, τ. 1, εκδ. Αλεξάνδρεια/Καθημερινή, 2013, σελ. 327.

ώτες που πολέμησαν εναντίον του μπαμπούλα του «κόκκινου ολοκληρωτισμού». Το 2000 στη Λετονία, για πρώτη φορά στα μεταπολεμικά χρονικά, ένας πρώην σοβιετικός παρτιζάνος καταδικάστηκε για εγκλήματα πολέμου. Ένα ταμπού πενήντα χρόνων έσπασε, αφού ποτέ πριν στον κόσμο κάποιος παρτιζάνος ή στρατιώτης που είχε πολεμήσει εναντίον των ναζί, ακόμα κι αν είχε διαπράξει εγκλήματα πολέμου, δεν είχε δικαστεί και φυλακιστεί γι' αυτό το λόγο. Το ενδιαφέρον μάλιστα είναι ότι αυτό έγινε σε μια χώρα που μέσα στη δεκαετία του 1990 αποκατέστησε ιστορικά τα δυο ντόπια χιτλερικά τάγματα που έδρασαν την περίοδο 1943-1944 ως «αγωνιστές της ελευθερίας» εναντίον των σοβιετικών, οι οποίοι προσπαθούσαν κατά τη διάρκεια του πολέμου να ανακατακτήσουν τη χώρα.² Μια τέτοια ακραία ανατροπή έγινε δυνατή από τη στιγμή που, μετά την πτώση του τείχους, το μισό αντιφασιστικό στρατόπεδο του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου απονομιμοποιήθηκε. Με αλλεπάλληλες αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου την περασμένη δεκαετία, ο Κόκκινος Στρατός κατατάσσεται πλέον οριστικά στις αντιδημοκρατικές δυνάμεις. Στις 23 Σεπτεμβρίου 2008, 409 μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου υπέγραψαν μια Διακήρυξη που θεσπίζει την εορτή της 23ης Αυγούστου ως ημέρα μνήμης των θυμάτων του «ολοκληρωτισμού», δηλαδή του σταλινισμού και του ναζισμού. Αξίζει να την παραθέσουμε ολόκληρη:

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο,

έχοντας υπόψη τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το απαράγραφο των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και των εγκλημάτων πολέμου,

έχοντας υπόψη τα ακόλουθα άρθρα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών: Άρθρο 1: την υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Άρθρο 2: το δικαίωμα στη ζωή, Άρθρο 3: την απαγόρευση των βασανιστηρίων και Άρθρο 4: την απαγόρευση της δουλείας και της καταναγκαστικής εργασίας,

έχοντας υπόψη το ψήφισμα 1481 (2006) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την καταδίκη των εγκλημάτων των κομμουνιστικών καθεστώτων,

έχοντας υπόψη το άρθρο 116 του Κανονισμού του,

Α. εκτιμώντας ότι το Σύμφωνο Molotov-Ribbentrop της 23ης Αυγούστου 1939 μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και της Γερμανίας χώρισε την Ευρώπη σε δύο σφαίρες επιρροής με μυστικά πρόσθετα πρωτόκολλα,

Αυτό είναι το σύμβολο για την Ημέρα της Διεθνούς Μαύρης Κορδέλας, εις μνήμην των θυμάτων του σταλινισμού και του ναζισμού, αλλά όχι βέβαια αυτών της Δημοκρατίας. Καθόλου τυχαία, η μέρα αυτή είναι η 23η Αυγούστου, η μέρα που υπογράφηκε το σύμφωνο Ρίμπεντροφ-Μολότοφ το 1939.

Β. εκτιμώντας ότι οι μαζικές εκτοπίσεις, οι δολοφονίες και οι υποδουλώσεις που διαπράχθηκαν στο πλαίσιο των επιθέσεων του σταλινισμού και του ναζισμού εμπίπτουν στην κατηγορία των εγκλημάτων πολέμου και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας,

Γ. εκτιμώντας ότι, βάσει του διεθνούς δικαίου, οι νόμιμες παραγραφές δεν ισχύουν για τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας,

Δ. εκτιμώντας ότι η επιρροή και η σημασία του σοβιετικού καθεστώτος και της σοβιετικής κατοχής για τους πολίτες των μετακομμουνιστικών κρατών παραμένουν ελάχιστα γνωστά στην Ευρώπη,

Ε. εκτιμώντας ότι το άρθρο 3 της απόφασης αριθ. 1904/2006/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Δεκεμβρίου 2006, για τη θέσπιση του προγράμματος «Ευρώπη για τους Πολίτες» για την περίοδο 2007-2013 με σκοπό την προώθηση της ενεργού συμμετοχής του ευρωπαίου πολίτη στα κοινά, καθιέρωσε τη δράση «Ενεργός Ευρωπαϊκή Μνήμη», που στοχεύει να εμποδίσει οποιαδήποτε επανάληψη των εγκλημάτων του ναζισμού και του σταλινισμού,

1. Προτείνει να ανακηρυχθεί η 23η Αυγούστου Ευρωπαϊκή Ημέρα Μνήμης για τα Θύματα του Σταλινισμού και του Ναζισμού, με σκοπό τη διατήρηση της μνήμης των θυμάτων των μαζικών εκτοπίσεων και εξοντώσεων, και ταυτόχρονα, την εδραίωση της δημοκρατίας καθώς και την ενίσχυση της ειρήνης και της σταθερότητας στην ήπειρό μας
2. αναθέτει στον Πρόεδρό του να διαβιβάσει την παρούσα δήλωση, συνοδευόμενη από τα ονόματα των υπογραφόντων, στα κοινοβούλια των κρατών μελών.³

2. Βλ. <http://www.theguardian.com/theguardian/2000/mar/13/features11.g23>

3. http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?reference=P6_TA%282008%290439&language=EL

Ο Δένδιας *antifa*; Γιατί όχι;

Αυτή η καθόλου αθώα μετατόπιση του κέντρου βάρους της επίσημης ευρωπαϊκής αντιφασιστικής ιδεολογίας, που είναι πιθανόν να συνοδευτεί από διάφορα απαγορευτικά νομοθετήματα στο μέλλον, είναι μια δια-κρατική επικύρωση της «θεωρίας των δύο άκρων». Συνοδεύεται από τη συγκρότηση μιας νέας συμμαχίας «κεντρώων δυνάμεων» διαχείρισης της κρίσης αναπαραγωγής, που τα χαρακτηριστικά της έχουμε παρουσιάσει στις προηγούμενες ενότητες. Συστατικό στοιχείο αυτής της συμμαχίας είναι ένας νεοφιλελεύθερος εθνικισμός που θέλει να διαχωριστεί *ταυτόχρονα* και από τον «ακροδεξιό εθνικιστικό εξτρεμισμό» και από την «αντικαπιταλιστική ουτοπία» του «κόκκινου εξτρεμισμού». Τα φαντάσματα των Γκουλάγκ και του Άουσβιτς ανακαλούνται διαρκώς στη μνήμη για να μετατοπίσουν τη δημόσια αντιπαράθεση από τα μέτρα λιτότητας εναντίον όσων ακόμα τελούν υπό εκμετάλλευση ή ακόμα και για να αποκρυφτούν τα στρατόπεδα συγκέντρωσης μεταναστών, συστατικό στοιχείο της διαχείρισης του πλεονάζοντος πληθυσμού. Η θεωρία ότι κάθε άλλη εναλλακτική πολιτική διαχείριση πέρα από τη νεοφιλελεύθερη (πόσο μάλλον το ξεπέραςμα *κάθε* εναλλακτικής καπιταλιστικής πολιτικής διαχείρισης, δηλαδή η κομμουνιστικοποίηση) δεν μπορεί παρά αναπόφευκτα να οδηγήσει στα Γκουλάγκ και τα Άουσβιτς γίνεται, δια της διαρκούς επανάληψής της από τα ΜΜΕ, καθημερινή τρομοκρατική νόρμα. Οι συλλήψεις ηγετικών στελεχών και μελών της χ.α. και η έκθεση των εξτρεμιστικών τους εγκλημάτων σε κοινή θέα τροφοδοτούν και εμποδώνουν αυτή τη θεωρία στη συνείδηση αυτών που έχουν προ πολλού γίνει θεατές της ίδιας τους της ζωής – κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο που το κάνουν οι συλλήψεις των αναρχικών και η έκθεση εγκλημάτων τύπου Marfin ή «εγκλημάτων» τύπου ληστειών τραπεζών. Ο νέος **καθεστωτικός αντιφασισμός** είναι, στον ίδιο βαθμό με την επιβολή του «νόμου και της τάξης», συνθετικό στοιχείο αυτής της στρατηγικής διαχείρισης της κρίσης.

Δεν είναι όμως αυτή η μόνη μορφή αντιφασισμού. Ο παλιός **αντικαθεστωτικός αντιφασισμός** των Λαϊκών Μετώπων του 1935 έχει δημιουργήσει τη δική του «επανα-

στατική» αντιφασιστική παράδοση. Επαναστατική εντός εισαγωγικών γιατί θεωρούμε ότι ο αντικαθεστωτικός αντιφασισμός δημιούργησε ένα νέο υπόδειγμα πολιτικής δράσης, το οποίο υποκατέστησε το παλιό επαναστατικό υπόδειγμα της ταξικής πάλης, του αγώνα τάξης εναντίον τάξης – άσχετα με το αν αυτό το τελευταίο υπόδειγμα εννοείτο ως μια σταδιακή (κλασική σοσιαλδημοκρατία) ή δια ρήξεων (λενινισμός, αναρχοκομμουνισμός, συμβουλιακός κομμουνισμός) μετάβαση προς το σοσιαλισμό. Αυτό με το οποίο υποκατέστησε ο αντικαθεστωτικός αντιφασισμός το παλιό υπόδειγμα είναι η επιλεκτική επίθεση σε μια υποτιθέμενα τερατώδη και, από κατασταλτική ή βιοπολιτική σκοπιά, επαναλαμβανόμενη, αν και απολύτως μοναδική στην τερατωδία της, πολιτική μορφή του κεφαλαίου. Το νέο πολιτικό υπόδειγμα ξεκίνησε μεγалоστομα ως «μάχη ενάντια στο τελευταίο στάδιο του καπιταλισμού» (βλ. παρακάτω τις περιπέτειες των ορισμών της Τρίτης Διεθνούς για το φασισμό) και γρήγορα αποκαλύφθηκε ως αυτό που πράγματι ήταν: κομμάτι της εξωτερικής πολιτικής της ΕΣΣΔ. Μετά τη νίκη του δημοκρατικού και λαϊκοδημοκρατικού αντιφασισμού στον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και την αναβάθμιση του Κομμουνιστικού Κόμματος Γερμανίας (KPD) από σέκτα σε κράτος στην Ανατολική Γερμανία, ο αντικαθεστωτικός αντιφασισμός μετεξελίχθηκε σε κρατικό αντιφασισμό, δηλ. στο βασικό ιδεολογικό πυλώνα του κρατικού καπιταλισμού στην ανατολή και της μικτής οικονομίας στη δύση. Για να επανεμφανιστεί, τέλος, μετά το '68, ξανά ως «επαναστατικό» υπόδειγμα· αυτή τη φορά ως συγκολλητική ιδεολογία επιμέρους μαχών ενάντια στη «μικροφυσική της εξουσίας» (αντιρατσισμός, αντισεξισμός κλπ). Η καπιταλιστική βιοπολιτική διαχείριση της μεταπολεμικής περιόδου βαφτίστηκε απ' αυτό το νέο αντιφασιστικό ρεύμα «φασισμός» και «δήθεν δημοκρατία». Έτσι ο όρος «φασισμός» κατέληξε να σημαίνει ότι τραβούσε η όρεξη του κάθε αντιεξουσιαστή ή μεταμοντέρνου αριστερού. Σε κάθε παραλλαγή του σύγχρονου αντικαθεστωτικού αντιφασισμού, ο άλλος όρος που κυριαρχεί στις σχετικές αναλύσεις, και υποτίθεται ότι εξηγεί τα πάντα, είναι το δίδυμο αδελφάκι του «φασισμού», ο «ολοκληρωτισμός».

Η κατηγοριοποίηση των διαφόρων τάσεων του σύγχρονου αντικαθεστωτικού αντιφασισμού δεν είναι εύκολη υπόθεση. Εντελώς χοντρικά θα πούμε ότι χωρίζεται στην αριστερή και στην αναρχική/αντιεξουσιαστική/αυτόνομη τάση, παρότι υπάρχουν πολλές αλληλοεπικαλύψεις στις προσεγγίσεις των δύο τάσεων.

Ο αντιφασισμός της αριστεράς –που μόνο σε ορισμένες ακαδημαϊκές του εκδοχές έχει προσφέρει κάποιες ενδιαφέρουσες αναλύσεις του φασιστικού φαινομένου– δεν έχει κανένα λόγο να μη βροντοφωνάζει ότι επιδίωξή του είναι η ενίσχυση του δημοκρατικού κράτους. Για την αριστερά, στη

σταλινική ή σοσιαλδημοκρατική της εκδοχή, η τακτική του αντιφασισμού και της τερατοποίησης της χ.α. εξυπηρετεί κατά βάση τον εκλογικό και πολιτικό ανταγωνισμό της με τη Ν.Δ. και τα θυγατρικά της κόμματα.

Λιγότερο σαφή είναι τα πράγματα με τον αναρχικό/αντιεξουσιαστικό/αυτόνομο χώρο, ιδιαίτερα μάλιστα με αυτά του τα τμήματα που πρωτίστως αναγνωρίζουν τον εαυτό τους ως αντιφασιστικούς σχηματισμούς με επιρροές από Δ. Ευρώπη και κυρίως το Antifa κίνημα των γερμανών Autonomien. Δηλωμένοι δημοκράτες και α/α/α χώρος συγκλίνουν πάντως στην εκτίμηση ότι έχουμε εισέλθει –ξανά– σε μια εποχή «ολοκληρωτισμού» (αν και για ορισμένους είναι αμφίβολο αν βγήκαμε ποτέ απ’ αυτήν).

Βασικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης «ολοκληρωτικής»/«φασιστικής» ατζέντας της εξουσίας –όπως κι αν εννοεί την «εξουσία» ο κάθε αντιφασίστας κι όπως αυτά προκύπτουν από μια προσεκτική ανάγνωση των γραφών του μοντέρνου αντικαθεστωτικού αντιφασισμού, είτε πρόκειται για τάσεις που είναι ενσωματωμένες στο Σύριζα και την Ανταρσία είτε πρόκειται για τάσεις του α/α/α χώρου– υποτίθεται ότι είναι (ο κατάλογος είναι απλά ενδεικτικός):

- η στρατιωτικοποίηση της εργασίας, δηλ. «η υποτίμηση της εργατικής τάξης μέχρι το σημείο της μαζικής εξόντωσης» (! – autonome-antifa) ή «ο άγριος νεοφιλελευθερισμός με νόμο και τάξη που επιστρατεύει την υποτιμημένη εργασία αλλά και τη (μισο) δουλειά» (από αφίσα εννέα αντιεξουσιαστικών συλλογικοτήτων από τα δυτικά και τον πειραιά)

- η «συγκεντροποίηση και παραγωγή μίας συστημικής φωνής χωρίς πολλές διαφορετικές ή αποκλίνουσες ‘προφορές’ στα μμε, κατάργηση του ρόλου των συνδικάτων και των ‘κοινωνικών φορέων’ ως διαμεσολαβητικών μηχανισμών παραγωγής κοινωνικών συναινέσεων, ‘ταύτιση’ της αστυνομίας και της δικαιοσύνης σε έναν κοινό σε αντίληψη αστυνομοδικαστικό μηχανισμό... μια ‘ένιαία αφήγηση’ [!] που επιβάλλεται από τη ‘διακινδύνευση της εποχής’ [sic]» (από το πρώτο τεύχος της basse classe, έκδοσης των αναρχικών από τις δυτικές συνοικίες της Αθήνας και του Πειραιά)

- η συγκρότηση ενός παντοδύναμου κράτους που άλλοτε αποκαλείται κράτος-μαφία, άλλοτε Λεβιάθαν

- η «βίαιη εισαγωγή μας στην καρδιά του νέου σταδίου του ολοκληρωτικού καπιταλισμού με σφοδρό κύμα αναδιαρθρώσεων σ’ όλους τους τομείς, μεγαλύτερο και καθολικότερο από κάθε άλλη ιστορική περίοδο» (από την πολιτική απόφαση του 3^{ου} συνεδρίου του NAP – η ξαναξεσταμένη λενινιστική σούπα των προοδευτικών ιστορικών σταδίων).

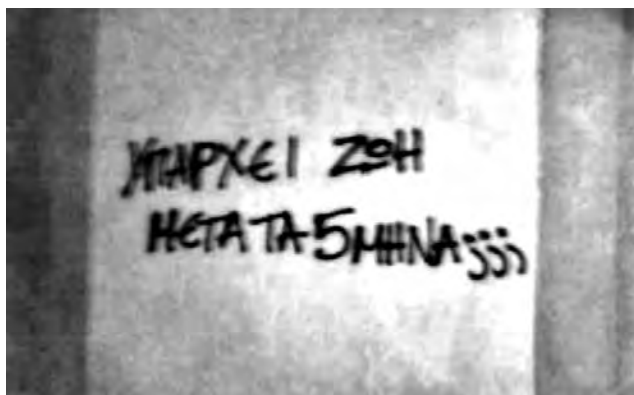
Αν αφήσουμε κατά μέρος τον αριστερό δημοκρατικό αντιφασισμό, ένας μεστός ορισμός, που συνοψίζει πετυχημένα αυτά που πιστεύει η πλειοψηφία του α/α/α αντιφασιστικού χώρου, είναι αυτός:

Ο σύγχρονος φασισμός ορίζεται ως η εν μέσω καπιταλιστικής κρίσης ακραία υποτίμηση της εργατικής δύναμης μέσω της υλικής, ψυχολογικής και βιολογικής εξολόθρευσης ενός μεγάλου κομματιού του πλεονάζοντος προλεταριακού πληθυσμού και της εκμείωσης/εξαγοράς της συναίνεσης ενός μεγάλου κομματιού των (πρώην) μικροαστικών στρωμάτων στην ασκούμενη πολεμική πολιτική. Ο σύγχρονος φασισμός αποτελεί την ακραία μορφή της κεφαλαιοκρατικής σχέσης, που κυοφορείται μέσα από την αστική δημοκρατία ενάντια στην οργανωμένη άρνηση της εργατικής τάξης κι ορθώνεται οπότε πάνω σε 3 πυλώνες: υπάρχει ο φασισμός του κράτους, του παρακράτους και της κοινωνίας.

Ο κρατικός φασισμός εξολοθρεύει συστηματικά τον μεταναστευτικό προλεταριακό πληθυσμό, μέσω της Frontex, του φράχτη στον Έβρο, των στρατοπέδων συγκέντρωσης. Σφίγγει τον αστυνομικό/στρατιωτικό κλοιό γύρω από τον ντόπιο προλεταριακό πληθυσμό, αφού πρώτα έχει προχωρήσει σε σοκαριστική μισθολογική υποτίμησή του. Οικοδομεί μια νέου τύπου συναίνεση των νοικοκυraίων πάνω στην παραχώρηση προνομίων στη βάση της εθνικής ταυτότητας και των παραδοσιακών αξιών της (ιδιοκτησία, θρησκεία, οικογένεια, αντικομμουνισμός) και “πουλάει προστασία” στο μικρομεσαίο κεφάλαιο μέσω της υποτιμημένης “μαύρης” εργασίας και της αστυνομικής εξασφάλισης από την “προλεταριακή αταξία”. Μέσω των ΜΜΕ διαμορφώνει τη “μνήμη χρυσόψαρου” που επιζητά από τον πληθυσμό, ώστε να κατασκευάζει κατά το δοκούν την εθνική ενότητα. Όσο η συναίνεση εξασφαλίζεται μέσω των παραπάνω, διατηρεί την προηγούμενη φορεσιά των αστικοδημοκρατικών κοινοβουλευτικών μορφών, αυστηροποιώντας το θεσμικό πλαίσιο έτσι ώστε να εξοστρακίζεται ο ταξικός ανταγωνισμός και ταυτόχρονα ελαστικοποιώντας τις εκτροπές του, μονιμοποιώντας την κατάσταση εκτάκτου ανάγκης. Τέλος, προνοεί για την περίπτωση που η συναίνεση καταρρεύσει και η εξουσία του απειληθεί από μια μαζική προλεταριακή ανταρσία, διατηρώντας σε εφεδρεία τους μηχανισμούς του παρακράτους και του στρατού.⁴

Η πρώτη βασική μας διαφωνία με τις παραπάνω αντιφασιστικές αναλύσεις του α/α/α χώρου είναι ότι μετατρέπουν τάσεις της πολιτικής της απαξίωσης που εφαρμόζει το δημοκρατικό καπιταλιστικό κράτος-κρίση σε γενικευμένη πραγματικότητα, την οποία μάλιστα εντελώς ανιστορικά αποκαλούν φασισμό. Δεν μπορεί και να στρατιωτικοποιείται σε ευρεία κλίμα-

4. Ολόκληρο το άρθρο στο http://polyergaleio.blogspot.gr/2013_10_01_archive.html

κα η εργασία (πράγμα που προϋποθέτει μια πολιτική πλήρους απασχόλησης – δεξ παρακάτω για τον ιστορικό φασισμό) και να ρίχνεται το 30% του εργατικού δυναμικού στην ανεργία.⁵ Είναι παράλογο η υποτίμηση της εργασιακής δύναμης να ταυτίζεται με τη δουλεία και την εξολόθρευση του προλεταριάτου. Ας πάρουμε ένα παράδειγμα που οι σύντροφοι του «πολυεργαλείου» –που συνέταξαν τον παραπάνω ορισμό– γνωρίζουν πολύ καλά μια και πρωτοστατούν στη δημιουργία ενός διεκδικητικού κινήματος ανέργων (πράγμα που τους διαφοροποιεί από τους περισσότερους αντιφασίστες): τα προγράμματα «κοινωφελούς» εργασίας 50.000 ανέργων νέων

5. Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ που είχαμε στη διάθεσή μας, ο αριθμός των ανέργων τον Φεβρουάριο του 2014 ανερχόταν σε περίπου 1.300.000. Οι καταγεγραμμένοι, στα μητρώα του ΟΑΕΔ, άνεργοι τον Μάρτιο του 2014 ήταν 855.000 (σε αυτό τον αριθμό προφανώς δεν υπολογίζονται όσοι/ες εργάζονταν στα προγράμματα «Κοινωφελούς Εργασίας» ή «voucher», έστω και αν νομικά δεν αναγνωρίζονται ως εργαζόμενοι), εκ των οποίων οι 440.000 ή το 52% είναι μακροχρόνια άνεργοι. Ο αριθμός των επιδοτούμενων ανέργων μειώθηκε εκ νέου, φτάνοντας τους μόλις 106.000 ή το 8% του συνόλου (έναντι 295.000 τον Μάρτιο του 2010 και 158.000 τον Φεβρουάριο του 2014). Έτσι, ενώ την τετραετία Φεβρουάριος 2010-Φεβρουάριος 2014 παρατηρήθηκε αύξηση των ανέργων κατά 130%, ο αριθμός των δικαιούχων του πενιχρού επιδόματος ανεργίας (ύψους μόλις 360 ευρώ) την περίοδο Φεβρουάριος 2010-Μάρτιος 2014 μειώθηκε κατά 65%! Κύρια αιτία αυτής της μείωσης, η μικρή διάρκεια επιδότησης: η μέση διάρκεια επιδότησης στην Ελλάδα δεν υπερβαίνει τους 6-7 μήνες, όταν η μέση διάρκεια της ανεργίας υπερβαίνει τους 9. Έτσι, ένας μη επιδοτούμενος άνεργος θα αργήσει να βρει νέα δουλειά –εάν βρει ποτέ– για να ξανασυμπληρώσει τον απαιτούμενο αριθμό ενσήμων, που θα του δώσουν το δικαίωμα στη λήψη νέου επιδόματος – αν και πέρα από τον αριθμό ενσήμων ο άνεργος υπόκειται και σε άλλους περιορισμούς πχ. μέσα σε μια τετραετία δεν μπορεί να λάβει επίδομα πάνω από 16, όλους κι όλους, μήνες. Πέρα, τώρα, από τους ανέργους, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται συνεχής, αν και μικρή, αύξηση του μη ενεργού πληθυσμού: από 3.310.309 (Φεβρουάριος του 2010) σε 3.408.565 (Φεβρουάριος 2014). Είναι χαρακτηριστικό ότι από το 2012 και μετά ο αριθμός των μη εργαζομένων (άνεργοι και οικονομικά, δηλ. καπιταλιστικά, μη ενεργοί) υπερβαίνει τον αριθμό όσων εργάζονται. Βλ. *Καθημερινή*, 4 Μαΐου 2014· ΕΛΣΤΑΤ, *Έρευνα εργατικού δυναμικού: Φεβρουάριος 2014*· ΟΑΕΔ, *Στατιστικά στοιχεία εγγεγραμμένης ανεργίας*, Μάρτιος 2014· ILO, *Global employment trends*, 2014.

στην τοπική αυτοδιοίκηση και στις κοινωνικές υπηρεσίες του κράτους, τοποθετούν κόσμο σε θέσεις εργασίας που αδειάζουν από τους μόνιμους ή αορίστου χρόνου υπαλλήλους. Οι άνεργοι χρησιμοποιούνται επομένως για την υποτίμηση της εργασίας στο δημόσιο τομέα – αν και σε περιορισμένη κλίμακα. Δεν εξολοθρεύονται ούτε στρατιωτικοποιούνται. Εκβιάζονται ότι αν δεν πάνε να δουλέψουν, ακόμα και στην κωλοπετεινίτσα, για 500 ευρώ θα τους διαγράψουν από τα μητρώα του ΟΑΕΔ. Ο εκβιασμός όμως είναι πάγιο χαρακτηριστικό του συστήματος της μισθωτής εργασίας: οι μισθωτοί δεν είναι δούλοι· μπορούν να παραιτηθούν αν θέλουν επί ποινή πείνας, να αναζητήσουν μια ανάλογη σκατοδουλειά στην αγορά εργασίας ή να οργανωθούν για να αντιμετωπίσουν συλλογικά τα αφεντικά τους. Αυτό που θέλουμε να πούμε είναι το εξής απλό πράγμα: αν σταματήσει η ελεύθερη κινητικότητα της εργασίας, η σύναψη εργασιακών συμβολαίων και ο ανταγωνισμός μεταξύ των εργατών μέσω της ελεύθερης πώλησης της εργασιακής δύναμης στην αγορά εργασίας πολύ απλά θα καταρρεύσει αυτή η ειδική μορφή εκμετάλλευσης που λέγεται καπιταλισμός. Γι' αυτό και οι δημοκράτες καπιταλιστές τσάκισαν τους φασίστες καπιταλιστές στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο: ένα ποσοστό δουλείας και εξολόθρευσης για να βγει από την κρίση είναι θεμιτό, η γενίκευσή τους όχι. Δεν μπορεί λοιπόν αυτός ο –ούτως ή άλλως ανύπαρκτος– σύγχρονος «κρατικός φασισμός» που περιγράφουν να είναι η σύγχρονη μορφή της κεφαλαιοκρατικής σχέσης. Εκτός κι αν οι σύντροφοι υπονοούν ότι ο καπιταλισμός μετασχηματίζεται σε μια άλλη κοινωνική μορφή εκμετάλλευσης της εργασίας, οπότε ας το διατυπώσουν έτσι...

Έπειτα, όπως έχουμε εξηγήσει σε άλλη ενότητα παραπάνω, η καταστροφή μεταβλητού κεφαλαίου αποτελεί όντως μια από τις ιστορικές πρακτικές της απαξίωσης κεφαλαίου. Αυτό όμως, για να γίνει στη μαζική κλίμακα εξόντωσης που αναφέρουν απαιτεί έναν πόλεμο· δεν βλέπουμε όμως στην Ευρώπη σήμερα μια πολιτική δύναμη που να ωθεί τον ευρωπαϊκό πληθυσμό είτε στην αλληλοσφαγή είτε στη σφαγή πληθυσμών που κατοικούν σε άλλες ηπείρους – πράγμα που θα διευκόλυνε τους ευρωπαίους καπιταλιστές να απαλλαχθούν και από τον ντόπιο πλεονάζοντα πληθυσμό. Η σημερινή πολιτική της υποτίμησης της εργασίας και των περικοπών στον κοινωνικό μισθό –ακόμα και στην ακραία μορφή απαξίωσης με την οποία γίνεται στην Ελλάδα– δεν επαρκεί για μια τέτοια μαζική εξολόθρευση. Ούτε καν οι μετανάστες και οι πρόσφυγες δεν εξοντώνονται συστηματικά, χωρίς, φυσικά, να παραγνωρίζουμε το γεγονός ότι, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, τα τελευταία 20 χρόνια έχουν χάσει τη ζωή τους περίπου 20.000 άνθρωποι στην προσπάθειά τους να περάσουν τόσο δια θαλάσσης όσο και δια ξηράς τα σύνορα της Ευρώπης. Κατ' αρχάς, η Frontex, ο φράχτης στον Έβρο και τα στρα-

τόπεδα συγκέντρωσης των προσφύγων δεν είναι ελληνικές πατέντες. Ως γνωστό, είναι κομμάτι της Ευρώπης-Φρούριο και χρηματοδοτούνται από την ΕΕ επειδή η Ελλάδα είναι το νοτιοανατολικό της σύνορο. Αποσκοπούν στο να ρυθμίσουν τις μεταναστευτικές ροές πλεοναζόντων πληθυσμών που προκύπτουν από τις ακόμα πιο άγριες πολιτικές απαξίωσης που προωθεί το ευρωπαϊκό κεφάλαιο και οι ντόπιες αστικές τάξεις στην ανατολή και το νότο και να τους εμπεδώσουν την αντίληψη ότι σ' αυτό που φαντάζονται ως «ευρωπαϊκό παράδεισο», όσοι μείνουν –και όπως έχουμε πει αλλού δεν είναι και λίγοι– θα ευχαριστούν το θεό-κεφάλαιο που καταδέχεται να τους πάρει στη δούλεψή του για ένα ξεροκόμματο. Κι αυτός ο θεός είναι ταυτόχρονα ρατσιστής και αντιρατσιστής, ανάλογα με το τι βολεύει τις εκάστοτε στρατηγικές και τα σκαμπανεβάσματα της συσσώρευσης κεφαλαίου. Άλλωστε, δεν μπορούμε να καταλάβουμε το εξής: πριν ακόμα χρησιμοποιηθεί μέσα στην ιστορία ο όρος «φασισμός», δεν υπήρχαν δημοκρατικές κρατικές πολιτικές αστυνόμευσης της μετανάστευσης; Αφού απονομιμοποιήθηκε ο φασισμός, μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, δεν υπήρχαν άλλες κρατικές πολιτικές αστυνόμευσης της μετανάστευσης, π.χ. λαίκο-δημοκρατικές; Γιατί να μην ονομαστεί λοιπόν η μεταναστευτική πολιτική της Ε.Ε. «κρατικός αμερικανισμός» ή «κρατικός σταλινισμός»; Είναι εξίσου αδόκιμοι όροι, αλλά βεβαίως-βεβαίως λιγότερο πιασάριοι σε κοινωνίες –όπως η δική μας– που όλοι έχουμε ανατραφεί με την επίσημη αντιφασιστική ιδεολογία!

Τέλος, δεν μπορούμε να δούμε πως μπορεί στα σοβαρά να οικοδομηθεί η συναίνεση των νοικοκυραίων (του περίφημου «εθνικού κορμού») στον υποτιθέμενο κρατικό φασισμό «στη βάση των παραδοσιακών αξιών» όταν απειλείται η ιδιοκτησία τους με τους πλειστηριασμούς, τους φόρους και την πρόσφατη επιβολή τήρησης βιβλίων στους αγρότες και το οικογενειακό τους εισόδημα δοκιμάζεται άγρια από τις περικοπές μισθών, συντάξεων και κοινωνικών κρατικών παροχών. Ο αντικομμουνισμός, η θρησκεία και η εθνική ταυτότητα –δυστυχώς για ένα καπιταλιστικό κράτος που θέλει να είναι νομιμοποιημένο– δεν τρώγονται σκέτα. Ούτε βλέπουμε πώς το κράτος «πουλάει προστασία στο μικρομεσαίο κεφάλαιο» όταν η πλειοψηφία των επιχειρήσεων που έχουν κλείσει τα τελευταία χρόνια ανήκουν σ' αυτήν ακριβώς την κατηγορία κεφαλαίου. Αν οι αντιφασίστες ήθελαν να είναι συνεπείς ως προς την ανάλυσή τους θα έπρεπε να είναι ικανοί να μας παρουσιάσουν μια πολιτική δύναμη μέσα στη χώρα που σκοπεύει να βάλει μπρος ένα φασιστικό πρόγραμμα πλήρους απασχόλησης, ρατσιστικής διαλογής των εργατών, στρατιωτικής διαπαιδαγώγησης του πληθυσμού με στόχο τη διεξαγωγή ενός πολέμου, κλειστού εμπορικού κράτους, κρατικοποίησης σημαντικών τομέων της οικονομίας, ενίσχυσης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των αγροτών, αναστολής των κρατικών χρεών, κατάρ-

Κρατική προστασία του μικρομεσαίου κεφαλαίου τα λουκέτα;

γησης των ατομικών χρεών κλπ. κλπ. Ακόμα κι αν υποθέσουμε ότι η χ.α. είναι μια τέτοια δύναμη –που δεν είναι– κι ότι σ' αυτό το πρόγραμμα οφείλεται η εκλογική της άνοδος, πλέον, μετά τις δικαστικές διώξεις των στελεχών της, «καλά κρασιά» για τους οπαδούς της, οι οποίοι πάντως κάνουν ό,τι μπορούν για να ξαναστήσουν το κόμμα στα πόδια του.⁶ Το δημο-

6. Αν και στο πρόγραμμα της χ.α. μπορούμε να βρούμε φασιστικές φύσεις εξαγγελίες (επιδίωξη αυτάρκειας σε συνδυασμό με εθνικό νόμισμα, εθνικοποίηση όλων των πλουτοπαραγωγικών πηγών, διαγραφή χρεών των αγροτών και των οικογενειών εν γένει, συγχώνευση των χρεοκοπημένων ιδιωτικών τραπεζών σε μια ισχυρή εθνική τράπεζα), η απόλυτα πραγματιστική στάση της απέναντι στα μνημόνια (η... πύρινη αντι-μνημονιακή της ρητορεία εξαντλείται στην «καταγγελία» των μνημονίων, το «λογιστικό έλεγχο» και την «καταγγελία του παράνομου και επαχθούς» κομματιού του χρέους, και αποφεύγει κάθε αναφορά στην άρνηση αποπληρωμής), πολύ απλά αποδεικνύει ότι στην εποχή της κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού τα κλασικά φασιστικά προγράμματα είναι εκτός ατζέντας. Πέρα όμως από τις προγραμματικές της υποσχέσεις, η έως τώρα κοινοβουλευτική διαδρομή της αποκάλυψε πολλά για το νεοφιλελεύθερο προσανατολισμό της: δήλωσε προσηλώνση στο ευρώ και την ΕΕ, μπλόκαρε τη σύσταση εξεταστικής για την πώληση «δωρεά» της Αγροτικής καθώς και για τη «λίστα Λαγκάρντ», ζήτησε αξιολόγηση και εξορθολογισμό των δημόσιων δαπανών, έκανε λόγο για απόλυση δημόσιων υπαλλήλων «που μπηγαν από τα παράθυρα», δικαιολόγησε την πιθανή υποστολή της ελληνικής σημαίας των πλοίων των εφοπλιστών ως «φυσιολογική» αντίδραση στην ελάχιστη φορολογική επιβάρυνση που προέβλεπε γι' αυτούς ο προϋπολογισμός του 2013... Όσο για την κοινωνική σύνθεση της εκλογικής της βάσης, σύμφωνα με την ανάλυση των εκλογικών αποτελεσμάτων του 2012, ως γνωστόν, ψήφισε χ.α.: ένας στους δύο μπάτσους το 24,5 των ανειδίκευτων εργατών/ελαστικά απασχολούμενων· το 20,3% των εργοδοτών/επιχειρηματιών· το 12,6 των μεσαίων στελεχών του ιδιωτικού τομέα /πωλητών το 12,2 των ανέργων· το 11,5 των ανέργων που έχασαν την εργασία τους το 11,1 των ειδικευμένων εργατών· το 10,6 των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα· το 9,1 των βιοτεχνών, μικρών επαγγελματιών· το 8,7 των ελεύθερων επαγγελματιών (επιστημόνων)· το 7,5 των αυτοαπασχολούμενων αγροτών, κτηνοτρόφων, ψαράδων· το 4,7 των μισθωτών του δημόσιου τομέα· το 3,6 των μαθητών/φοιτητών/στρατιωτών· το 3,6 των νοικοκυρών· το 2,3 των μεσαίων στελεχών του δημόσιου τομέα· το 2,8 των συνταξιούχων του ιδιωτικού τομέα· το 1,7 των συνταξιούχων του δημόσιου τομέα. Κάνοντας χρήση του ερμηνευτικού εργαλείου της «εξέγερσης από τα δεξιά», κυρίως όσον αφορά τους πληθυσμιακούς ψηφοφόρους της, θα γίνει στο επόμενο τεύχος μια ανάλυση

κρατικό καπιταλιστικό κράτος, ακόμα και μέσα στην κρίση του, αποδείχτηκε ισχυρότερο από τα φασιστικά τσιράκια του.

Η δεύτερη βασική μας διαφωνία με τις προαναφερόμενες αναλύσεις είναι ότι δημιουργούν έναν τεχνητό ζόφο πλήθους απουσίας του ταξικού ανταγωνισμού, αφού παρουσιάζουν το κράτος ως μονοδιάστατο, μαφιόζικο και παντοδύναμο. Αν οι αστικοδημοκρατικές κοινοβουλευτικές μορφές (στη βάση των οποίων είναι οργανωμένα ακόμα και τα συνδικάτα) δεν διατηρούνται παρά μόνο ως «φορεσιά», αν δηλ. τα δεξιά, σοσιαλδημοκρατικά ή αριστερά κόμματα (και οι αντίστοιχες συνδικαλιστικές τους παρατάξεις) δεν έχουν καμιά συμμετοχή στη ρύθμιση της καπιταλιστικής σχέσης και οι εκλογές δεν είναι παρά μια απάτη, τότε πώς διαμεσολαβούνται οι ταξικοί αγώνες στην κάθε ιδιαίτερη φάση του κινήματος; Από τα ΜΜΕ που διαμορφώνουν «μνήμη χρυσόφαρου»; Αν τα ΜΜΕ είχαν τέτοια δύναμη, θα είχαν καταφέρει για παράδειγμα, την περίοδο της επίμονης καθημερινής τους αντι-χρυσαιγίτικης προπαγάνδας το περασμένο φθινόπωρο, να πείσουν τους ψηφοφόρους των χρυσαιγιτών ότι το κόμμα τους είναι κατάπτυστη εγκληματική οργάνωση. Δεν έχουν όμως αυτή τη δύναμη. Το κράτος εξακολουθεί να είναι πολυδιάστατο, να είναι κράτος των κομμάτων, να διαθέτει ένα πλήθος δημοκρατικών διαμεσολαβητικών μηχανισμών και θεσμών σε επίπεδο δημόσιου τομέα, δήμου, περιφέρειας κλπ. Ο α/α/α αντιφασισμός, ειδικά αυτός των autonome-antifa, εξαφανίζοντας την ιστορία των αντιφαστικών στρατηγικών του καπιταλιστικού κράτους δεν βλέπει στους θεσμούς, πχ αυτούς της «πρόνοιας», τίποτα άλλο από την αστυνόμευση και την καταγραφή. Κι όμως το κράτος εξακολουθεί να αποτελεί πεδίο κοινωνικών διεκδικήσεων. Εξακολουθεί να είναι μια στιγμή της ταξικής πάλης. Μέσα στους θεσμούς του κοινωνικού κράτους βρίσκεται αφομοιωμένη και αλλοτριωμένη η ζωντανή ιστορία των διεκδικήσεων της τάξης μας. Το ζήτημα τίθεται ως εξής: αντί οι autonome-antifa να διαμαρτύρονται στα έντυπά τους ότι ως άνεργους το «φασιστικό» κράτος τους καταγράφει με σκοπό να τους «εξολοθρεύσει», θα μπορούσαν καλύτερα να κινητοποιήσουν ό,τι πόρους έχουν για να βρεθούν και να οργανωθούν μαζί με τους υπόλοιπους άνεργους, ν' αρχίσουν να συνδέονται με τους υπαρκτούς ταξικούς αγώνες και να διεκδικούν δυναμικά την αύξηση και τη χρονική επέκταση του επιδόματος ανεργίας. Ένα συγκρουσιακό κίνημα ανέργων θα ήταν σήμερα μεγαλύτερη απειλή για το «φασιστικό» κράτος από την έκδοση αντιφασιστικών αφισών και τη διοργάνωση ακίνδυνων για το κράτος αντιφασιστικών πορειών.

αυτών των δεδομένων – που εμφανίζονται κάπως διαφοροποιημένα στις πρόσφατες εκλογές.

Σίγουρα, ο κόσμος εξακολουθεί να αναζητά τους «καλούς» πολιτικούς που θα τον σώσουν από τους «κακούς» πολιτικούς, τους «καλούς» συνδικαλιστές που θα τον σώσουν από τους «κακούς» συνδικαλιστές, τα «καλά» αφεντικά που θα τον απαλλάξουν από την υποχρέωση να δουλεύει για τα «κακά» αφεντικά· εξακολουθεί να κοιτά προς τη μαμά και τον μπαμπά, την οικογένεια, τη συμμορία, που θα του προσφέρουν ένα εισόδημα. Η ανάθεση ζει και βασιλεύει μέσα σε έναν κόσμο πολυδιάστατο και καθόλου ολοκληρωτικό. Βασιλεύει αλλά δεν κυβερνά. Μέσα στις επιχειρήσεις, τα σχολεία, τα πανεπιστήμια, τα νοσοκομεία, τους αγρούς και τα γραφεία ανεργίας, μπροστά στα εισπρακτικά ταμεία του κράτους και των τραπεζών, στις γειτονιές, διεξάγεται ένας αδυσώπητος κοινωνικός πόλεμος, πρώτα απ' όλα εντός της εργατικής τάξης, για το τι να κάνουμε, πως να το κάνουμε, με ποιους να το κάνουμε για να πάψουν να μας πιάνουν τον κώλο. Δείχνοντάς μας οι αντιφασίστες τα στρατόπεδα συγκέντρωσης των προσφύγων και τις Μανωλάδες ως το επίκεντρο της πολιτικής της απαξίωσης (ή μάλλον του «κρατικού ολοκληρωτισμού», στη δική τους γλώσσα) δεν κάνουν μόνο την εικόνα της μιζέριας και της ήττας σύνθημα της αριστερίστικης ηθικολογίας και φιλανθρωπίας. Αποκρύπτουν και υποτιμούν επίσης το μοναδικό δρόμο ανάκτησης της ανθρωπίνης ιδιότητας των προσφύγων και των μεταναστών στη σημερινή φάση της βίαιης απαξίωσης: μόνο μια μαχητική, αντιλαϊκίστικη και μη απαξιωμένη ντόπια εργατική τάξη μπορεί να τραβήξει, μέσω της ανατίμησής της και τους αγωνιζόμενους μετανάστες προς τα πάνω. Οι ηττημένοι και οι ταπεινωμένοι ντόπιοι εργάτες (που επιπλέον εισπράττουν και τις αντιφασιστικές κατηγορίες περί μικροαστισμού τους) δεν μπορούν να βοηθήσουν ούτε τον εαυτό τους ούτε κανέναν άλλο. Αν οι αντιφάδες είναι πεπεισμένοι ότι κάτι τέτοιο δεν μπορεί να γίνει –γιατί οι έλληνες είναι κατά 35 ή 75 ή 98% φασίστες, γιατί «αυτά που λέτε εσείς οι μαρξιστές είναι οικονομισμός, ενώ το πρόβλημα είναι ιδεολογικό» κλπ. κλπ.– τότε περιοριζόμενοι στη δημόσια καταγγελία του κοινωνικού ή κρατικού «φασισμού» και στους μοριακούς αγώνες που οι ίδιοι διεξάγουν δεν τους απομένουν παρά δυο διέξοδοι: ή να εναποθέσουν τις ελπίδες τους σε μια «καλύτερη» αστική δημοκρατική κυβέρνηση ή να συνεχίσουν να περιχαράκωνονται απαξιώνοντας οποιονδήποτε ταξικό αγώνα των ντόπιων προλετάρων.

Ο αντικαθεστωτικός αντιφασισμός απέτυχε να επανοικειοποιηθεί τον αντιφασισμό για αντικαθεστωτικούς σκοπούς. Αντίθετα, ικανοποιώντας εν μέρει το αίτημα των αριστερών δημοκρατών αντιφασιστών για ποινικοποίηση της χ.α., ήταν ο κρατικός αντιφασισμός και όχι «το λαϊκό κίνημα» ή οι αντιφασιστικές συλλογικότητες αυτός που μπόρεσε να πιστωθεί το «τσάκισμα του φασισμού». Ταυτόχρονα πέτυχε να περιορίσει κατά πολύ την ατζέντα του αντικαθεστωτικού αντιφασισμού,

στερώντας του το μονοπώλιο της ενασχόλησης με το βασικό αντικείμενό του. Ήταν χαρακτηριστική η αμηχανία τόσο των αριστερών όσο και των αντιεξουσιαστών αντιφασιστών απέναντι στην καταστολή της χ.α.: που για κάποιο διάστημα είτε δεν την αναγνώριζαν καν σαν τέτοια είτε την υποβάθμιζαν. Ο καταιγισμός δημοσιευμάτων που «αποκαλύπτουν» το ρατσιστικό, ναζιστικό και μισάνθρωπο χαρακτήρα της χ.α. αιφνιδίασε και στη συνέχεια ξεδόντιασε και υφάρπαξε τον αντιφασιστικό λόγο, γιατί σημασία δεν έχει αν μπορείς να πεις «τα λέγαμε εμείς εδώ και χρόνια» αλλά ποιος κάνει ταμείο με τον αντιφασισμό. Και μετά τη δημοσιοποίηση του βίντεο Μπαλτάκου-Κασιδιάρη, ταμείο με τον αντιφασισμό και την υπέρσπιση του συντάγματος έχουν αρχίσει πλέον να κάνουν και... ο Καρατσαφέρης και η χ.α.! Να γιατί μιλάμε σήμερα για τον αντιφασισμό σαν φάρσα.

Ως εκ τούτου, μια ψύχραιμη, ταξική ανάλυση του νεοφασισμού και της χρήσης του από το δημοκρατικό καπιταλιστικό κράτος-κρίση είναι αναγκασμένη να ξεκινήσει από την πολιτική διαλεύκανση των αιτιών της πρόσφατης ανόδου της χ.α. και της χρήσης της από τη Ν.Δ. τόσο πριν όσο και μετά τη σύλληψη και διαπώμηση της ηγεσίας της. Η ιστορική διαλεύκανση των όρων και των νοημάτων θα ακολουθήσει μετά.

Ο ΑΝΑΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΒΙΩΣΗΣ-2 «ΑΚΡΑ» + 1 «ΚΕΝΤΡΟ» ΚΑΙ ΑΠΕΙΡΟΙ ΠΛΕΟΝΑΖΟΝΤΕΣ: ΜΙΑ «ΘΕΩΡΙΑ» ΠΟΥ ΔΕΝ ΑΝΤΕΞΕΙ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ

Την αφορμή για την καταστολή της χ.α. την έδωσε ο γιος του αριστερού μεταλλεργάτη, που αποφάσισε τη νύχτα της 18^{ης} Σεπτεμβρίου του 2013, λίγες μόνο μέρες μετά την επίθεση που είχαν δεχτεί οι σύντροφοι του πατέρα του στο Πέραμα, να εκτεθεί μόνος του απέναντι στη συμμορία και να τους την πει μες στη μούρη τους. Αυτό το θράσος το πλήρωσε με τη ζωή του. Αλλά κατάφερε να αλλάξει μακροπρόθεσμα το πολιτικό σκηνικό στην Ελλάδα. Κι αν η λέξη «αλλάξει» ακούγεται βαριά για τις δυνατότητες ενός ατόμου, ας πούμε απλά ότι ήταν ο καταλύτης αυτής της αλλαγής.

Ο τρόπος που αντιμετώπισε η κυβέρνηση τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα από τη χ.α. απέδειξε ότι το κράτος και το κεφάλαιο δεν προετοίμαζαν εμφύλιο πόλεμο και πογκρόμ κατά αγωνιστών (όπως πολλοί από αυτούς που ταυτίζουν την ατζέντα του σημερινού αστικού κράτους με την ατζέντα της χ.α. είχαν βιαστεί να συμπεράνουν): ούτε προχώρησαν στη σκλήρυνση του κράτους έκτακτης ανάγκης, με τον τρόπο που θα μπορούσε να σηματοδοτεί μια δολοφονία σαν αυτή. Ακρι-

Προς το παρόν, βέβαια, ταμείο κάνει ο κρατικός αντιφασισμός.

βώς το αντίθετο. Το κράτος και το κεφάλαιο όντας ήδη σε ένα καθεστώς έκτακτης ανάγκης δεν θέλουν μια αναβάθμισή του με σκηνικό εμφύλιου αλά δεξιά vs αριστερά. Στον καταμερισμό εργασίας των μορφών διαχείρισης και απαξίωσης της εργασιακής δύναμης (με ό,τι αυτό συνεπάγεται σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο και όπως αυτός ίσχυε μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2013), η χ.α., που από παρακρατική συμμορία αναβαθμίστηκε σε κομμάτι του κράτους **μόνο αφού ο μακρόσυρτος Δεκέμβρης (2008-2012) είχε ήδη ηττηθεί από ένα συνδυασμό εσωτερικών αιτιών και αστυνομικής καταστολής**, έπαιζε ένα σύνολο συγκεκριμένων ρόλων:

1. Αποτελούσε δεξαμενή διοχέτευσης/εγκλωβισμού συντηρητικών, πρώην δεξιών/πασόκων ψηφοφόρων, που με την εξασθένηση του παλιού κράτους των κομμάτων βρίσκονταν σε μια δυνητικά επικίνδυνη και ρευστή κατάσταση, όπως είχαν δείξει οι κινητοποιήσεις της «πάνω πλατείας» Συντάγματος τον Ιούνιο του 2011, καθώς κι αυτές των φορτηγατζήδων και ταξιτζήδων την περίοδο 2010-2011.
2. Με μια γενικότερη έννοια, πέρα από τη στενή δηλαδή πολιτική σκοπιμότητα του εγκλωβισμού χαμένων ψηφοφόρων που κάποτε μπορεί να επαναπατρίζονταν, η χ.α. ενσάρκωνε την εκπροσώπηση της «εξέγερσης από τα

δεξιά», δηλαδή την ξεδοντιασμένη πολιτική εκπροσώπηση της ούτως ή άλλως λιγότερο επικίνδυνης για το καθεστώς, με την ευρεία έννοια, μορφής εκτόνωσης της οργής ενάντια στην καπιταλιστική επίθεση. Μια «εξέγερση από τα δεξιά» που δεν θίγει ούτε τους θεσμούς –μεταξύ άλλων, η χ.α. είναι κόμμα που *πρέπει* να λέει ότι σέβεται τη νομιμότητα– ούτε την κυριαρχία του κεφαλαίου, αλλά μόνο τους τρέχοντες σχεδιασμούς τους – πράγμα που βεβαίως δεν μπορεί να γίνει ανεκτό όταν έχει ανεξέλεγκτη μορφή. Παρά την καταστολή που έφαγε, η χ.α. εξακολουθεί να παίζει αυτούς τους δύο ρόλους γιατί την έχει ανάγκη ο «ανώριμος λαός» της.

3. Αποτελούσε δύναμη κρούσης στην εφαρμογή συγκεκριμένων πολιτικών βιοπολιτικής και πειθάρχησης: τρομοκρατική διαχείριση των μεταναστών (ενίοτε και με δολοφονίες) με στόχο την εντατικότερη εκμετάλλευσή τους και τη χρήση τους ως αποδιοπομπαίων τράγων, καλλιέργεια ευγονιστικών και ρατσιστικών αντιλήψεων, εθνικιστική παγίδευση κάθε μνησικάκης αντίδρασης στην πολιτική της απαξίωσης ώστε να έρχεται μετά το κράτος και να παρουσιάζεται ως η υπεύθυνη, σοβαρή δύναμη που «αφουγκράζεται» την «κοινωνία» και υλοποιεί με τον σωστό τρόπο αυτό που η ίδια η «κοινωνία» επιζητεί. Αυτόν το ρόλο η χ.α. σήμερα δυσκολεύεται να τον παίξει.
4. Λόγω της φασιστικής της φύσης νομιμοποιούσε με τη δράση της την ύπαρξη όλων των άλλων δημοκρατικών κομμάτων, όντας η ενσάρκωση του Κακού που οι δημοκρατίες «δυστυχώς» δεν μπορούν να αποφύγουν αλλά «ευτυχώς» ελέγχουν.

Όσο ακόμα ο Σύριζα στήριζε στα λόγια αγώνες που ξεπερνούσαν την αστική νομιμότητα, αυτή η τελευταία χρήση της –που εξακολουθεί να παραμένει σημαντική αλλά σε ένα εμπλουτισμένο πια δημοκρατικό πολιτικό πλαίσιο, όπως θα δούμε– έδινε στο κράτος την επιλεκτική δυνατότητα να αμφισβητεί τη δημοκρατικότητα και της αριστεράς βαφτίζοντάς την «ακραία» και έτσι να χειρίζεται τόσο την αριστερά όσο και τη φασιστική δεξιά ως παραβατικές, ακραίες και ανώριμες, πολιτικά «πρωτόγονες» δυνάμεις, ενώ αυτό εμφανιζόταν ως εγγυητής της νομιμότητας και ομαλότητας και η απαξίωση που προωθεί ως «νοικοκύρεμα».

Τα «άκρα» της κεντρικής πολιτικής σκηνής σκηνοθετήθηκαν έτσι από το «κέντρο» της απαξίωσης ώστε να μεταφερόμαστε διαρκώς στο αναχρονιστικό πολιτικό σκηνικό του εμφυλίου και της μετεμφυλιακής περιόδου: «Θάνατος στη μεταπολίτευση!» κραυγάζαν τα σκυλιά-απόγονοι των ταγματασφαλιτών, την ίδια ώρα που χοντραίνουν ιδεολογικά και πεζοδρομικά τη διαδικασία της υποτίμησης και απαξίωσης της εργασίας και κάνουν το κράτος να φαντάζει δύναμη «σταθεροποίησης» και ηπιότερης απαξίωσης. «Θα σας τaráξουμε στη

Τότε, όπως και τώρα, η προλεταριακή πρακτική έρχεται σε σύγκρουση με τον λεγκαλισμό της αριστεράς.

νομιμότητα!», ψέλλιζε η επίσημη αριστερά αμήχανα, αναπαράγοντας το λεγκαλισμό της ΕΔΑ της δεκαετίας του '60 και την προβοκατορολογία της και προτείνοντας αυτή τώρα το νέο σχέδιο Μάρσαλ.⁷ τέλος, στο περιθώριο, ένα σεβαστό κομμάτι της άκρας αριστεράς και του α/α χώρου συμπλήρωνε το τοπίο της αναβίωσης με συνθήματα τύπου «ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, Μελιγαλάς».

Είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι μια τέτοια είδους μεταφορά στο παρελθόν –όποτε γίνεται– όχι μόνο θάβει στη λήθη όλη την κληρονομιά της έμπρακτης κριτικής του διεθνιστικού κινήματος στον σταλινισμό, τον εθνικισμό και την αριστερά της «εθνικής ανασυγκρότησης» αλλά επιπλέον μας αποπλίζει θεωρητικά –άρα και πρακτικά– στο σήμερα.

Το ακροδεξιό κόπρισμα της πλέον νεοφιλελεύθερης κυβέρνησης, που είχε κληθεί να ανασυντάξει το ταξικό τοπίο βίαια, χρησίμευε, μεταξύ άλλων, και στο να στήνει την παγίδα του να σκεφτόμαστε με όρους εμφυλίου, με αντιθετικούς όρους αριστεράς εναντίον δεξιάς. Το ότι μας προορίζουν για μισθούς της δεκαετίας του '50 δεν σημαίνει ότι πρέπει να αναλύουμε την πραγματικότητα ως υποψήφιοι τρόφιμοι ξερονησιών.

Το σύννηθες μοτίβο των περισσότερων κινηματικών αναλύσεων απέναντι στην όψιμη *antifa* εμφάνιση της κυβέρνησης Σαμαρά είναι το εξής: το κίνημα, αντιδρώντας στη δολοφονία του αντιφασίστα Φύσσα ανάγκασε το (φασιστικό, όπως παρουσιάζεται συνηθέστερα) κράτος και τα media να κάνουν μια υποκριτική και καθυστερημένη επίθεση στη χ.α. αλλάζο-

7. Η φράση αυτή του Ηλίου, προέδρου της ΕΔΑ, συνόψιζε τη στάση της κοινοβουλευτικής αριστεράς στη διάρκεια των Ιουλιανών που συνίστατο στο προβοκάρισμα και την καταγγελία των αυθόρμητων και εκτεταμένων κοινωνικών συγκρούσεων που είχαν ξεσπάσει τον Ιούλιο του 1965. Δηλαδή πόσο παραπάνω σαφής για τις προθέσεις της να γίνει η αριστερά του κεφαλαίου;

ντας άρδην όχι τη φασιστική τους ατζέντα αλλά την επικοινωνιακή τους πολιτική και την προνοδότηση της χ.α., η οποία ταυτόχρονα έχει την ενεργητική στήριξη μεγάλου μέρους της (μικροαστικής και φασιστικοποιημένης) ελληνικής κοινωνίας. Ευφάνταστο το σενάριο, αλλά μπάζει από παντού.

Πρώτα απ' όλα, τόσο το αντιφασιστικό όσο και το απεργιακό κίνημα σήμερα είναι αρκετά αδύναμα, τουλάχιστον συγκρινόμενα με τον μακρόσυρτο Δεκέμβρη, για ν' αποτελέσουν απειλή για το καθεστώς. Συνεπώς, η **σαν έτοιμη από καιρό** αντίδραση απέναντι στη χ.α., το plan B της χρήσης της ακροδεξιάς, προφανώς πρέπει ν' αποδοθεί αλλού. Η σχετική αυτονομία της τελευταίας και η πρωτοβουλιακή –ακόμα και ανταγωνιστική προς την κυβέρνηση– απόπειρα να διαδραματίσει ένα πιο ανεξάρτητο ρόλο κρίθηκε μη ανεκτή. **Η αρνητική χρήση της ως νομιμοποιητική δύναμη όλων των άλλων πολιτικών δυνάμεων έπρεπε μετά το Σεπτέμβρη να αποκτήσει προτεραιότητα έναντι των υπόλοιπων χρήσεών της.** Εξάλλου, σε κανένα αγώνα η χ.α. δεν αποτέλεσε άμεση κατασταλτική δύναμη: καμιά απεργία ή κινητοποίηση δεν χτυπήθηκε από τη χ.α., πουθενά ο ταξικός ανταγωνισμός δεν υποχώρησε λόγω της φασιστικής καταστολής. Γι' αυτές τις περιπτώσεις, η αριστερά διεκδικεί το μονοπώλιο της κατασταλτικής χειραγώγησης με την τεχνογνωσία που της παρέχει η ιστορική της κληρονομιά!

Άρα, ο περιορισμός της χρήσης της χ.α. από το ίδιο το κράτος που την προώθησε, *αποκαλύπτει περισσότερα για τη φύση αυτού του κράτους και τη στρατηγική του παρά για τη δύναμη του κινήματος.* Επειδή είναι δύσκολο να δεχτούμε ότι ένα υποτίθεται φασιστικό κράτος –σύμφωνα με την τρέχουσα anti-fa αντίληψη– αυτοχειριάζεται θυσιάζοντας έναν πολύτιμο σύμμαχό του, τότε θα πρέπει να αναζητήσουμε την ουσία αυτού του κράτους πέρα από τα ξυρισμένα pitbull, των οποίων την ατζέντα υποτίθεται αντέγραφε.

Το δημοκρατικό κράτος, και ιδιαίτερα στην «κατάσταση έκτακτης ανάγκης» που έχει κατασκευάσει, έχει δικά του όπλα για να συντρίψει τους εχθρούς του, όπως έχουμε δείξει και όπως μας υπενθύμισε άλλωστε και ο πρωθυπουργός όταν έστειλε πέρσι το μήνυμα προς όλα τα «άκρα» ότι «η βία, απ' όπου κι αν προέρχεται, δεν θα γίνει ανεκτή». Η «θεωρία των δύο άκρων» ακροβατούσε σε ένα τεντωμένο σχοινί: αφενός, η φραστική καταγγελία της ακροδεξιάς, από τη στιγμή που συνδυαζόταν με την έμπρακτη ενθάρρυνσή της, μετά δυσκολίας την περιόριζε στις χρήσεις που ήδη αναφέραμε: αφετέρου, η διαρκής μομφή εναντίον της αριστεράς για υποτιθέμενη πρόθεση ανατροπής του συστήματος, από τη στιγμή που βοήθησε στον αυτοπεριορισμό της σε άσφαιρους, περιχαρωμένους και εγκλωβισμένους στα πλαίσια της νομιμότητας απεργιακούς αγώνες απονομιμοποιήθηκε ως μομφή. Όταν η ακροδεξιά λοιπόν άρχισε να εφαρμόζει μονομερώς

ένα σκηνικό θεαματικού εμφύλιου, ελλείψει αντίπαλου αριστερού «άκρου», το σκηνικό κατέρρευσε και χρειάστηκε ν' αντικατασταθεί από ένα άλλο.

Η διαχείριση της δολοφονίας του αντιφασίστα εργάτη και ράπερ Φύσσα από το κράτος και οι διώξεις ενάντια στη χ.α. που ακολούθησαν έδειξαν ότι το έργο της καταστροφής σταθερού και μεταβλητού κεφαλαίου μπορεί να επιτελεστεί και **χωρίς φασίστες.** Άλλωστε τη διετία 2010-2011 ξεκίνησε χωρίς αυτούς και χωρίς να τους έχει ανάγκη – τουλάχιστον μέχρι να γίνει αντιληπτό από την εξουσία ότι η **«εξέγερση από τα δεξιά» της «πάνω πλατείας» Συντάγματος έπρεπε και μπορούσε να στραφεί προς πιο ανώδυνες κατευθύνσεις μέσω της χρήσης της χ.α.** Ακόμα περισσότερο, είναι τώρα αναγκαίο να συνεχιστεί αυτή η διαδικασία με τους φασίστες στη γωνία. Είναι ακριβώς τέτοια η κλίμακα της καταστροφής και απαξίωσης που επιχειρείται ώστε να μην μπορούν το κράτος και το κεφάλαιο να την εμπιστευθούν στη φασιστική ακροδεξιά, τη στιγμή που δημιουργεί ανεξέλεγκτες δυνητικά διαιρέσεις εντός ενός πληθυσμού που τον προσορίζουν να αποδεχτεί την απαξίωσή του είτε ακολουθώντας το δρόμο της ατομικής κατάθλιψης είτε αυτόν της συλλογικής πλουραλιστικής εκλογικής αυταπάτης. Όταν οι φασίστες φτάνουν να δημιουργούν περισσότερα προβλήματα από αυτά που μπορούν να επιλύσουν, τότε το κράτος πρέπει να περιορίζεται στις δικές του θεσμικές δυνάμεις πειθάρχησης: τους μπάτσους, τους ελεγκτές, τους φοροεισπράκτορες, τους αξιολογητές, τους πωλητές ελπίδων κλπ.

Η προσπάθεια μερικής επανανομιμοποίησης του πολιτικού συστήματος δεν περνάει πια μέσα από την προνοδότηση της χ.α. αλλά αντίθετα από μια συντονισμένη αντι-χ.α. εκστρατεία αντιφασιστικής συσπείρωσης του κράτους και των μπλοκ εξουσίας με στόχο την «εθνική ενότητα»: μετά την κοινή πολιτική συμφωνία κατάργησης της χρηματοδότησης της χ.α. και άρσης της βουλευτικής ασυλίας των βουλευτών της, ας μην ξαφνιαστούν οι «ριζοσπάστες» ψηφοφόροι του Σύριζα, αν κάποια στιγμή, όπως το 1990, δουν το κόμμα τους σε κάποια «οικουμενική κυβέρνηση».

Φυσικά, ο τρόπος που το κράτος αναλαμβάνει αυτή την αποστολή διαφυλάττει πρώτα απ' όλα το ίδιο προασπίζοντας το από κάθε άλλη απειλή ή αμφισβήτηση. Είναι σίγουρο ότι ο καθυστερημένος ζήλος εναντίον της «εγκληματικής οργάνωσης» θα ενεργοποιήσει στην πραγματικότητα μια πολλαπλάσια κατασταλτική και αφομοιωτική ισχύ σε ό,τι σταθεί εμπόδιο στην επιχείρηση της απαξίωσης. **Ο στόχος είναι η ταξική βία.** Αυτό είναι το μόνο «άκρο» που προκαλεί πραγματικό τρόπο στην εξουσία. Ακόμα κι η εκτέλεση των δύο χρυσαιγιτών την 1/11/2013 έχει συμβάλει στην κατεύθυνση της ενοποίησης του δημοκρατικού αντιφασισμού έναντι της ταξικής, προλεταριακής βίας. Επρόκειτο, όχι για ενέργεια αποσταθε-

Βερολίνο 1919: ο υπουργός άμυνας Νόσκε του SPD επιθεωρεί τα Freikorps Hülsen.

ροποίησης –όπως ισχυρίζονταν οι αριστεροί ρεφορμιστές– αλλά για ενέργεια που ως αθέλητο αποτέλεσμα της έχει τη σταθεροποίηση του καθεστώτος.

Προφανώς, η ραγδαία μετατόπιση της στοχοποίησης των «πολιτικών αντιπάλων» αντανάκλα την αμφισβήτηση, από τη μεριά των κυρίαρχων φραξιών του κεφαλαίου, μιας έως πέρσι προτεινόμενης στρατηγικής βίαιης ενοποίησης των εσωτερικών του αντιθέσεων με τη συνεπικουρία της χ.α. Ομοίως, αυτή η ενοποίηση –όταν υπάρξει αναγκαιότητα να γίνει– δεν θα αποκλείει ίσως τη συμπερίληψη και της αριστεράς, καθώς μάλιστα τώρα το έδαφος το προλειαίνει η ενότητα του δημοκρατικού αντιφασισμού.⁸

ΒΑΪΜΑΡΗ ΟΠΩΣ... ΑΘΗΝΑ; ΜΟΝΟ ΚΟΙΝΟ, Η ΑΝΤΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Το 2012, όταν ακόμα έπαιζε η «θεωρία των δύο άκρων», εκδόθηκε από το Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς μια συλλογή κειμένων με τίτλο *Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης και οι σημερινές «αναβιώσεις» της*. Όπως λέγεται στον πρόλογο, βασικός στόχος αυτής της έκδοσης είναι «η υπεράσπιση της δημοκρατίας με ταυτόχρονη ανανοηματοδότησή της». Παρά την πολιτική τους μετριοπάθεια, στο πρώτο από αυτά τα κείμενα γίνονται κάποιες ενδιαφέρουσες και σωστές διαπιστώσεις: η «θεωρία των δύο άκρων» εκπορεύεται, μεταξύ άλλων, από το κομμάτι εκείνο της σύγχρονης γερμανικής ιστοριογραφίας που αναγιγνώ-

σκει την ιστορία με βασικό γνώμονα την πολιτική χρήση της για τις τρέχουσες (κάθε φορά) κρατικές ανάγκες. Σύμφωνα με αυτή την ιστοριογραφία, «άκρα» την εποχή του μεσοπολέμου ήταν οι κομμουνιστές και οι ναζί και «μετριοπαθείς» το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας (SPD), το Κόμμα του Κέντρου και οι Φιλελεύθεροι που προσπαθούσαν να διασώσουν τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης από τους «ακραίους εχθρούς» της.

Γελάει πικρά όποιος γνωρίζει ότι η «μετριοπάθεια» των εν λόγω κομμάτων συνίστατο α) στη διατήρηση της καθεστηκυίας τάξης ακόμα κι ένοπλα όταν αυτή απειλήθηκε απ' την επανάσταση του 1919 κι από άγριες εργατικές κινητοποιήσεις την ίδια χρονιά, το 1920 και αργότερα, που όλες καταπνίγηκαν στο αίμα· β) στην επιλεκτικά θετική μεταχείριση του ακροδεξιού «άκρου» που αφορούσε στη συνεργασία του SPD με τα Freikorps είτε για την καταστολή της επανάστασης είτε για την καταστολή απεργιών, ακόμα κι αν επρόκειτο για τα ίδια παραστρατιωτικά σώματα που τον Μάρτη του 1920 είχαν επιχειρήσει πραξικόπημα (το λεγόμενο Kapp)· γ) στη διαρκή υπονόμηση των εργατικών μεταρρυθμίσεων που πάνω τους βασίστηκε ο μεσοπολεμικός γερμανικός κορπορατισμός και ο «ταξικός συμβιβασμός» μετά την καταστολή της επανάστασης το 1919. Η υπονόμηση αυτή αφορούσε τόσο στη μετατροπή της προνοιακής πολιτικής όλο και περισσότερο σε εργαλείο διαχωρισμού και ελέγχου του προλεταριάτου όσο και την επιβολή μέτρων λιτότητας, ιδιαίτερα μετά το 1930, με την ανοχή ή και την ενεργητική στήριξη του SPD. Καθώς οι εργατικές μεταρρυθμίσεις είχαν μια νομική πια υπόσταση ως άρθρα μέσα στο σύνταγμα, η ταξική επίθεση εναντίον της εργατικής τάξης περνούσε αναγκαστικά από τη ραγδαία ακύρωση του συντάγματος. Οι «μετριοπαθείς» (οι δημοκράτες, θα συμπληρώναμε εμείς) ενεργητικά επιδίωξαν την αυτοακύρωση της δημοκρατίας στο βαθμό που η διατήρησή της έβαζε εμπόδια στην υπέρβαση της κρίσης αναπαραγωγής της καπιταλιστικής σχέσης.

Την επανεμφάνιση της «θεωρίας των δύο άκρων» στην Ελλάδα, αυτή τη φορά με αναφορές κιόλας στη μεσοπολεμική Γερμανία, οι συγγραφείς της συλλογής την αποδίδουν στις πολιτικές σκοπιμότητες της «μνημονιακής» συγκυβέρνησης και στην επιδίωξή της να ανταγωνιστεί τον Σύριζα. Κατ' αυτούς, οι εμπνευστές της πρόσφατης χρήσης της «θεωρίας» αυτής στη μεν Γερμανία στοχοποιούν το die Linke και στη δε Ελλάδα τον Σύριζα, τα οποία υποτίθεται, σύμφωνα με τις χοντροκομμένες και ανιστόρητες μεταφορές των ιδεολογικών συμβούλων των κυβερνήσεων σε Ελλάδα και Γερμανία, είναι οι κληρονόμοι του... KPD!

Χρειαζόταν όμως το ελληνικό κράτος να καταφύγει στη Βαϊμάρη και τους ιστορικούς της για να βρει την αντιεξεγερτική ορολογία που ταιριάζει στις τρέχουσες επιδιώξεις του; Αν ανατρέξουμε λίγο στην πολιτική κληρονομιά του, θα δού-

8. Στο όνομα αυτής της ενότητας, η αποτυχημένη, αν και προκλητική, απόπειρα come-back της χ.α. στο Κερατσίνι, που κατέληξε σε επίθεση στο αναρχικό στέκι Ρεσάλτο στις 25 Ιανουαρίου 2014, παρουσιάστηκε πολύ αρνητικά για τη χ.α. αλλά με σχεδόν πατρικό ενδιαφέρον για τους αναρχικούς συντρόφους από το Mega Channel!

με ότι η πρώτη εφαρμογή της «θεωρίας» αυτής ανάγεται στα χρόνια αμέσως μετά τον πόλεμο και ήταν διεθνής: πρόκειται για την καταγγελία τόσο του φασισμού όσο και του «κομμουνισμού» από τους δεξιούς διανοούμενους των δυτικών δημοκρατιών σε όλη την ψυχροπολεμική περίοδο, ενώ κατά καιρούς αποτέλεσε επίσης το ιδεολογικό πολεμοφόδιο ορισμένων μεταπολεμικών κυβερνήσεων εναντίον του «εσωτερικού εχθρού». Όμως, η πιο καθαρόαιμη, ελληνική εκδοχή της «θεωρίας» αυτής, είναι ο περιβόητος «αριστεροχουντισμός», ο πολιτικός νεολογισμός που χρεώνεται στον Κ. Καραμανλή τον πρεσβύτερο. Οι σημερινοί πολιτικοί του απόγονοι δεν χρειάστηκε να ψάξουν πολύ στα κιτάπια της καθεστωτικής γερμανικής ιστοριογραφίας, αφού στην ντόπια και μάλιστα στη δική τους κομματική παράδοση βρισκόταν η πολύ απλή και χοντροκομμένη ιδέα της ίσης «απειλής» εναντίον της δημοκρατίας, η οποία προέρχεται τόσο από τα χουντικά «σταγονίδια» όσο και από την άκρα, αλλά ακόμα και τη μη άκρα, αριστερά. Αναφερόμαστε στην περίοδο που μεγαλούργησε ο αλήστου μνήμης υπουργός Δημόσιας Τάξης και ιδρυτής των ΜΑΤ Μπάλκος την περίοδο που η καταστολή των ταξικών αγώνων –που ήταν ο πραγματικός στόχος– συμβάδιζε με τη συκοφάντησή τους μέσα σε ένα κλίμα σύγχυσης και φόβου: οι «αριστεροχουντικοί» βρίσκονταν πίσω από αγροτικές κινητοποιήσεις, μέσα στις απεργιακές επιτροπές και παντού στις ταραχές στους δρόμους.⁹

Ο «αριστεροχουντισμός» όμως δεν θα είχε σημειώσει καμιά ιδιαίτερη επιτυχία αν δεν συνοδευόταν από την πολύ πιο στέρεα και με μακρύτερη παράδοση αριστερή προβοκατορολογία: το ΚΚΕ εδώ βρισκόταν στην ειδικότητά του, έτοιμο να στείλει στο πυρ το... προβοκατορότατον ό,τι δεν μπορούσε να χειραγωγήσει και υπερέβαινε τις νομιμόφρονες επιδιώξεις του. Το πληκτικά και καταθλιπτικά μόνιμο μοτίβο των «προβοκατόρων» είναι το συμπλήρωμα της διαχρονικής δεξιάς «θεωρίας των δύο άκρων» και η αριστερά, που διαρρηγνύει τα ιμάτιά της όταν την ταυτίζουν με το «άλλο άκρο», είναι η πλέον κατάλληλη να ανακαλέσει στην τάξη και να καταστείλει το πραγματικό άκρο: **το εξεγερμένο προλεταριάτο**. Αυτό άλλωστε δεν έκανε και τη δεκαετία του '70;

Σήμερα, η πολιτική απάντηση του Σύριζα στη δεξιά είναι η προσφυγή στη λατρεία της νομιμότητας και η διαρκώς αυξανόμενη συντηρητικοποίησή του. Απ' αυτή την άποψη λοιπόν, από το αποτέλεσμα της εφαρμογής της, η γνωστή «θεωρία» φαίνεται πετυχημένη, γιατί η ουσία της επιτυχίας της δεν κρίνεται με μέτρο την υποτιθέμενη «μετριοπάθεια» της κυβέρνησης –που το ψευδεπίγραφο της μπορεί ν' αποκαλυφθεί σχε-

9. Ένα «μικρό ιστορικό της θεωρίας των άκρων» θα βρει κανείς στη *basse classe* #1, Απρίλης 2014.

ΕΞ ΑΦΟΡΜΗΣ ΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ ΔΕΞΙΑΣ - ΑΡΙΣΤΕΡΑΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΝΟΜΟΣ ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΔΥΟ ΑΚΡΩΝ

Εδήλωσεν ὁ κ. Γ. Παπανδρέου

Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΘΑ ΑΠΟΦΑΝΘΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΔΑΜΠΡΑΚΗΔΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΑΡΑΚΡΑΤΙΚΟΥΣ

Δημοκρατικὸν καθέκον ἢ παρακολούθησις ἀνόμων ἐνεργειῶν

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ κ. Γ. Παπανδρέου πρὸς τὴν ἐξιστάμενην ἐν τῇ αἰσθητικῇ ἡμετέρῃ διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀνὰ μὲν τῆς δεξιᾶς καὶ ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ἐκστρατείας τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ νόμου ἐναντίον τῶν δύο ἀκρῶν, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῶν ἀντιδημοκρατικῶν ἐνεργειῶν, ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ νόμου ἐναντίον τῶν ἀντιδημοκρατικῶν ἐνεργειῶν.

Μια πρώιμη εκδοχή της «θεωρίας των 2 άκρων». Πρωτοσέλιδο της κεντρικής εφημερίδας *Ελευθερία*, στις 20/1/1965.

τικά εύκολα – ή την υποτιθέμενη αντιμνημονιακή «συνάφεια» μεταξύ αριστεράς και χρυσής αυγής. Η βαθύτερή της στόχευση ήταν, μέσω της ιδεολογικής ευθυγράμμισης των «ακραίων» συνιστωσών του Σύριζα που φλέρταραν με την αμφισβήτηση της αστικής νομιμότητας, να θωρακιστούν το καπιταλιστικό κράτος και οι δημοκρατικοί θεσμοί εναντίον του πραγματικού «άκρου», του «εσωτερικού εχθρού», που αποτελεί και τη μόνη τους απειλή. Παραδόξως – αλλά το παράδοξο ισχύει μόνον για όποιον τρέφει ψευδαισθήσεις – ήταν η αριστερά του κεφαλαίου, μια ανερχόμενη πολιτική δύναμη που επιθυμεί διακαώς να κυβερνήσει, δηλαδή να διαχειριστεί η ίδια την αναπαραγωγή της καπιταλιστικής σχέσης, που πρώτη **εναρμονίστηκε με τη βαθύτερη λογική** της «θεωρίας των δύο άκρων» **αναπαράγοντάς την** δια της καταγγελίας: είναι ο Σύριζα, που δεν χάνει ευκαιρία να αρνείται οποιαδήποτε σχέση με πρακτικές που δείχνουν έλλειψη σεβασμού απέναντι στους δημοκρατικούς θεσμούς – οι «προβοκάτορες» των Σκουριών είναι το πιο τρανταχτό παράδειγμα – και να καταγγέλλει «προβοκάτσιες» που ετοιμάζονται να στηθούν εναντίον του, αυτός που ενισχύει με τη δημαγωγία του την καπιταλιστική δημοκρατία.¹⁰ Άλλωστε, όπως ξέρουν όσοι συμμετείχαν ενεργά στο κίνημα στο Σύνταγμα το 2011, το ουσιαστικό και υπαρκτό πρόβλημα δεν ήταν τόσο ο χοντροκομμένος εθνικισμός της «πάνω πλατείας» όσο η συνδυασμένη προσπάθεια πολιτικής κεφαλαιοποι-

10. Σε άρθρα στην *Αυγή* διαδιδόταν επίμονα, την επαύριο της αντίφα εκστρατείας της κυβέρνησης, η ιδέα της επικείμενης προβοκάτσιας εις βάρος του Σύριζα που είναι φυσικά «επικίνδυνη για τη δημοκρατία και την ομαλότητα» αλλά και για τα κοινωνικά κινήματα που τεχνηέντως ταυτίζονται με τον Σύριζα («Στήνεται προβοκάτσια!» *Αυγή*, 10.10.2013, <http://www.avgi.gr/article/1109366/stinetai-probokatsia>). Ομοίως, η εκτέλεση των δύο φασιστών, μελών της Χρυσής Αυγής, στο Νέο Ηράκλειο, αποτελεί «προβοκάτσια» και «επίθεση στην ομαλότητα» που βοηθάει να στηθεί «το φάντασμα της 'αριστερής βίας'»: όλα συνωμοτούν δηλαδή ώστε να δυσκολευτεί ο Σύριζα να βρει το δρόμο προς την εξουσία!

Σύνταγμα 2011. Καπέλωμα και προβοκατορολογία από την αριστερά πήγαιναν μαζί.

ηρης του αγώνα και προβοκατορολογίας από τον Σύριζα στην «κάτω πλατεία».¹¹ Είτε ανακαλώντας στην τάξη και στη νομι-

- Εξάλλου, είναι σημαντικό να θυμίσουμε, κόντρα στην οργανωμένη εκστρατεία συκοφάντησης του κινήματος των πλατειών, ότι οι φασίστες της χ.α. είχαν ελάχιστη έως μηδαμινή σχέση με το κίνημα. Αντιθέτως, μάλιστα, η πρώτη τους αντίδραση ήταν εντελώς αρνητική, σύμφωνη με την απέχθειά τους σε οτιδήποτε αυθόρμητο και κινηματικό ή οτιδήποτε ξεφεύγει από τον στρατιωτικό τύπου έλεγχο που επιβάλουν στις συγκεντρώσεις τους. Να τι έλεγαν στο σάι τους τον Ιούνιο του 2011: «Έχουμε αναφέρει επανειλημμένως πως το «κίνημα των αγανακτισμένων» είναι απόλυτα βολικό για το βρώμικο και ανθελληνικό σύστημα εξουσίας. Είναι η ανώδυνη εκτόνωση για τις πλατιές μάζες – ή τουλάχιστον για το ποσοστό εκείνο των συμπατριωτών μας, που έχει βαρεθεί να αράζει στον καναπέ του. Δεν είναι τυχαίο πως οι μαζικότερες συνάξεις αυτού του ασύνδετου και ασύντακτου πλήθους γίνονται μόνο Κυριακή βράδυ, όταν η Βουλή είναι κλειστή και οι εθνοπατέρες την πέφτουν εκ του ασφαλούς στις βιλάρες τους ή τρώνε και πίνουν στην υγεία των κορόιδων». Και πιο σαφώς ακόμα, μας εξηγούν γιατί η χ.α. δεν συμμετείχε στο «επαναστατικό πανηγυράκι», όπως αποκαλούσαν το κίνημα των πλατειών: «...Από χρόνια λέγαμε ότι ο Έλληνας δεν ξεσηκώνεται για το Μακεδονικό, για τα Ίμια, για τον Ισαάκ και τον Σολωμού, για τον Ηλιάκη, για τους κλέφτες πολιτικούς, διότι έχει να φάει, παίρνει δάνεια, το σπάει στις πίστες. Μόνο όταν εκλείψουν αυτά θα ξεσηκωθεί, αλλά όπως βλέπετε οι λόγοι είναι καθαρά εγωκεντρικοί και ηγνάζουν από το ένστικτο της απώλειας, άμεσα συνδεδεμένο με τον ατομισμό του αστού. Ο πρώτος λόγος λοιπόν έχει να κάνει με το γεγονός ότι η χ.α. δε νοιάζεται για την γκλαμουριά και την κυρίλα που πάει χαμένη, ούτε στηρίζει τον ιδεολογικό της πυρήνα στον άκρατο εγωισμό και το φόβο της απώλειας των κεκτημένων αγαθών. Καμιά σχέση δεν θα μπορούσαμε να

μότητα ένα διευρυνόμενο κομμάτι εν δυνάμει ψηφοφόρων του είτε εξορίζοντας στο «παρακράτος» ένα εξίσου αυξανόμενο κομμάτι του προλεταριάτου που δεν ενδιαφέρεται να αγοράσει την πραγματεία του, ο στόχος πάντα είναι ο ιδεολογικός (και όχι μόνον) αφοπλισμός όσων έμπρακτα κριτικάρουν τον διαμεσολαβητικό και χειραγωγικό ρόλο της αριστεράς γενικότερα μέσα στα κοινωνικά κινήματα. Μ' άλλα λόγια, η προβοκατορολογία της αριστεράς είναι η «θεωρία των δύο άκρων» εφαρμοσμένη από την ίδια στα δικά της μέτρα.

Το άλλο «άκρο», η χρυσή αυγή, έδειξε με τη σχετική αυτονομή της από τη μητρική δεξιά παράταξη να αψηφά τις συνέπειες της εφαρμογής της «θεωρίας» πάνω της, με αποτέλεσμα να τις υφίσταται τώρα πολύ πιο σκληρά απ' ό,τι φανταζόταν. Έχοντας τις πλάτες δεκάδων δεξιών πολιτικών, μπάτσων, παπάδων, επιχειρηματιών και στρατιωτικών, το τελευταίο πράγμα που φοβόταν ήταν ότι η πρακτική της, η εφαρμογή της κυβερνητικής πολιτικής της απαξίωσης με φασιστικά μέσα, θα παρουσιαστεί ως εχθρός της καθεστηκυίας τάξης. Για το δημοκρατικό κράτος όμως εχθρικό είναι ό,τι απειλεί το μονοπώλιο της εξουσίας του, ακόμα κι όταν αυτή η απειλή προέρχεται από ένα (σχετικά αυτονομημένο) κομμάτι του. Κι αυτό δεν αφορά μόνο στο **μονοπώλιο της βίας** αλλά

έχουμε με όλες αυτές τις αστικές ανησυχίες. Σαν δεύτερος λόγος, περισσότερο προφανής και ξεκάθαρος, προβάλλει η χαύρα του πλήθους των διαδηλωτών. Αλβανοί και νοικοκυραίοι που μέχρι χτες τους είχαν στη δούλεψή τους, λαθρομετανάστες που πουλάνε σημαϊάκια, καντίνες με βρώμικα, φοιτητές ετών 29, αναρχικοί και αριστεριστές και αναμφίβολα αρκετοί Έλληνες πατριώτες, παιγιδευμένοι στα κελεύσματα των Σειρήνων, δημιουργούν ένα εσώδ από πολυφωνικές καταστάσεις. Θυμίζουν το πανηγύρι που κάποτε γινόταν στη γειτονιά μας. Και όλοι αυτοί έχουν θέσει σε αυτή τη διαμαρτυρία...» (Παρατίθενται στο βιβλίο του Δ. Ψαρρά, *Η Μαύρη Βίβλος της χ.α.*, εκδ. Πόλις, 2012). Όποιος βρισκόταν εκεί, μέσα σε αυτό το τόσο αντιφατικό και τόσο απειλητικό για την κυρίαρχια κίνηση, ακόμα κι αν δεν ξέρει γιατί δεν εμφανίστηκε η χ.α. στο Σύνταγμα, ξέρει πάντως ότι τη μοναδική φορά που κάποια μέλη της αποτόλμησαν να πλησιάσουν κυνηγήθηκαν. **Χρειάστηκε όμως το κίνημα αυτό πρώτα να ηττηθεί, χτυπημένο από εσωτερικά αίτια που σχετίζονται με το θανάσιμο εναγκαλισμό του από την αριστερά και δευτερευόντως εξωτερικά που έχουν να κάνουν με την αστυνομική καταστολή**, για να ξεκινήσει μια ύπουλη ιδεολογική εκστρατεία κυβερνητικής, κκεδικής και... αυτονομο-αντιεξουσιαστικής προέλευσης που «ανακάλυψε» την ύπαρξη της χ.α. και την πολιτική της νομιμοποίηση στο Σύνταγμα! Η εκ των υστέρων ενοχοποίηση του κινήματος των πλατειών για την άνοδο του νεοφασισμού, όταν δεν πηγάει από κρατικές σκοπιμότητες παρεμφερείς με τη «θεωρία των δύο άκρων», αποκαλύπτει την πολιτική τυφλότητα των «επαναστατών» που δεν πήραν χαμπάρι το φόβο της εξουσίας απέναντι και στις δύο πλατείες: για την απειλή που αντιπροσώπευε η κάτω φρόντιση η προβοκατορολογία και η αδρανοποιητική πολιτική της αριστεράς και όσο για την πάνω η κεφαλαιοποίηση της κληρονομιάς της ήρθε, πολύ καθυστερημένα, από την κυβέρνηση μέσω της πρωμοδότησης της χ.α. Η ενοχοποίηση του κινήματος των πλατειών για την άνοδο του νεοφασισμού, ωστόσο, αποκαλύπτει το φόβο των ιδίων των γκετοποιημένων αυτών «επαναστατών» κάθε φορά που βρίσκονται έξω από τα γνώριμα νερά της πολιτικής τους γυάλας και έρχονται αντιμέτωποι με τις πραγματικές αντιφάσεις ενός πραγματικού ξεσηκωμού.

και την εφαρμογή της πολιτικής του γενικότερα: στο Πέραμα, για παράδειγμα, δεν μπορούσε να γίνει ανεκτή η απαξίωση της εργασιακής δύναμης που επέβαλε η χ.α. ανοίγοντας τα κεφάλια των νομίμων εκπροσώπων-πατερούληδων της εργατικής τάξης **η απαξίωση πρέπει να γίνεται μόνο από το επίσημο κράτος**, με τους δικούς του όρους και χωρίς τους ηλίθιους τσαμπουκάδες των ανταγωνιστών αδελφών του από τον τομέα της οικονομίας του καθαρού εγκλήματος – πράγμα που πλέον της επιβάλλει μια αλλαγή της φυσιογνωμίας της.

ΜΙΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ ΠΟΥ ΚΑΛΟ ΕΙΝΑΙ Ν' ΑΠΟΦΕΥΓΟΥΜΕ: ΚΡΙΤΙΚΟΣ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΝΑΖΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΤΑΞΗ ΤΟΥ ΣΕΡΤΖΙΟ ΜΠΟΛΟΝΙΑ

Όπως είπαμε, μια από τις πιο προβληματικές απόψεις των ελλήνων αυτόνομων αντιφασιστών είναι ότι «ο φασισμός είναι η υποτίμηση της εργασιακής δύναμης ως το σημείο της εξόντωσης» και ότι αυτό δεν είναι ιστορικό χαρακτηριστικό της ναζιστικής περιόδου μόνο αλλά εκτείνεται σε όλη την ιστορία του καπιταλισμού. Για να στηρίξουν αυτή την άποψη, τεντώνουν την ανάλυση του Σέρτζιο Μπολόνια για τον ιστορικό φασισμό στα άκρα. Γι' αυτό η δική μας ανάλυση θα ξεκινήσει μ' έναν εκτενή κριτικό σχολιασμό του βιβλίου του.

Παρότι ο αντιφασισμός του Μπολόνια δεν κρύβει τις δημοκρατικές του προτιμήσεις («*Η διατήρηση και η επεξεργασία της μνήμης θα πρέπει να είναι μια από τις βασικές δεσμεύσεις της δημοκρατίας*», όπως λέει), σ' αυτό το κεφάλαιο θα επικεντρωθούμε σ' εκείνες τις προβληματικές πλευρές της ανάλυσής του που μας ενδιαφέρουν περισσότερο: αυτές για το κοινωνικό κράτος, την καταναγκαστική εργασία και τη συνέχεια ανάμεσα στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης και το ρατσιστικό λαϊκό κράτος των ναζί.

Δυο λόγια κατ' αρχήν για το κοινωνικό κράτος της Βαϊμάρης. Το κοινωνικό κράτος δημιουργήθηκε ως φτωχό υποκατάστατο των κοινωνικών αλλαγών που επιδίωξε να πραγματοποιήσει η κατασταλθείσα επανάσταση του 1918/19. Οι σοσιαλδημοκράτες, που εγγυήθηκαν τότε τη διατήρηση και μεταρρύθμιση του αστικού καθεστώτος, θεωρούσαν την επέκταση της δραστηριότητας του κράτους στις σφαίρες των εργασιακών σχέσεων, της πρόνοιας και της κατοικίας ως το θεμελιώδες βήμα προς την εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού. Στην πραγματικότητα, το κοινωνικό κράτος πρόνοιας εξελίχθηκε σε ένα από τα ισχυρότερα όπλα του γερμανικού κεφαλαίου ενάντια στην εργατική τάξη: οργάνωσε τη φτηνή παραγωγή της εργασιακής δύναμης σε περιόδους ανάπτυξης

και τη διατήρηση της εργασιακής πειθαρχίας και των διανοητικών και σωματικών ικανοτήτων των εργατών σε περιόδους κρίσης. Μέσω του χαμηλού επιπέδου των επιδομάτων (το 1927 η χρονική διάρκεια του επιδόματος ανεργίας είχε σταθεροποιηθεί στους 6 μήνες και το ποσό δεν ξεπερνούσε τα δύο τρίτα του μέσου μισθού), το κράτος κατάφερε να γίνει ένας από τους βασικότερους ρυθμιστές της αγοράς εργασίας. Η παρεμπόδιση της πρόσβασης του γυναικείου προλεταριάτου στο επίδομα και η υποχρεωτική ένταξή του σε προγράμματα κατάρτισης οικιακών βοηθών ήταν ένα από τα σημαντικότερα μέτρα κατακερματισμού και κατανομής του εργατικού δυναμικού μέσω της κοινωνικής πρόνοιας. Οι νέοι κάτω των 21 ετών ήταν επίσης αποκλεισμένοι από το επίδομα ανεργίας. Πέραν του αναπαραγωγικού και κατανομητικού ρόλου του, το κοινωνικό κράτος της Βαϊμάρης είχε διατηρήσει το δικαίωμα να κλείνει τους αλήτες και τις πόρνες στα παλιά πτωχοκομεία εργασίας (*Arbeitshäuser*), τα οποία ήθελε να μεταρρυθμίσει σε «θεραπευτικά ιδρύματα». Αυτό δεν σημαίνει ότι οι εργάτες και οι εργάτριες δεν είχαν τίποτα να κερδίσουν από το κοινωνικό κράτος. Αντίθετα, το κοινωνικό κράτος της Βαϊμάρης ήταν μια αρένα πάνω στην οποία συγκρούονταν τα συμφέροντα των χρηστών των υπηρεσιών του και οι πρακτικές κανονικοποίησης της συμπεριφοράς που προσπαθούσαν να τους επιβάλουν οι ανώτεροι υπάλληλοι και οι κοινωνικοί λειτουργοί. Οι χρήστες προσπαθούσαν να αποκομίσουν τα μεγαλύτερα δυνατά οφέλη επιδιώκοντας ταυτόχρονα να αποφύγουν τις «θεραπευτικές» πρωτοβουλίες του κοινωνικού κράτους. Αυτό γινόταν είτε μέσω συλλογικής δράσης είτε μέσω εξατομικευμένων στρατηγικών διεκδίκησης. Εντός των επιτρεπτών ορίων μιας αστικής δημοκρατίας, το κοινωνικό κράτος αποτελούσε λοιπόν «διεκδικούμενο έδαφος».

Εντούτοις, ισοπεδώνοντας τις διαφορές και, κυρίως, χρησιμοποιώντας τους όρους κατά το δοκούν, ο Μπολόνια παρουσιάζει τη διαχείριση της εργατικής τάξης από τους ναζί ως γραμμική συνέχεια της ύστερης Βαϊμάρης κάνοντας λόγο για το νόμο του 1924 που υποτίθεται ότι εισήγαγε την «καταναγκαστική εργασία» («*forced labour*» στην αγγλική μετάφραση του κειμένου στην οποία βασίζεται η ελληνική). Πάνω σ' αυτόν το νόμο, κατ' αυτόν, βασίστηκε η εργασιακή πολιτική των ναζί:

(...) Τα πρώτα «Lager», τα πρώτα στρατόπεδα συγκέντρωσης, ήταν οι «οίκοι εργασίας» (*Arbeitshäuser*) ή τα οικοτροφεία στα οποία ζούσαν όσοι εξωθούνταν σε καταναγκαστική εργασία με αντάλλαγμα το επίδομα της Πρόνοιας. Κι εδώ είναι που θα πρέπει να αναζητήσουμε την καταγωγή των ναζιστικών στρατοπέδων συγκέντρωσης. Ο ίδιος ο νόμος του 1924 που εισήγαγε την κοινωνική ασφάλιση για τους φτωχούς, είχε επίσης εισαγάγει και την καταναγκαστι-

κή εργασία. Όταν λοιπόν ο Χίτλερ θεσμοθέτησε τα πρώτα μέτρα καταναγκαστικής εργασίας ώστε να μειώσει την ανεργία, το έκανε στη βάση του παλιού αυτού νόμου. Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος του 1933 «Για τη μείωση της ανεργίας» (Gesetz zur Verminderung von Arbeitslosigkeit), ένας από τους πιο καθοριστικούς στη διαμόρφωση της ναζιστικής εργασιακής πολιτικής, βασίστηκε πάνω στο νόμο του 1924 περί υποχρεωτικής εργασίας. Επρόκειτο για άμισθη εργασία συνδεδεμένη με την Πρόνοια και έξω από το νομικό πλαίσιο που ρύθμιζε τις εργασιακές σχέσεις. Από τη στιγμή, λοιπόν, που ο εργάτης δεν είχε δικαίωμα μισθού, οι παροχές σε είδος που απολάμβανε (με άλλα λόγια, σίτιση και στέγαση) θεωρούνταν, απλά, προνοιακές παροχές που προβλέπονταν από τους αντίστοιχους διοικητικούς κανονισμούς. Μέσω τέτοιων μέτρων κατάφερε συνεπώς η χιτλερική κυβέρνηση να «μειώσει» την ανεργία μέσα στα επόμενα δύο χρόνια.¹²

Η μεγαλύτερη ανακρίβεια στο παραπάνω απόσπασμα έχει να κάνει με το γεγονός ότι το Διάταγμα του 1924 για την Πρόνοια και την Υποχρεωτική Εργασία (Verordnung über Fürsorgerpflicht) δεν προβλέπει καταναγκαστική εργασία –που με τον ορισμό που της δίνει ο Μπολόνια και το συσχετισμό της με τους ναζί παραπέμπει ευθέως στα στρατόπεδα συγκέντρωσης– αλλά μια *πρώτη μορφή workfare*. Συγκεκριμένα, για πρώτη φορά εισάγεται ρύθμιση, σύμφωνα με την οποία «το βοήθημα σε ικανούς προς εργασία μπορεί σε κατάλληλες περιπτώσεις να χορηγηθεί με ανάθεση ανάλογης [του βοηθήματος] εργασίας κοινωφελούς μορφής ή να εξαρτηθεί από την εκτέλεση τέτοιας εργασίας».¹³

Πριν έρθει ο Χίτλερ στην εξουσία, οι προνοιακές παροχές των δήμων στους άνεργους που δεν έπαιρναν τα κρατικά επιδόματα και κατέφευγαν σ' αυτούς για το εν λόγω βοήθημα έπαιρναν όλο και περισσότερο τη μορφή «εργασιακής πρόνοιας», δηλαδή «βοηθημάτων με αντάλλαγμα εργασία» και υπάκουαν στο σύνθημα «εργασία κι όχι πρόνοια». Η απασχόληση στο δημόσιο τομέα των άνεργων που λάμβαναν βοήθημα με τη μορφή της εργασιακής πρόνοιας είχε δύο παραλλαγές: προνοιακή εργασία (Fürsorgearbeit) και υποχρεωτική εργασία (Pflichtarbeit). Κι οι δύο μορφές εργασιακής πρόνοιας ήταν υποχρεωτικές, υπό την έννοια ότι οι ανώτεροι υπάλληλοι της τοπικής κοινωνικής πρόνοιας θα μπορούσαν να κόψουν τις χρηματικές προνοιακές παροχές σε όσους

αρνούνταν είτε τη μία είτε την άλλη μορφή εργασίας. Όμως οι νομικές και πρακτικές διαφορές μεταξύ της προνοιακής εργασίας και της υποχρεωτικής εργασίας ήταν σημαντικές τόσο για τους πάροχους όσο και τους αποδέκτες της πρόνοιας σε επίπεδο δήμων. Η προνοιακή εργασία παρείχε πλήρη απασχόληση στα πλαίσια μιας κανονικής νομικής σχέσης εργοδότη-εργαζόμενου· παρείχε δηλ. κανονικό μισθό και κοινωνική ασφάλιση. Η υποχρεωτική εργασία, από την άλλη πλευρά, ήταν σκληρή, εντατικοποιημένη εργασία μερικής απασχόλησης και δεν προέβλεπε κανονικό μισθό. Στην πραγματικότητα, η υποχρεωτική εργασία ήταν ο προθάλαμος της προνοιακής, αφού μόνο όσοι είχαν δοκιμαστεί στην πρώτη μπορούσαν να «προβιβαστούν» στη δεύτερη. Με την ολοκλήρωση έξι μηνών προνοιακής εργασίας κατοχυρωνόταν η ανανέωση του δικαιώματος λήψης των ασφαλιστικών παροχών ανεργίας από το κράτος, και, αργότερα, μετά το 1929, του επιδόματος κρίσης.¹⁴

Μιλάμε λοιπόν για τον *εκβιασμό* προς τους άνεργους να παρέχουν εργασία με αντάλλαγμα την παροχή του βοηθήματος. Μέχρι το 1924 λίγες μόνο κοινότητες απαιτούσαν εργασία ως άμεση αντιπαροχή για το εγγυημένο βοήθημα απορίας. Μέχρι την εισαγωγή αυτού του νόμου, αποδέκτες της δημόσιας φροντίδας για άπορους θεωρούνταν όσοι δημότες ήταν ανίκανοι προς εργασία ή είχαν προσωρινά ανάγκη βοήθειας λόγω παύσης εργασίας. Η ανεργία από μόνη της έπαιζε συγκριτικά μικρό ρόλο στην κατοχύρωση του βοηθήματος. Αφού μόνο οι ανίκανοι προς εργασία έπαιρναν βοήθημα μέχρι το 1924, εξυπακούεται ότι οι ικανοί έπρεπε να αναζητήσουν την τύχη τους στην αγορά εργασίας. Το 1924 όμως είχε γίνει σαφές στην κεντρική κυβέρνηση ότι τη συνέφερε να μεταφέρει ένα μέρος της φροντίδας για την ανεργία των ικανών προς εργασία στις τοπικές αρχές, ώστε να μην επαναληφθεί η κατάρρευση του συστήματος πρόνοιας που προκάλεσαν η κρίση, ο υπερπληθωρισμός, οι απολύσεις από το δημόσιο και η αύξηση της ανεργίας το 1923.

Ο υποχρεωτικός λοιπόν χαρακτήρας αυτού του είδους *workfare* συνίστατο στο ότι η άρνησή του σήμαινε την παύση του βοηθήματος. Συνεπώς, ακόμα κι αν στην περίπτωση της υποχρεωτικής εργασίας (Pflichtarbeit) δινόταν μόνο μια πολύ χαμηλή ημερήσια ή εβδομαδιαία αποζημίωση επιπλέον του βοηθήματος, δεν μπορούμε να μιλάμε ούτε για άμισθη ούτε για καταναγκαστική εργασία, εφόσον το κίνητρο ήταν το βοήθημα, δηλ. μια άθλια μορφή κοινωνικού μισθού.

12. Σέρτζιο Μπολόνια, *Ναζισμός και εργατική τάξη*, εκδ. antifa scripta, 2011, σελ. 91.

13. Wolfgang Ayass, *Pflichtarbeit und Fürsorgearbeit: zur Geschichte der «Hilfe zur Arbeit» außerhalb von Anstalten*, Kassel: Univ.-Bibliothek, 2007, σελ. 4.

14. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με το κοινωνικό κράτος της Βαϊμάρης, τα προγράμματα *workfare* και την κατοπινή χρήση τους από τους ναζί, βλ. W. Ayass, ό.π.· David Crew, *Germans on Welfare*, Oxford, 1998 και Dan Silverman, *Hitler's Economy: Nazi Work Creation Programs, 1933-1936*, Harvard, 1998.

Ένα δεύτερο πρόβλημα με την προσέγγιση του Μπολό-νια είναι η ταύτιση της εργασιακής πολιτικής επί Βαϊμάρης με αυτήν του ναζιστικού καθεστώτος. Ωστόσο, όσον αφορά την υποχρεωτική εργασία αλλά και γενικότερα τη διαχείριση της ανεργίας, οι διαφορές είναι μεγάλες. Πριν το 1933 η χρήση της υποχρεωτικής εργασίας ήταν σπάνια – το 1928 μόνο 9 πόλεις την είχαν εισαγάγει. Μετά το ξέσπασμα της κρίσης μειώθηκαν σταδιακά κατά πολύ οι θέσεις της ακριβής προνοιακής εργασίας και αντίθετα αυξήθηκαν οι θέσεις της κατά πολύ φτηνότερης υποχρεωτικής εργασίας. Εν τούτοις, μόνο ένα μικρό ποσοστό των ανέργων που έπαιρνε βοήθημα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην υποχρεωτική εργασία (στα τέλη του 1930, και ανάλογα το δήμο, μόνο ένα 3 με 12% των ανέργων που έπαιρναν βοήθημα απασχολείτο έτσι). Δεν υπήρχε ομοιομορφία στην εφαρμογή της υποχρεωτικής εργασίας στα κρατίδια και με την πάροδο του χρόνου, προς το τέλος της Βαϊμάρης, ο αριθμός των ανέργων που υποβάλλονταν σε υποχρεωτική εργασία μειωνόταν όλο και περισσότερο λόγω των περικοπών στις δημόσιες δαπάνες. Σύμφωνα μάλιστα με τον Hermann Baldes, έναν ανώτερο υπάλληλο της Πρόνοιας στη Φρανκφούρτη που αμφισβητούσε την αξία της υποχρεωτικής εργασίας, τα μετρητά που έπαιρναν οι άνεργοι, τα δωρεάν γεύματα και οι μετακινήσεις τελικά κόστιζαν πολύ ενώ η παραγωγικότητά τους ήταν χαμηλή. Η μόνη χρησιμότητά της έγκειτο στο γεγονός ότι ο άνεργος έπρεπε να δηλώνει παρών και άρα δεν μπορούσε να απασχολείται στη «μαύρη».¹⁵

Με τον ερχομό των ναζί στην εξουσία, τίθεται ως στόχος η μείωση του αριθμού όσων ανέργων έπαιρναν επίδομα. Το σοσιαλδημοκρατικό ψήφισμα της 13^{ης} Νοεμβρίου 1918 για τα επιδόματα ανεργίας, που όριζε ρητώς ότι μόνο οι άνεργοι που «είναι διατεθειμένοι να δουλέψουν» θα τα παίρνουν, γίνεται τώρα πράξη: «Καμιά παροχή χωρίς αντιπαροχή». Ακόμα και κάτω από το καθεστώς έκτακτης ανάγκης της ύστερης αστικής δημοκρατίας, η πολιτική της υποχρεωτικής εργασίας ήταν αδύνατο να γενικευτεί για δύο λόγους: πρώτον, οι κυβερνήσεις της περιόδου 1930-32, διαχειρίζονταν την κρίση του '29 εφαρμόζοντας μια πολιτική «εσωτερικής υποτίμησης» – μείωση των πιστώσεων, των τιμών, των μισθών και των επιδομάτων, αποθέρμανση της οικονομίας και αύξηση της φορολογίας με στόχο τη δημιουργία πλεονάσματος· δεύτερον, το οργανωμένο εργατικό κίνημα, όσο κι αν είχε αποδυναμωθεί, αντιδρούσε στην παραβίαση της εργατικής νομοθεσίας, ενώ ταυτόχρονα το KPD –που σε ορισμένες περιοχές, όπως το Ρουρ, τα μέλη του ήταν κατά 90% άνεργα– είχε οργανώσει ένα συγκρουσιακό κίνημα ανέργων που διεκδικούσε την

«Ψωμί και Εργασία», από το προεκλογικό πρόγραμμα του ναζιστικού κόμματος το 1932.

πληρωμή της υποχρεωτικής εργασίας με το μεροκάματο των συλλογικών συμβάσεων – ένα κίνημα που, ας το προσθέσουμε, συχνά ξέφευγε από τον έλεγχο της ηγεσίας του κόμματος.

Είναι αλήθεια ότι το 50% των πιστώσεων που διέθεσαν οι ναζί για τη διαχείριση και την καταπολέμηση της ανεργίας είχε δεσμευτεί ήδη από τις προηγούμενες κυβερνήσεις, οι οποίες όμως, για τους λόγους που προαναφέραμε, δίσταζαν να τις χρησιμοποιήσουν. Σε αντίθεση με τους «συντηρητικούς» προκατόχους τους, ο υπουργός Οικονομικών της νέας ναζιστικής κυβέρνησης, Σαχτ και ο σύμβουλός του Ράινχαρντ πίστευαν ότι η επέκταση των πιστώσεων, μέσω ενός ελλειμματικού προϋπολογισμού, με στόχο την αύξηση των δημόσιων επενδύσεων και τη δημιουργία θέσεων εργασίας δεν αποτελούσε πληθωριστική απειλή· αρκεί ταυτόχρονα οι μισθοί και το γενικό επίπεδο των τιμών να ετίθεντο υπό κρατικό έλεγχο. Πράγματι, στα πλαίσια των προγραμμάτων για την ανεργία και της γενικότερης παρέμβασης του κράτους, η εισαγωγή του μισθού με το κομμάτι (Leistungslohn) κατέληξε σε αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας μέσα σε δύο χρό-

15. Βλ. W. Ayass, ό.π., σελ. 8.

νια, ρίχνοντας το κόστος της παραγωγής και ανεβάζοντας το ποσοστό κέρδους των επιχειρήσεων.

Το ενδιαφέρον για την υποχρεωτική εργασία αυξήθηκε καθώς η τελευταία ανταποκρινόταν επίσης στην εργασιακή πειθαρχία και τις αξίες της Volksgemeinschaft (της Λαϊκής Κοινότητας), δηλαδή στο ότι κανείς δεν παίρνει τίποτα χωρίς να προσφέρει στην εθνική «κοινότητα». Η απαγόρευση των αριστερών κομμάτων και των συνδικάτων, που αποτελούσαν πριν ένα σχετικό ανάχωμα στην επέκτασή της, βοήθησε τη διεύρυνση της επιβολής της υποχρεωτικής εργασίας, η οποία έφτασε να συμπεριλάβει, ανάμεσα στο 1933 και το 1936, το 20,7% των «βοηθούμενων» από τις τοπικές αρχές ανέργων ή αλλιώς το 5% της συνολικής απασχόλησης. Η διεύρυνση της επιβολής της είχε και μια άλλη χρησιμότητα για το καθεστώς: το βοηθούσε να διαγράφει από τους καταλόγους των ανέργων τους «αντικοινωνικούς (Asoziale) βοηθούμενους» που την αρνούνταν και να τους διαχωρίζει από τους «εθνικά υγιείς» και «καθώς πρέπει».

Εν κατακλείδι, όπως παραδέχονταν πολλοί ανώτεροι υπάλληλοι της κοινωνικής πρόνοιας, μόνο επί ναζι μπόρεσε ουσιαστικά να επιβληθεί με επιτυχία τόσο ο νόμος και η τάξη στα γραφεία της Πρόνοιας όσο και η υποχρεωτική εργασία, παρότι αργότερα, στα χρόνια που ακολούθησαν, από το 1936 μέχρι τον πόλεμο, ο αριθμός των «βοηθούμενων» ανέργων που έκαναν υποχρεωτική εργασία μειωνόταν σταθερά παράλληλα με τη μείωση του αριθμού των επιδοτούμενων ανέργων γενικά. Η δήλωση του Μαρτίνι, προέδρου της Πρόνοιας στο Αμβούργο το 1934, συνοψίζει κατά τρόπον εναργή τη δραστηριότητα που έκαναν οι ναζί στο συσχετισμό δύναμης ανάμεσα στη διοίκηση του κοινωνικού κράτους και τους «πελάτες» του, υπέρ της πρώτης:

Στο Εθνικοσοσιαλιστικό κράτος, οι ανώτεροι υπάλληλοι μπορούν και πάλι να διευθύνουν την πρόνοια με το κύρος που τους αρμόζει. Μπορούν να απορρίψουν τους ανάξιους, ν' ασκήσουν καταναγκασμό στους «αντικοινωνικούς», να ξεφορτωθούν αυτούς που εξαπατούν την πρόνοια. Μπορούν να τα κάνουν όλα αυτά επειδή πίσω τους στέκεται μια ισχυρή κρατική εξουσία. Η εποχή που τα τοπικά γραφεία της πρόνοιας γίνονταν εστίες των χειρότερων ταραχών, όταν δεν μπορούσαν να λειτουργήσουν χωρίς αστυνομική προστασία, όταν οι υπάλληλοι έπρεπε να λάβουν αποφάσεις κάτω από την πίεση των μαζών, έχει περάσει. Οι μέρες που τα κομμουνιστικά στοιχεία ασκούσαν τρομοκρατία, που οι υπάλληλοι φτύνονταν στη μούρη και εισέπρατταν μελανοδοχεία και καρέκλες στο κεφάλι έχουν παρέλθει οριστικά.¹⁶

16. Παρατίθεται στο D. Crew, ό.π., σελ. 213.

Η ταύτιση της Βαϊμάρης (ακόμα και στην ύστερη περίοδό της) με ένα **κείνσιανικό-στρατοκρατικό-ρατσιστικό καθεστώς υποτίμησης (1933-36) και πολεμικής οικονομίας (1938-45)**, όπως το ναζιστικό, είναι παραπλανητική και λανθασμένη και αυτό φαίνεται καλύτερα αν δούμε την μετεξέλιξη ενός ακόμα θεσμού διαχείρισης της ανεργίας επί Βαϊμάρης. Η FAD (Freiwillige Arbeitsdienst – Εθελοντική Εργασιακή Θητεία) θεσπίστηκε από την κυβέρνηση Brüning το 1931, σαν πρόγραμμα «καταπολέμησης» της ανεργίας των νέων, κυρίως αυτών που έπαιρναν επίδομα ανεργίας και όχι προνοιακό βοήθημα. Ήταν εθελοντική, με 5μηνη διάρκεια και «κοινωνοφελή» χαρακτήρα. (Οι εθελοντές συνέχιζαν να παίρνουν το επίδομα ανεργίας ή αντ' αυτού λάμβαναν κάποια ελάχιστα αυξημένη αμοιβή). Οργανωνόταν από φορείς όπως εκκλησίες ή κόμματα αλλά με κρατική χρηματοδότηση. Ουσιαστικά χρησιμοποιήθηκε περισσότερο ως εργαλείο περιστολής εργασιακών δικαιωμάτων παρά ως καταναγκαστική εργασία. Το 1932, στο αποκορύφωμά της, δεν ξεπερνούσε τους 285.000 εθελοντές και συνάντησε αντίδραση από τα αριστερά κόμματα.¹⁷ Με τον ερχομό των ναζί στην εξουσία, η FAD μετονομάζεται σε RAD (Reichsarbeitsdienst – Κρατική Εργασιακή Θητεία) και γίνεται υποχρεωτική το 1935, με εξάμηνη διάρκεια πριν τη στρατιωτική θητεία κάθε νέου. Ο αριθμός των «ωφελομένων» ανέργων της RAD μειώνεται και σταθεροποιείται γύρω στους 220.000 το 1937, αφού ήδη σε πολλούς τομείς, αντί για πλεόνασμα ανέργων, έφτασε να υπάρχει έλλειψη εργατών, ανερχόμενος στο ανώτερό του επίπεδο το 1939 (340.000 «εργάτες»). Αν και χρησιμοποιήθηκε (και προπαγανδίστηκε) ως πρόγραμμα «καταπολέμησης της ανεργίας» και προέβλεπε βαριά χειρωνακτική εργασία σε εγγειοβελτιωτικά έργα, σε αγροτικές εργασίες την εποχή του τρύγου, στην κατασκευή δρόμων (αλλά όχι των Autobahnen) και την οικοδόμηση δημόσιων κτιρίων, επρόκειτο στην ουσία για ένα εργαλείο παραστρατιωτικής, φυλετικής εκπαίδευσης και εμπέδωσης της εργασιακής ηθικής, δηλαδή για ένα θεσμό της Volksgemeinschaft που προετοίμαζε ιδεολογικά και υλικά τη στρατιωτικοποιημένη εργασία και τον πόλεμο. Όχι τυχαία, ονομάστηκε «εφαρμοσμένος Εθνικοσοσιαλισμός».

Ανακριβώς παρουσιάζονται από τον Μπολόνια και άλλα προγράμματα καταπολέμησης και διαχείρισης της ανεργίας που εφαρμόστηκαν τα πρώτα χρόνια του ναζιστικού καθεστώτος, δηλαδή ως εκτεταμένη υποχρεωτική/καταναγκαστική

17. «Η αριστερή πτέρυγα του SPD την πολέμησε για λόγους αρχής θεωρώντας την, όπως και την υποχρεωτική εργασία, ως μέτρο διάλυσης του κοινωνικού κράτους, στρατιωτικοποίησης της κοινωνίας και εισαγωγής της μισθωτής δουλείας». Kiran Klaus Patel, *Soldiers of Labor*, Cambridge, 2005, σελ. 47.

κή εργασία κι αυτά (οι δύο αυτοί όροι παρουσιάζονται συστηματικά από τον συγγραφέα ως ταυτόσημοι):

Το ναζιστικό καθεστώς καυχήταν, για παράδειγμα, πως κατάφερε να απορροφήσει κάπου 8.000.000 ανέργους σε διάστημα δύο χρόνων. Δε θα πρέπει να ξεχνάμε, ωστόσο, πως περίπου το 70% των θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν από το καθεστώς ήταν στα πλαίσια του προγράμματος δημόσιων έργων, όπως οι αυτοκινητόδρομοι (Autobahnen), και ότι το εργατικό δυναμικό που απασχολούνταν στα έργα αυτά υπαγόταν στο νόμο περί υποχρεωτικής εργασίας (Pflichtarbeit). Αυτή ήταν εξάλου και μία από τις βασικές αιτίες της αυξανόμενης δυσανεμίας που κέρδιζε έδαφος ανάμεσα στους εργάτες και που την περίοδο 1935-1936 γέννησε αυτό που κάποιοι ονόμασαν «κύκλο απεργιών». Οι αστυνομικές αρχές και τα όργανα του Κόμματος κατέγραψαν την περίοδο εκείνη 260 περιπτώσεις στάσεων εργασίας, οι περισσότερες από τις οποίες λάμβαναν χώρα στα εργοτάξια των αυτοκινητόδρομων ή σε άλλα δημόσια έργα. Είναι, επιπλέον, ενδεικτικό πως τα λίγα στοιχεία που υπάρχουν σχετικά με τους υποκινητές αυτών των στάσεων σημαίνει πως η πλειοψηφία των εργατών που πρωτοστατούσαν στις εν λόγω διαμαρτυρίες είχαν ήδη μία, έστω και μικρή, εμπειρία από τα στρατόπεδα εργασίας.¹⁸

Για να γενικεύσει στη συνέχεια αναφερόμενος στη ναζιστική περίοδο και την εργασιακή πολιτική των ναζί συνολικά:

η συντριπτική πλειοψηφία των εργατών δούλεψε σε θέσεις λίγο ως πολύ καταναγκαστικής εργασίας.

Τα πρώτα χρόνια της ναζιστικής δικτατορίας (1933-35), τα προγράμματα καταπολέμησης και διαχείρισης της ανεργίας (με τη θεαματική πτώση της από 34% το Γενάρη του 1933 σε 13,5% τον Ιούλιο του 1934) είναι αλήθεια ότι έπαιξαν έναν σε μεγάλο βαθμό προπαγανδιστικό ρόλο. Βασίστηκαν στη φτηνή και ανειδίκευτη εργασία που προσφερόταν αφειδώς από τους πρώην ανέργους, τους οποίους οι ναζί επείγονταν να μαζέψουν από τους πάντα επικίνδυνους δρόμους. Απασχόλησαν την περίοδο 1933-34 το ¼ των ανέργων, δηλ. γύρω στα 1,3 εκατ. άτομα από τα 5 εκατ. που ήταν οι άνεργοι τον Ιούνιο του 1933 όταν ξεκίνησε το Πρώτο Πρόγραμμα Ράινχαρντ, αλλά η συμβολή τους στην αναθέρμανση της οικονομίας συνολικά ήταν μεγάλη, με αποτέλεσμα πολλοί περισσότεροι άνεργοι να βρουν δουλειά μέσω της εκτός κρατικών προγραμμάτων αγοράς εργασίας (περισσότερα σχετικά, βλ. παρακάτω).

Γραμματόσημο που διαφημίζει τη RAD.

τω, στο κεφάλαιο **Οι υλικές και οι συμβολικές πλευρές της Volksgemeinschaft**). Για να σταθούμε στους αυτοκινητόδρομους, οι χιλιάδες πρώην άνεργοι που απασχολήθηκαν για χρόνια στην κατασκευή τους δεν υπάγονταν σε καθεστώς άμισθης υποχρεωτικής εργασίας. Ο μισθός τους, που καθοριζόταν από το RfAA (Ινστιτούτο Απασχόλησης και Ασφάλισης Ανέργων), τους TdA (Επιμελητές Εργασίας – σώματα που καθόριζαν τους μισθούς και με τα οποία οι ναζί αντικατέστησαν τα συνδικάτα) και τους ιδιώτες εργολάβους που αναλάμβαναν την κατασκευή των αυτοκινητόδρομων, διέφερε από περιοχή σε περιοχή και καθοριζόταν σε σχέση με τον τοπικό μισθό του ανειδίκευτου εργάτη που απασχολούνταν σε εκσκαφές. Μερικοί εργάτες πέτυχαν μισθούς που συγκρίνονταν με το μέσο μισθό των βιομηχανικών εργατών ενώ άλλοι έπαιρναν πολύ χαμηλότερους. Τόσο οι TdA όσο και το DAF¹⁹ προσπαθούσαν να αυξήσουν τα μεροκάματα για να περιορίσουν όσο το δυνατόν περισσότερο τις διεκδικήσεις και τις ταραχές που κάθε τόσο διατάραζαν την κοινωνική ειρήνη και καθυστέρουσαν το έργο.²⁰ Αν δούμε τα προγράμματα καταπολέμησης και διαχείρισης της ανεργίας στην Ανατολική Πρωσία (όπου οι ναζί περηφανεύονταν ότι εξαφάνισαν την ανεργία με το τοπικό Πλάνο Koch), θα διαπιστώσουμε ότι στα εγγειοβελτιωτικά

18. Σ. Μπολόνια, ό.π., σελ. 92.

19. Γερμανικό Μέτωπο Εργασίας – το ναζιστικό συνδικάτο.

20. Βλ. Dan Silverman, ό.π., κεφ. 7.

Τουριστική αφίσα που διαφημίζει τους γερμανικούς αυτοκινητόδρομους.

έργα και στην κατασκευή επαρχιακών δρόμων, που χρησιμοποιήθηκαν οι πρώην άνεργοι, ο μισθός ήταν χαμηλότερος από το βασικό που ίσχυε για τον ανειδίκευτο εργάτη στο κρατίδιο,²¹ αλλά δεν επρόκειτο για υποχρεωτική εργασία με την έννοια που χρησιμοποιεί αυτό τον όρο ο Μπολόνια, ότι ήταν δηλαδή άμισθη ή καταναγκαστική. Από την άλλη, οι αρχικά μέτρες αυξήσεις στις δαπάνες για τους επανεξοπλισμούς, τα μετέπειτα χρόνια γιγαντώθηκαν και όλοι οι τομείς που συναρθρώνονταν με την πολεμική βιομηχανία χρησιμοποίησαν κυρίως ειδικευμένη και μάλιστα καλοπληρωμένη εργασία. Αν λοιπόν ισχυριστεί κανείς, όπως κάνει ο Μπολόνια, ότι

Όλα τα παραπάνω, μαζί με το γεγονός πως η συντριπτική πλειοψηφία των εργατών δούλεψε σε θέσεις λίγο ως πολύ καταναγκαστικής εργασίας, καθιστούν εν πολλοίς αναξιόπιστη τη θεωρία πως το ναζιστικό καθεστώς αποτελούσε μια αναβαθμισμένη εκδοχή ενός εφαρμόσιμου Κεϊνσιανισμού. Θα ήταν, αντίθετα, πιο ακριβές να πούμε πως το καθε-

στώς συνδύαζε έναν αριθμό λειτουργιών που θα μπορούσαμε να τις ονομάσουμε κεϊνσιανές (με την έννοια της χρηματοδότησης δημοσίων έργων για τη δημιουργία θέσεων εργασίας) με προνοιακού τύπου μηχανισμούς κληρονομημένους από τη Βαϊμάρη· και όλα αυτά ταγμένα στην υπηρεσία ενός συστήματος βίας και καταπίεσης που είχε τοποθετήσει τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στο κέντρο της εργασιακής του πολιτικής²²

τότε θα θεωρούσε, λανθασμένα και μονοδιάστατα, ότι δεν ήταν παρά μόνο η χρήση του τρόμου ενάντια στην εργατική τάξη που έκανε δυνατή μια τεράστια επιχείρηση εκμετάλλευσης. Τα στοιχεία δεν δείχνουν ότι οι εργάτες φτώχυναν περισσότερο την περίοδο 1933-1939, αλλά, αντίθετα, όπως θα δούμε παρακάτω στο κεφάλαιο για τη Volksgemeinschaft, μετά το 1936-1937 οι επανεξοπλισμοί και η πλήρης απασχόληση έδωσαν μια συνολική ώθηση στους μισθούς. Η ναζιστική εργασιακή πολιτική ήταν μια αγωνιώδης προσπάθεια μείωσης των κινδύνων εμφάνισης πολιτικής ανυποταξίας και κοινωνικής δυσανεξίας, γι' αυτό συμπεριελάμβανε επίσης παραχωρήσεις και απολαβές. Η τρομοκρατία αντισταθμιζόταν με τη «δωροδοκία» των εργατών και οι ναζί είχαν αφομοιώσει πολύ καλά τα μαθήματα της επανάστασης του 1918: η πολιτική αντιμετώπισης της εργατικής τάξης έπρεπε να έχει τη λειτουργία μιας προληπτικής ειρήνευσης στο εσωτερικό μέτωπο. Αλλά όχι μόνο αυτό. Ακόμα περισσότερο, η λυσσαλέα μάχη για ηγεμονία στην Ευρώπη όχι μόνο δεν έπρεπε να εμποδιστεί από εσωτερικές ταραχές αλλά επισπεύσθηκε κιόλας από τη δυνητική απειλή που αποτελούσε ο εσωτερικός εχθρός, όπως θα δούμε παρακάτω.

Αν δεν αναγνωρίζαμε όλα τα στοιχεία της ναζιστικής πολιτικής καρότου και μαστίγιου, τότε θα υποβαθμίζαμε, όπως κάνει ο Μπολόνια, το βαθμό ενσωμάτωσης των Γερμανών εργατών μέσω των «δωροδοκιών» του ναζιστικού welfare και θα τονίζαμε υπερβολικά τις, ούτως ή άλλως μειοψηφικές, μορφές υποχρεωτικής εργασίας των πρώτων χρόνων, καταλήγοντας να τους δούμε ως θύματα και μόνο του καθεστώτος.

Αλλά και για τα χρόνια από το 1938 και μετά, ο Μπολόνια έχει άδικο όταν λέει ότι

Η προοδευτική γερμανική ιστοριογραφία μάς έδωσε μια χρήσιμη οπτική των χρόνων της πολεμικής οικονομίας – κυρίως σε ό,τι αφορά την πολυεθνική σύνθεση της εργατικής τάξης, την ανελαστικότητα που χαρακτήριζε την εθνική

21. Dan Silverman, *Fantasy and Reality in Nazi Work-Creation Programs, 1933-1936*, *Journal of Modern History* τ. 65, 1993, σελ. 113-151.

22. Σ. Μπολόνια, ό.π., σελ. 93.

της διαστρωμάτωση και το γεγονός ότι το 80% των εργα-
τών δούλευαν υπό καταναγκαστικό καθεστώς.²³

Κι αυτό γιατί δεν αναφέρει ότι δεν ήταν η γερμανική εργατική τάξη αυτή που βρέθηκε μετά το 1938-39 σε καθεστώς καταναγκαστικής εργασίας αλλά η ξένη. Όπως έχει δείξει ο Καρλ Χάιντς Ροτ, καθώς το γερμανικό ναζιστικό κράτος, που διαδέχτηκε την περίοδο αποπληθωριστικής απορύθμισης της ύστερης Βαϊμάρης, περνούσε από τη φάση των προγραμματικών εργασίας μέσω ελλειμματικών δαπανών στην πλήρη απασχόληση των επανεξοπλισμών, για να καταλήξει στην πολεμική οικονομία, οι μορφές ανελεύθερης/στρατιωτικοποιημένης εργασίας πολλαπλασιάζονταν και έφτασαν να καλύψουν μια τεράστια έκταση στην Ευρώπη, που περιλάμβανε τις προσαρτημένες περιοχές, τις κατεχόμενες περιοχές και τα δορυφορικά συμμαχικά καθεστώτα. Είτε με στρατολόγηση εργασίας και κατευθείαν χρήση της εντός των κατεχομένων περιοχών είτε με μεταφορά εργατών στο Ράιχ είτε με απέλαση και εγκλεισμό, όπως στην περίπτωση των εβραίων, στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και από το 1943-44 στις πολεμικές βιομηχανίες, οι μορφές ανελεύθερης εργασίας αφορούσαν όλο και περισσότερο ξένους εργάτες. Κλιμακωτά,

- στην «καλύτερη» μοίρα βρίσκονταν ξένοι εργάτες που δούλευαν με ομαδικά συμβόλαια, μετά από διακρατικές συμφωνίες που είχε συνάψει το ναζιστικό καθεστώς το 1936-37 (π.χ. με Ιταλία, Βέλγιο, Ολλανδία αλλά και Γαλλία), εργάτες που ήταν μεν μισθωτοί, αλλά υπόκειντο σε πλήθος περιορισμών (απαγόρευση αλλαγής εργασίας, ποινές σε περίπτωση σπασίματος του συμβολαίου, μονομερή επιμήκυνση του συμβολαίου κ.α.)·
- κατόπιν ακολουθούσαν οι πολωνοί εργάτες (που απασχολήθηκαν από το 1939 και μετά) και εργάτες από ανατολική Ευρώπη γενικότερα (Τσεχοσλοβακία, ΕΣΣΔ, Γιουγκοσλαβία) που υφίσταντο μεγάλες ρατσιστικές διακρίσεις·
- μετά οι αιχμάλωτοι πολέμου που νοικιάζονταν στις επιχειρήσεις.²⁴

23. Σ. Μπολόνια, ό.π., σελ. 46.

24. Έχουν γίνει διάφορες προσπάθειες καταγραφής των διαιρέσεων εντός των ξένων προλεταρίων, βάσει των μισθολογικών διαφορών τους. Σύμφωνα με έναν υπολογισμό που βασίζεται σε διάφορα στατιστικά δεδομένα της εποχής, στο μέσο ακαθάριστο μισθό των 2.000 μάρκων, που αντιστοιχούσε σε ένα γερμανό ή ξένο εργάτη από τη δυτική Ευρώπη, ο μισθός των ξένων εργατών από την κεντρική και ανατολική Ευρώπη δεν ξεπερνούσε τα 1.000 μάρκα. Η πραγματική διαφορά όμως ήταν ακόμη πιο μεγάλη, καθώς οι αποδοχές των ανατολικών εργατών υπόκειντο σε επιπλέον φορολογία, περίπου 15% επί του ακαθάριστου μισθού ή επιπλέον μείωση 150 μάρκων. Για μια σύνοψη της παραπάνω συζήτησης, βλ. J. Beyer και S. Schneider, *Forced labour under Third Reich*, Nathan Associates Inc.

Από το εξώφυλλο του εικονογραφημένου βιβλίου με τίτλο *Η Ευρώπη δουλεύει στη Γερμανία: ο Sauckel επιστρατεύει τις εργατικές εφεδρείες*, που κυκλοφόρησε την άνοιξη του 1942 μαζικά, σε μια προσπάθεια να παρουσιάσει τους ξένους εργάτες στη Γερμανία σαν εθελοντές για τους σκοπούς του Τρίτου Ράιχ.

...και η πραγματικότητα: ξένες εργάτριες στο επιφορτισμένο με την επισκευή οχημάτων της Wehrmacht εργοστάσιο της Daimler στο Μινσκ.

(Σκίτσο από την εφημερίδα *Amstettner Anzeiger*, 18 Απριλίου 1943, που υπενθυμίζει την υποδεέστερη θέση των πολωνών εργατών έναντι των γερμανών)

«Η εισαγωγή Πολωνών στην οικονομία και τη γεωργία δεν θα έπρεπε να εξαφανίσει τα αυτονόητα όρια της επιφυλακτικότητας. Μόνο οι γερμανοί Λαϊκοί Σύντροφοι είναι συνδαιτημόνες μας!»

Καθώς η γερμανική ηγεμονία διευρυνόταν στα χρόνια του Blitzkrieg, κάθε κατακτημένη εθνική πληθυσμιακή ομάδα έπαιρνε τη θέση της στο ευρύ φάσμα εργασιακών σχέσεων που έφτανε μέχρι την καθαρά καταναγκαστική εργασία. Έτσι, το 1943, παράλληλα με τα 18,81 εκατομμύρια ελεύθερων γερμανών εργατών, υπάρχουν 4,84 εκ. ξένοι εργάτες, 1,62 εκ. αιχμάλωτοι πολέμου και 200 χιλιάδες αιχμάλωτοι στρατοπέδων συγκέντρωσης, για να φτάσουν ένα χρόνο αργότερα οι ξένοι εργάτες τα 5,3 εκ., οι αιχμάλωτοι πολέμου το 1,83 εκ. και οι αιχμάλωτοι στρατοπέδων συγκέντρωσης τις 520 χιλιάδες, πλάι στα 20 εκ. ελεύθερων γερμανών εργατών, αποτελώντας δηλαδή το 27% της συνολικής απασχόλησης! Συνεπώς, μέσα σε ένα συνολικά επιστρατευμένο, με την έναρξη του πολέμου, προλεταριάτο, ο κατακερματισμός του οποίου γινόταν με ρατσιστικούς και εθνικούς όρους,

- στην κορυφή της πυραμίδας βρισκόταν ένα πλειοψηφικό στρώμα γερμανών εποπτών και ελεύθερων εργατών,
- ακολουθούσαν οι ομάδες των γερμανών εργατών που υπόκειντο σε περιορισμούς μετακίνησης από τη δουλειά τους ή είχαν επιστρατευθεί στο χώρο εργασίας τους – το 1939 ήταν 800.000 άτομα· μειώθηκαν αρκετά τα αμέσως

Διάλογος μεταξύ «ξύπνιου» και «χαζούλη» γερμανού εργάτη σχετικά με την αναγκαιότητα επίβλεψης των ανατολικοευρωπαίων εργατριών που δεν καθαρίζουν σωστά τα μηχανήματα.

επόμενα χρόνια καθώς αυξανόταν η χρήση ξένων αιχμάλωτων-εργατών, για ν' αυξηθούν ξανά προς το τέλος του πολέμου (ήταν, ας πούμε, κάτι σαν επιστρατευμένοι δημόσιοι υπάλληλοι)

- μετά, όπως προαναφέραμε, οι ξένοι εργάτες με συμβόλαια, αυστηρά ιεραρχημένοι κατά εθνικές ομάδες και βαθμό ειδίκευσης,
- κατόπιν οι αιχμάλωτοι πολέμου που έμεναν σε στρατόπεδα κοντά στους χώρους εργασίας τους
- και στον πάτο συνωθούνταν οι κολασμένοι εργάτες των στρατοπέδων συγκέντρωσης.²⁵

25. «Αποφασιστικής σημασίας για την πολιτική συμπεριφορά της εργατικής τάξης συνολικά ήταν ότι στην απίστευτη καταπίεση των ξένων εργατών δεν συμμετείχε μόνο μια μικρή ομάδα 'απάνθρωπων ατόμων της ασφάλειας της επιχείρησης, των SS και της Γκεστάπο', αλλά ήταν ενσωματωμένοι σ' αυτό το σύστημα πολλοί γερμανοί εργάτες και σε κάθε περίπτωση επωφελούνταν οι ίδιοι. Οι γερμανοί εργάτες είχαν καλύτερες θέσεις και άρα μεγαλύτερους μισθούς εντός της κοινωνικής κλίμακας της επιχείρησης δεν ήταν ο πάτος αλλά από κάτω τους βρίσκονταν οι ξένοι γενικά, οι πολωνοί, οι ανατολικοευρωπαίοι εργάτες, οι αιχμάλωτοι πολέμου, οι τσιγγάνοι, οι εβραίοι που ήταν στερημένοι των δικαιωμάτων τους, πολύ περισσότερο από ό,τι ήταν αυτοί». Karl Heinz Roth, *Die «andere» Arbeiterbewegung*, Trikont Verlag, 1977, σελ. 151.

(Παρεμπιπτόντως, αυτό «το 80% των εργατών», που αναφέρει ο Μπολόνια, ότι «δούλευαν υπό καταναγκαστικό καθεστώς», αναφέρεται από τον Ροτ ως το ποσοστό των ανελεύθερων εργατών που δούλευαν σε υψηλής τεχνολογίας, ολοκληρωτικού τύπου επιχειρήσεις (Siemens, Daimler-Benz κλπ), επιχειρήσεις στις οποίες η συσσώρευση κεφαλαίου βασιζόταν στους εξοπλισμούς και τον πόλεμο· από τα παραπάνω συνάγεται ότι πρόκειται στη συντριπτική τους πλειοψηφία για ξένους εργάτες).²⁶ Συνοψίζοντας μέχρι εδώ: ο Μπολόνια υποβαθμίζει τη ρήξη με τη δημοκρατική μεσολάβηση της ταξικής σχέσης που σηματοδοτούν οι ναζί, τονίζοντας υπερβολικά τη συνέχεια με τη Βαϊμάρη και συγχέοντας τα τότε προγράμματα διαχείρισης της ανεργίας με την καταναγκαστική εργασία που επιβλήθηκε μετά το 1938 στους ξένους εργάτες και τους γερμανοεβραίους στα εργοστάσια αιχμής και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Κατά συνέπεια, οι πολιτικές ενσωμάτωσης της Volksgemeinschaft και τα όποια πολιτικά συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν από τη χρήση και τις συνέπειες των εθνικών διαιρέσεων εντός της τάξης μένουν έξω από την ανάλυσή του.

«Ελεύθερη», «ανελεύθερη» και καταναγκαστική εργασία

Ας σταθούμε λίγο στη λειτουργία και τη φύση του κοινωνικού κράτους και στην πολυμορφία των εργασιακών σχέσεων στον καπιταλισμό σε ένα πιο θεωρητικό επίπεδο. Ήδη από τις απαρχές του κοινωνικού κράτους οι παροχές έπρεπε να συνδεθούν με τον γενικό καταναγκασμό προς εργασία που είναι σύμφυτος με τον καπιταλισμό. Αν αυτός ο καταναγκασμός πρέπει να πραγματώνεται με τη διαρκή αναπαραγωγή του διαχωρισμού των προλετάριων από τα μέσα παραγωγής και συντήρησης, τότε η αντίφαση που ενυπάρχει στις παροχές του κοινωνικού κράτους –η τάση του να προσφέρει

εγγυημένο εισόδημα, εγγυημένα μέσα συντήρησης, χωρίς εργασία– λύνεται προς όφελος του κεφαλαίου, στο βαθμό που αυτές μπορούν συνδεθούν ρητά με την παροχή ζωντανής εργασίας: η «κοινωνική ασφάλιση» είναι ότι έχεις κερδίσει με την εργασία σου –που στον καπιταλισμό είναι έτσι κι αλλιώς καταναγκαστική– πράγμα που σε καθιστά «εργατική» τάξη, σ' αντίθεση με τα «παράσιτα» που παίρνουν βοήθημα πρόνοιας. Ωστόσο, όσο κι αν είναι γενικά σωστή η ταύτιση της «ελεύθερης εργασίας» με τη μισθωτή δουλεία, δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε ότι στο πλαίσιο των αντιφατικών ενοποιημένων στιγμών της παγκόσμιας καπιταλιστικής οικονομίας υπάρχει διαβάθμιση εντός της παγκόσμιας εργασιακής δύναμης: η νομικά αναγνωρισμένη διαπραγματευτική δύναμη που κατέχει ένας ελεύθερος εργάτης που έχει συνάψει ατομικό συμβόλαιο ή είναι μέτοχος ενός συλλογικού συμβολαίου τον διαφοροποιεί απ' αυτόν που κάνει υποχρεωτική εργασία με αντάλλαγμα προνοιακά βοηθήματα, αλλά και οι δύο αυτές μορφές εργασίας –η ελεύθερη και η υποχρεωτική– διαφέρουν πλήρως από αυτήν της καταναγκαστικής εργασίας στο στρατόπεδο συγκέντρωσης. Τρία κριτήρια θα μπορούσαμε να βάλουμε για να διακρίνουμε την «ελεύθερη» εργασία που είναι το θεμέλιο του καπιταλισμού από την «ανελεύθερη»: την ύπαρξη συμβολαίου, την κινητικότητα της εργασιακής δύναμης και τη διαπραγματευτική δύναμη. Όσο κι αν οι μορφές *workfare* της Βαϊμάρης ή των πρώτων χρόνων του ναζιστικού καθεστώτος απομακρύνονται σε κάποιο βαθμό από την «ελεύθερη» εργασία, δεν μπορούν να συγκριθούν με την ξεκάθαρα ανελεύθερη, καταναγκαστική εργασία των στρατοπέδων συγκέντρωσης. Με το να μη βάζει ο Μπολόνια κανένα κριτήριο, συγχέει διαφορετικά πράγματα και ευνοεί μια οπτική όπου ο καπιταλισμός ταυτίζεται με μια συγκεκριμένη ιστορική του μορφή, τη φασιστικού τύπου επιβολή καταναγκαστικής εργασίας.

Η παγκόσμια συσσώρευση του κεφαλαίου όμως δεν μπορεί να βασιστεί αποκλειστικά ή κατά κύριο λόγο στην ανελεύθερη εργασία, δηλαδή στη γενικευμένη δουλεία. Ο δούλος ανήκει στον αφέντη του, αποτελεί κομμάτι του σταθερού του κεφαλαίου, και εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του αφέντη αν θα τον κρατήσει, αν θα τον πουλήσει, αν θα τον νοικιάσει σε κάποιο άλλο αφεντικό ή αν θα τον σκοτώσει. Όμως η κινητικότητα και η διαθεσιμότητα της εργασιακής δύναμης, η μετατροπή του παραγωγού σε *vogelfrei* –σε «ελεύθερο πουλί που ο καθένας μπορεί να σκοτώσει»– είναι βασικό στοιχείο της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Ο κάθε καπιταλιστής πρέπει να μπορεί να βρίσκει πάντα διαθέσιμη εργασιακή δύναμη, στην πρώτη πράξη της κυκλοφορίας του κυκλώματος του συνολικού κεφαλαίου, και να την εντάσσει στην καπιταλιστική παραγωγή ως μεταβλητό κεφάλαιο. Αυτή η συνθήκη διασφαλίζεται και από το γεγονός ότι ο ελεύθερος εργάτης μπο-

26. Karl Heinz Roth, *Unfree labour in the area under German hegemony, 1930-1945: some historical and methodological questions*, στο Tom Brass (ed.), *Free and Unfree labour – the debate continues*, Peter Lang AG, European Academic Publishers, Βέρνη, 1997. Στο συγκεκριμένο κείμενο του Ροτ, ωστόσο, τα χρόνια της ύφεσης στην ύστερη περίοδο της Βαϊμάρης και η ναζιστική περίοδος αντιμετωπίζονται ως μία ιστορική ενότητα, γιατί θεωρεί τις διάφορες μορφές *workfare* επί Βαϊμάρης ανελεύθερη εργασία, όπως την αποκαλεί, η οποία προετοίμασε το δρόμο για τα προγράμματα εργασίας του Χίτλερ, την πλήρη αλλά με περιορισμούς απασχόληση στα χρόνια της πολεμικής οικονομίας και τέλος τη δουλεία και την εξόντωση μέσω εργασίας στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Φυσικά, εγείρουμε κι εδώ τις ίδιες ενστάσεις, όπως κάναμε και στα παραπάνω επιχειρήματα του Μπολόνια, ενστάσεις που σχετίζονται τόσο με την υποβάθμιση των διαφορών ανάμεσα στη Βαϊμάρη και το ρατσιστικό ναζιστικό καθεστώς, όσο και με την αγνόηση των συνεπειών που είχαν οι μελετημένες και μεγάλες διαιρέσεις εντός της τάξης και οι υλικές και συμβολικές απολαβές της Volksgemeinschaft όσον αφορά στην έλλειψη ανοιχτής αντίστασης από την πλευρά των γερμανών εργατών.

ρεί να διακόψει το συμβόλαιό του με έναν καπιταλιστή και να αναζητήσει νέο αγοραστή για την εργασιακή του δύναμη. Επιπλέον, επειδή σκοπός της εργασίας του μισθωτού εργάτη είναι ο μισθός, είναι δεκτικός σε αλλαγές του ίδιου του περιεχομένου της εργασίας του και μπορεί κατά τη διάρκεια της ζωής του να αναζητήσει δουλειά σε διαφορετικούς ή ακόμα και σε καινούργιους κλάδους της παραγωγής. Σε αντίθεση με τον δούλο, που συνήθως δεν παίρνει μισθό, ο ελεύθερος εργάτης είναι αναγκαίος παράγοντας για την πραγματοποίηση της αξίας και της υπεραξίας, στη δεύτερη πράξη της κυκλοφορίας του κυκλώματος του συνολικού κεφαλαίου, αφού με τον μισθό του αγοράζει καπιταλιστικά εμπορεύματα για να συντηρηθεί.

Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων έχει ως αποτέλεσμα και προϋπόθεση την ύπαρξη διαθέσιμης εξειδικευμένης εργασιακής δύναμης, η οποία παρέχεται όχι αποκλειστικά, αλλά πάντως κατά κανόνα από ελεύθερους μισθωτούς εργάτες. Ο δούλος υπόκειται σε άμεσο καταναγκασμό γι' αυτό δουλεύει, και όχι για τη δική του ύπαρξη που έτσι κι αλλιώς δεν του ανήκει. Ο ελεύθερος εργάτης υπόκειται σε οικονομικό καταναγκασμό οργανωμένο από την αγορά και το κοινωνικό κράτος. Η επιβίωσή του εξαρτάται από τη συνεχή πώληση της εργασιακής του δύναμης σε κάποιον καπιταλιστή. Αυτή η συνθήκη κάνει την εργασία του ελεύθερου εργάτη πιο παραγωγική και εντατική και την εργασιακή του δύναμη ανοιχτή σε κάθε είδους εξειδίκευση και βελτιώσεις:

Η συνείδηση (ή καλύτερα η ιδέα) του ελεύθερου αυτοκαθορισμού, της ελευθερίας, και το συνδεδεμένο με αυτήν *feeling of responsibility* [αίσθημα ευθύνης], κάνει τον έναν πολύ καλύτερο εργάτη από τον άλλον· διότι αυτός, όπως κάθε πωλητής εμπορευμάτων, είναι υπεύθυνος για τα εμπορεύματα που παρέχει και πρέπει να τα παρέχει σε μια συγκεκριμένη ποιότητα, αν δεν θέλει να βγει εκτός μάχης από άλλους πωλητές εμπορευμάτων του ίδιου είδους.²⁷

Ο ελεύθερος εργάτης είναι υπεύθυνος για την ποιότητα του μοναδικού εμπορεύματος που έχει προς πώληση· όσο καλύτερο είναι το εμπόρευσμά του τόσο περισσότερες πιθανότητες έχει να το πουλήσει και μάλιστα σε όσο γίνεται καλύτερη τιμή, αφού για τον μεμονωμένο εργάτη ο μισθός σχετίζεται με την προσωπική του επίδοση, την εργατικότητα του, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της εργασιακής του δύναμης και αποτελεί κίνητρο για την περαιτέρω εκπαίδευση και ανάπτυξη των ικανοτήτων του. Αυτό το «αίσθημα ατομικής ευθύνης» προσπάθησε να καλλιεργήσει, όπως θα δούμε, και το εθνικοσοσιαλιστικό κοινωνικό κράτος. Αντίθετα, για τον δούλο οι ιδιαίτερες

δεξιότητές του μπορεί να αυξάνουν την τιμή του αλλά αυτό δεν αφορά τον ίδιο αλλά τον ιδιοκτήτη του. Αυτό που λαμβάνει ο δούλος, είτε σε χρηματική μορφή είτε σε αξίες χρήσης, φαίνεται σε αυτόν τον ίδιο σαν μέγεθος ανεξάρτητο από την εργασία που παρέχει.

Η γενικευμένη αποσύνδεση της συσσώρευσης από τον μισθό δεν καταργεί την εκμετάλλευση αλλά καταργεί τον πυρήνα του κεφαλαίου: την άντληση υπεραξίας. Με αυστηρούς όρους, δεν μπορούμε πλέον να μιλάμε για καπιταλιστικές σχέσεις αλλά για άλλου είδους εκμεταλλευτικές σχέσεις:

Ας υποθέσουμε ότι ο εργάτης δεν είναι ελεύθερος. Εάν οι εργάτες δεν είναι ελεύθεροι, δεν κατέχουν την εργασιακή τους δύναμη (δεν είναι «ιδιοκτήτες του εαυτού τους», όπως θα το έθετε ο Τζων Λοκ). Σε αυτή την περίπτωση, ο εργάτης δεν έχει τίποτα να πουλήσει οπότε δεν θα υπάρχουν μισθοί, διότι οι μισθοί πληρώνονται σε ελεύθερους εργάτες, ενώ η τιμή των δούλων (εργάτες που είναι εμπορεύματα) πληρώνεται στον καπιταλιστή που τους έχει «παραγάγει». Σε ένα σύστημα ανελεύθερης εργασίας δεν μπορείς να εκμεταλλευτείς τους εργάτες με τον καπιταλιστικό τρόπο: χωρίς μισθούς δεν υπάρχει χάσμα μεταξύ των μισθών και της αξίας που παράγεται από τους εργάτες. Όπου δεν υπάρχει χάσμα, δεν υπάρχει υπεραξία. (Ωστόσο, μπορεί να υπάρχει πλεονάζων πλούτος και εκμετάλλευση.) Χωρίς υπεραξία δεν υπάρχει κεφάλαιο.²⁸

Η αναπαραγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων δεν μπορεί παρά να βασίζεται στην επιβολή της ελεύθερης μισθωτής εργασίας ως κεντρικής μορφής εκμετάλλευσης. Όπως όμως δείξαμε στα κεφάλαια για το κοινωνικό κράτος, την αξία της εργασιακής δύναμης και την πρωταρχική συσσώρευση στις πρώτες ενότητες αυτού του τεύχους, η ανελεύθερη ή άμισθη εργασία δεν εξαφανίζεται στον καπιταλισμό. Αντίθετα, η ελεύθερη μισθωτή εργασία και όλες οι μορφές ανελεύθερης ή άμισθης εργασίας όχι απλώς συνυπάρχουν αλλά αλληλοτροφοδοτούνται για πολλούς λόγους. Πρώτον, γιατί η απαξίωση αποτελεί μια αναγκαία στιγμή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Δεύτερον, γιατί οι ανάγκες διατήρησης ενός μέσου ποσοστού κέρδους επιβάλλουν τη μεταφορά ενός κομματιού της υπεραξίας που παράγεται με απόλυτο τρόπο (μέσω της καπιταλιστικής παραγωγής έντασης εργασίας όπου μπορεί να απασχολούνται είτε δούλοι είτε ελεύθεροι μισθωτοί εργάτες) στους τομείς άντλησης σχετικής υπεραξίας (μέσω της καπιταλιστικής παραγωγής υψηλής τεχνολογίας όπου απασχολούνται ως επί το πλείστον ελεύθεροι μισθωτοί

27. Κ. Μαρξ, ό.π., σελ. 117-118.

28. P. Murray, ό.π., σελ. 131.

εργάτες – το ναζιστικό καθεστώς αποτελεί ιστορική εξαίρεση ως προς αυτό). Για να υπάρχει, λοιπόν, ο ελεύθερος μισθωτός εργάτης πρέπει να συνεχίσει να υπάρχει και να αναπαράγεται, ως ένα βαθμό, ο δούλος, ο ανελεύθερος, ο άμισθος.

Η διαίρεση της εργατικής τάξης και η σύνδεση των προνοιακών παροχών με την παροχή ικανοποιητικής ποσότητας εργασίας είναι δύο λειτουργίες του κοινωνικού κράτους, αλλά αν τις θεωρήσουμε αυτές ως τις πιο σημαντικές και μάλιστα, ακόμα πιο πέρα, ταυτίσουμε το κοινωνικό κράτος με την επιβολή της υποχρεωτικής εργασίας και την καταστολή, τότε θα αφήσουμε απ' έξω την ενσωμάτωση του προλεταριάτου, την οργάνωση της συλλογικής του κατανάλωσης και τη διατήρηση και ανάπτυξη των παραγωγικών του δυνάμεων – τρεις άλλες όψεις του κοινωνικού κράτους, που αγνοούνται τόσο από τον Μπολόνια όσο, και κυρίως, από τους έλληνες εκδότες του. Από καπιταλιστική σκοπιά, ποια η αξία της καταστροφής εργασιακής δύναμης έξω από τις ακραίες περιπτώσεις πολεμικής απαξίωσης του κεφαλαίου; Αυτό ακριβώς το τελευταίο έκανε ο ναζισμός, καθώς η στρατηγική χρηματοδότησης των επανεξοπλισμών εις βάρος της κατανάλωσης αρχικά, τα πρώτα χρόνια, αυτή η στρατοκρατική κεύσινιανική απόπειρα «εσωτερικής υποτίμησης» και απαξίωσης ανατρεπόταν σταδιακά καθώς δημιουργούσε οξυμένες κοινωνικές αντιφάσεις που μπόρεσαν να βρουν διέξοδο μόνο προς τα έξω μέσω της επίσπευσης του πολέμου. Μ' άλλα λόγια, η υπόσχεση της μαζικής κατανάλωσης για τη γερμανική εργατική τάξη, που με τις αυξήσεις μισθών μετά το 1936-1937 άρχισε μόνο εν μέρει να ικανοποιείται, δημιουργούσε μια δυναμική που επιτάχυνε την κατανάλωση των προϊόντων των επανεξοπλισμών, δηλαδή τον πόλεμο. Αυτή η **γιγάντια διαδικασία εξαγωγής της απαξίωσης** που έβαλε σε εφαρμογή το ναζιστικό καθεστώς αποσπώντας όλο και περισσότερη ξένη καταναγκαστική και άμισθη εργασία, καταστρέφοντας σε πανευρωπαϊκό επίπεδο τις δυνατότητες αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης και αυτήν καθαυτήν την εργασιακή δύναμη, έβαλε σε κίνδυνο τον ίδιο τον καπιταλισμό. Κι αυτή ήταν η αποτυχία του φασισμού: η αποτυχία του να εφαρμόσει σε διεθνή κλίμακα την αποσύνδεση της καπιταλιστικής συσσώρευσης από τον μισθό. Αυτή η ιστορική του αποτυχία είναι ακριβώς αυτό για το οποίο το βιβλίο του Μπολόνια δεν μας λέει τίποτα. Χωρίς να παραγνωρίσουμε την ιστορική του βαρύτητα, αλλά κάνοντας ακριβώς αυτό –τοποθετώντας τον στον ιστορικό του πλαίσιο– πρέπει να δούμε τον φασισμό ως διακοπή της ιστορικής ανόδου της «ελεύθερης εργασίας». Άλλωστε το καπιταλιστικό καθεστώς συσσώρευσης που βασίζεται σ' αυτήν τη συγκεκριμένη κοινωνική μορφή, την «ελεύθερη εργασία», νίκησε στο τέλος τον φασισμό, κι αυτό επικρατεί παγκόσμια σήμερα – χωρίς φυσικά να έχουν καταργηθεί στην πράξη οι μορφές ανελεύθερης ή άμισθης εργασίας, για όλους τους λόγους που αναφέραμε παραπάνω.

Οι σοβιετο-γερμανικές σχέσεις και το αντιφασιστικό φιάσκο

Ο Μπολόνια αναφέρεται στη διάχυτη προλεταριακή κουλτούρα των εργατοεισωνίων του Βερολίνου και στις πρακτικές αντίστασης των μελών του KPD τόσο ενάντια στην κατασταλτική πολιτική της Βαϊμάρης όσο και στους ανερχόμενους ναζί, αλλά αποφεύγει να τοποθετήσει αυτή την «αντίσταση» στα πλαίσια της ευρύτερης πολιτικής του κόμματος. Αντίθετα, επιφυλάσσει μια προνομακική όσο και ελάχιστη κριτική μεταχείριση στο KPD. Καμιά κριτική δεν γίνεται από τον Μπολόνια στο τι ήταν το KPD, που ήδη από το 1919 είχε διαγράψει όλη την αριστερή αντιπολίτευση στο εσωτερικό του και είχε αρχίσει να λειτουργεί εντός των συνδικάτων και του κοινοβουλίου, με την ελπίδα να αποκτήσει μεγαλύτερη επιρροή και να δημιουργήσει ένα μαζικό κόμμα. Μετά από μερικές επιτυχίες στις βουλευτικές εκλογές, το KPD έφτασε να πιστεύει όλο και περισσότερο τις δικές του εκλογικές αυταπάτες, θεωρώντας ότι όσο πιο πολλές ψήφους κέρδιζε στις εκλογές, τόσο μεγαλύτερη επιρροή θα είχε στην εργατική τάξη.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '20, το KPD είχε γίνει ένας από τους πιο πιστούς και υπάκουους μαθητές της Μόσχας, ουσιαστικά ένα εργαλείο των ρωσικών συμφερόντων και της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Η Γερμανία ήταν πολύ σημαντική για τους μπολσεβίκους καθώς πίστευαν ότι μια επανάσταση εκεί θα αποτελούσε ανάχωμα στην απομόνωση της ρωσικής επανάστασης και σε ένα πιθανό τσάκισμά της από τα δυτικά καπιταλιστικά κράτη. Ταυτόχρονα όμως, επειδή οι κύριοι αντίπαλοι της Γερμανίας (οι χώρες της Αντάντ) ήταν αντίπαλοι και της Ρωσίας επίσης, ο ίδιος στόχος, η διατήρηση της ρωσικής επανάστασης, δηλ. της νέας κρατικής εξουσίας, θα μπορούσε επίσης να επιτευχθεί μέσα από μια *συμμαχία* με την αστική τάξη της Γερμανίας! Με τα λόγια του Λένιν το Νοέμβριο του 1920,

Η ύπαρξή μας εξαρτάται, πρώτον, από την ύπαρξη ενός δραστικού ρήγματος μέσα στο στρατόπεδο των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων και δεύτερον, από το γεγονός ότι η νίκη της Αντάντ και η συνθήκη των Βερσαλλιών έχουν ρίξει την πλειονότητα του γερμανικού έθνους σε μια κατάσταση αδυναμίας επιβίωσης... Η γερμανική αστική κυβέρνηση μισεί θανάσιμα τους μπολσεβίκους, αλλά τα συμφέροντά της παγκόσμιας κατάστασης την ωθούν προς σύναψη ειρήνης με τη Σοβιετική Ρωσία ενάντια στην ίδια της τη θέληση.²⁹

29. Λένιν, *Sochineniya* (β' εκδ. 1930-35), τ. 24, σελ. 14-15. Παρατίθεται στο E.H.Carr, *The Bolshevik Revolution*, τ. 3, Pelican, 1966, σελ. 330.

Το μνημείο του Schlageter στο Billerbeck.

Ανάλογα λοιπόν με ποια από τις δύο αναλύσεις ευνοούσαν τα γεγονότα, η μπολσεβίκικη πολιτική κυμαινόταν από το να σπρώχνει το KPD σε επιθετικές κινήσεις ενάντια στις κυβερνήσεις της Βαϊμάρης έως να το ωθεί να κάνει «ανίερες» συμμαχίες με αντιδραστικές δυνάμεις.

Το 1923 και για κάποιο διάστημα, βάσει αναλύσεων που αναγνώριζαν την πλατιά λαϊκή βάση του φασισμού, το KPD υιοθέτησε ακόμα και εθνικιστικό και αντισημιτικό λόγο για να «κερδίσει» τις μάζες. Συγκεκριμένα, έβαλε σε εφαρμογή τη λεγόμενη «Γραμμή Schlageter»³⁰ που προέβλεπε συνεργασία με εθνικιστικές και φασιστικές ομάδες. Διοργανώθηκαν κοινές εκδηλώσεις με ομιλητές κομμουνιστές και φασίστες υπέρ της συμμαχίας με τη Σ. Ρωσία και ενάντια στις δυνάμεις της Αντάντ που είχαν καταλάβει τη βιομηχανική περιοχή του Ρουρ, διακινήθηκαν χιλιάδες φυλλάδια με κείμενα γραμμένα από μέλη και των δύο ομάδων και μάλιστα ο Count Reventlow, εθνικιστής και μετέπειτα ναζί, αρθρογραφούσε στο επίσημο όργανο του KPD *Rote Fahne*. Η θεωρία που χρησιμοποιήθηκε για να δικαιώσει αυτή τη συμμαχία ήταν ο εθνικομπολσεβικισμός, σύμφωνα με τον οποίο στη Γερμανία η έμφαση στο έθνος ήταν, υποτίθεται, επαναστατική.

Από το 1924 και μετά στο KPD επικρατεί το δόγμα του σοσιαλφασισμού που πρωτοεισάγεται στο 5^ο Παγκόσμιο Συνέδριο της Κομιντέρν την ίδια χρονιά. Ο κύριος εχθρός, από δω και μπρος μέχρι και την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία, γίνεται το SPD και η οποιαδήποτε συνεργασία μαζί του θεωρείται «ταξική προδοσία». Τα πράγματα, φυσικά, έχουν γίνει

πολύ χειρότερα με την επικράτηση του Στάλιν στην ΕΣΣΔ (όπως αποκαλούνταν τώρα), αφού το KPD, το οποίο συνεχίζει να αποτελεί καθοδηγούμενο από το ΚΚΣΕ και την Κομιντέρν κόμμα, σταλινοποιείται πλήρως. Να θυμίσουμε εδώ ότι το 1928 η αντιπολίτευση εντός του ΚΚΣΕ έχει πια κατασταλεί και η αναγκαστική κολλεκτιβοποίηση και εκβιομηχάνιση στη Ρωσία έχει αρχίσει να επιβάλλεται με μαζική τρομοκρατία και στήσιμο ενός τεράστιου δικτύου στρατοπέδων καταναγκαστικής εργασίας, στα οποία εκτοπίστηκαν αρχικά αγρότες και αργότερα εργάτες, τεχνίτες, αξιωματούχοι και οποιοσδήποτε κατηγορούνταν για «σαμποτάζ» (συνολικά από τα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας την περίοδο 1929-1953 πέρασαν 14 εκατομμύρια άνθρωποι – ρεκόρ μεγαλύτερο από αυτό που κατάφεραν να επιτύχουν οι φιλόδοξες προσπάθειες του Χίτλερ).

Η Κομιντέρν αποτελούσε τώρα το «διεθνιστικό» βοηθητικό εργαλείο της Μόσχας σ' αυτήν τη διαδικασία «σοσιαλιστικής» πρωταρχικής συσσώρευσης. Επειδή η οποιαδήποτε επαναστατική αναστάτωση στις διεθνείς της σχέσεις μπορούσε να έχει αρνητικές συνέπειες στο εξωτερικό εμπόριο της ΕΣΣΔ, επιστρατεύθηκε μια ακραία, δήθεν ριζοσπαστική, πολιτική για τα ΚΚ –όπως το KPD– που τα οδηγούσε όμως σε μια στάση απλής αντιπολίτευσης, έτσι ώστε να μην αποτελούν απειλή για τις άρχουσες τάξεις των χωρών τους και κατά συνέπεια να μη δημιουργούν κινδύνους στην εξωτερική πολιτική της ΕΣΣΔ. Αυτό ίσχυε μάλιστα ιδιαίτερα για τη Γερμανία, όπου η σταλινική εξωτερική πολιτική προέβλεπε συνεργασία με τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης, συμπεριλαμβανομένων των στρατοκρατών της, στους οποίους παραχωρήθηκαν στρατιωτικές διευκολύνσεις στην ΕΣΣΔ προκειμένου ν' αποφύγουν τους περιορισμούς στους επανεξοπλισμούς που τους επέβαλε η συνθήκη των Βερσαλλιών.³¹ Η ακραία, δήθεν ριζοσπαστική, θεωρία του σοσιαλφασισμού που είχε υιοθετήσει το KPD καθ' υπόδειξη της Μόσχας, που έβλεπε ως κύριο αγώνα μέσα στη εργατική τάξη αυτόν ενάντια στη σοσιαλδημοκρατία, ακό-

30. Ο Albert Leo Schlageter, που ανήκε στα Freikorps, έγινε «μάρτυρας» του εθνικιστικού κινήματος όταν καταδικάστηκε σε θάνατο από γαλλικό στρατοδικείο κι εκτελέστηκε εξαιτίας της συμμετοχής του σε σαμποτάζ ενάντια σε μονάδες του γαλλικού στρατού που είχαν καταλάβει την περιοχή του Ρουρ.

31. Αν και έχουν δημοσιευτεί αρκετά αρχειακά ντοκουμέντα τις τελευταίες δεκαετίες, το ακριβές μέγεθος της συνεργασίας ανάμεσα στο Ρώσικο στρατό και τη Reichswehr ίσως να μη γίνει ποτέ γνωστό. Οι πρώτες πάντως επαφές έγιναν το 1919 και οι πρώτες διαπραγματεύσεις ανάμεσα στο γερμανικό στρατό και τους Ράντεκ-Τσιτσέριν το 1920. Το 1922 εκπαιδεύτηκαν στη Ρωσία αξιωματικοί και πιλότοι της Reichswehr και δημιουργήθηκε ένας οργανισμός γερμανικών στρατιωτικών και βιομηχανικών επιχειρήσεων στη Ρωσία (ο GEFU) που ανέλαβε την κατασκευή βλημάτων, χημικών και αεροσκαφών στο ρωσικό έδαφος για λογαριασμό της Reichswehr. Το 1923 ο GEFU προχώρησε σε κοινοπραξίες με σοβιετικές εταιρείες. Χάρη στις στρατιωτικές συμφωνίες με τη Σ. Ρωσία τη δεκαετία του '20, η Γερμανία κατάφερε να μη μείνει πίσω στον τομέα της στρατιωτικής τεχνολογίας και να θέσει τις βάσεις για τους φανερούς επανεξοπλισμούς της δεκαετίας του '30. Βλ. Solidarity, *Spartakism to National Bolshevism*, 1970, σελ. 24-25· John Wheeler-Bennett, *The Nemesis of Power*, Palgrave, 2005.

μα και ενάντια στη βάση της, ήταν αυτή ακριβώς η σεκταριστική πολιτική που εξασφάλιζε την αδιατάρακτη συνέχεια του καθεστώτος στη Γερμανία και κατά συνέπεια τις καλές διεθνείς σχέσεις της ΕΣΣΔ (ενδεικτικό της προτεραιότητας που έδινε η γραφειοκρατία της Μόσχας στο γεωστρατηγικό συσχετισμό δύναμης και όχι στην κατάσταση του κινήματος σε κάθε χώρα, ήταν το γεγονός ότι θεωρήθηκε θετική εξέλιξη η εκλογική άνοδος των Ναζί το 1930 και το 1932 γιατί δημιουργούσε δυσκολίες στο γαλλικό ιμπεριαλισμό!).

Η πολιτική τύφλωση που είχαν υποστεί λόγω σταλινοποίησης οι κομμουνιστές του KPD, τους έκανε να πιστεύουν το 1932 ότι κάθε εθνικοσοσιαλιστική επιτυχία ήταν και δική τους, αφού μετά τη νίκη των ναζί θα ερχόταν η επανάσταση και «μετά την επανάσταση θα έρθουμε εμείς» (!), όπως έλεγαν.³² Συνεπώς, η αντιφασιστική τους δράση ενάντια στο NSDAP (Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα) ήταν ένα μόνο (αμυντικού κυρίως χαρακτήρα) κομμάτι της πολιτικής τους, και μάλιστα όχι πρωτεύον, αφού, σύμφωνα με το KPD, η φασιστική δικτατορία ήταν ήδη παρούσα στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης. Να τι γράφει σχετικά με όλα αυτά ένα στέλεχος του KPD στα απομνημονεύματά του:

Το χιτλερικό κίνημα σάρωνε τη χώρα σαν πλημμύρα που παρέσερνε στο πέρασμά της τα κόμματα του κέντρου... Εμείς ρίξαμε το σύνθημα: «Χτύπα τους ναζί όπου κι αν τους συναντήσεις!» Αλλά ήταν ένα σύνθημα δευτερεύουσας σημασίας για μας. Ο υπέρτατος στόχος του κομμουνιστικού κόμματος ήταν ακόμα η καταστροφή της σοσιαλδημοκρατίας, του «κύριου εχθρού» που μπλόκαρε το δρόμο προς μια Σοβιετική Γερμανία... Το τυφλό μίσος για τους σοσιαλδημοκράτες γνώρισε μια αποφασιστική καμπή στα μέσα του Γενάρη 1931, όταν ο Γκιόργκι Δημητρώφ έβγαλε ένα μυστικό υπόμνημα οδηγιών προς όλους τους αρχηγούς και τους υπαρχηγούς των κομμουνιστικών φαλαγγών. Σχηματίστηκε μια ειδική επιτροπή, με επικεφαλής τους Thälmann, Heinz Neuman και Wollweber, η οποία ανέλαβε να κάνει τις οδηγίες πράξη. Εν ολίγοις, οι οδηγίες ήταν: «Ενιαία δράση του Κομμουνιστικού Κόμματος και του χιτλερικού κινήματος για να επιταχύνουμε την αποσύνθεση του καταρρέοντος δημοκρατικού μπλοκ που κυβερνάει τη Γερμανία».

Ο πρώτος μου υπασπιστής, ένας μηχανικός ονόματι Salomon, κι εγώ κοιταχτήκαμε σαστισμένοι. «Ποιος είναι τρελλός;», μουρμούρησε ο Salomon, «εμείς ή η κεντρική επιτροπή;»

32. Keller/Kögler/Krawinkel/Schlemmermeyer, *Antifa, Geschichte und Organisation*, Schmetterling Verlag, 2011, σελ. 28.

«Χωρίς τη βοήθεια του σοσιαλδημοκρατικού κόμματος, η γερμανική αστική τάξη δεν μπορεί να επιβιώσει», μούγκρισε ο Wollweber σε μια συνάντηση στελεχών του κόμματος. «Με την ισοπέδωση των σοσιαλφασιστών προετοιμάζουμε το έδαφος για εμφύλιο πόλεμο. Μετά θα δώσουμε την απάντησή μας στον Χίτλερ στα οδοφράγματα»...

Ήταν μια αλλόκοτη συμμαχία που δεν ανακοινώθηκε ούτε αναγνωρίστηκε ποτέ επίσημα είτε από την κόκκινη είτε από τη φαιά γραφειοκρατία αλλά παρόλα αυτά φρικτό γεγονός. Πολλά απλά μέλη του κόμματος αντιστάθηκαν ξεροκέφαλα· κι επειδή ήταν πολύ πειθαρχημένοι για ν' αποκηρύξουν ανοιχτά την κεντρική επιτροπή, προχώρησαν σε μια σιωπηλή καμπάνια παθητικής αντίστασης, αν όχι σαμποταρίσματος. Παρόλα αυτά, τα πιο ενεργά και νομιμόφρονα κομμουνιστικά στοιχεία –όπως εγώ– προχώρησαν ενεργητικά στη μετάφραση αυτής της πρόσφατης *Parteibefehl* σε δράση. Όποτε οι οπαδοί του Χίτλερ και του Στάλιν έβλεπαν μια ευκαιρία να την πέσουν και να διαλύσουν συναντήσεις και διαδηλώσεις του δημοκρατικού μετώπου, προχωρούσαν σε προσωρινή εκχειρία και ένωση δυνάμεων. Μόνο το 1931 συμμετείχα σε δεκάδες παρόμοιες τρομοκρατικές επιχειρήσεις σε συνεργασία με νταήδες ναζί. Κι εγώ και οι σύντροφοί μου εκτελούσαμε απλώς κομματικές εντολές.³³

Μέσα στη δεκαετία του '20 και ακόμα περισσότερο του '30, τα ΚΚ διαμόρφωσαν μια στρατηγική που βασιζόταν στον τυχοδιωκτισμό και την υιοθέτηση ή απόρριψη «δογμάτων» που βόλευαν κάθε φορά καλύτερα τους σκοπούς τους. Οι αρχές διαστέλλονταν και συστέλλονταν ανάλογα με τις προτεραιότητες της συγκυρίας, με τελικό στόχο, όχι φυσικά καμιά κοινωνική επανάσταση, αλλά τη δημιουργία σοβιετικών δημοκρατιών με μοντέλο την ΕΣΣΔ.³⁴ Πώς αλλιώς

33. Jan Valtin, *Out of the night*, Heinemann, 1941, σελ. 224-226. Η βραχύβια Αντιφασιστική Δράση (Antifaschistische Aktion) που ίδρυσε το KPD το 1932 με τη συμμετοχή μελών του SPD αποτέλεσε μια από τις ελάχιστες παρεκκλίσεις του από τη σταλινική ορθοδοξία του σοσιαλφασισμού, βλ. *Antifa*, ό.π., σελ. 35. Το έμβλημα της Antifaschistische Aktion ήταν δύο κόκκινες σημαίες που κυματίζουν προς τα δεξιά, οι οποίες συμβόλιζαν τα δύο κόμματα –το KPD και το SPD– μέσα σε ένα κόκκινο κύκλο, που συμβόλιζε το σωσίβιο ενάντια στο φασισμό. Μέσα στη δεκαετία του '80, η γερμανική ομάδα Kunst und Kampf από το Göttingen παραλλάσσει το ιστορικό αυτό σύμβολο, αλλάζοντας τη φορά κυματισμού των σημαίων (από τα δεξιά προς τα αριστερά) και κάνοντας τη μικρότερη σημαία μαύρη, ως σύμβολο του αναρχισμού. Έτσι, το σήμα μιας πρόσκαιρης αντιφασιστικής κομματικής συνεργασίας έγινε το σήμα κατατεθέν των γερμανών (και απανταχού) αντίφα.

34. Τη θεωρητική δικαιολόγηση της αποσύνδεσης των «ζητημάτων τακτικής» από τα «ζητήματα αρχής», και μάλιστα στο όνομα της αυτονομίας του προλεταριάτου «από τις μορφές ζωής που δημιουργεί ο καπιταλισμός», την έδωσε ένας πολύ γνωστός λάτρης του μπολσεβικισμού, ο Λούκατς το 1920: «το ζήτημα της νομιμότητας ή

Αριστερά μέλος της NSBO, της Εθνικοσοσιαλιστικής Οργάνωσης Εργοστασιακών Πυρήνων και στα δεξιά του ένα μέλος της RGO, της Επαναστατικής Συνδικαλιστικής Αντίστασης του KPD, κατά τη διάρκεια της κοινής καθόδου τους σε απεργία στις συγκοινωνίες στο Βερολίνο το 1932.

Από σκίτσο του 1939: πάνω από το πτώμα της Πολωνίας, ο Χίτλερ χαιρετάει τον Στάλιν ρωτώντας τον: «Το κατακάθι της ανθρωπότητας, αν δεν απατώμαι;» και ο Στάλιν ανταπαντά: «Ο σφαγέας της εργατικής τάξης, να υποθέσω»;

να εξηγήσει κανείς τις καιροσκοπικές αλλοπρόσαλλες συμμαχίες του KPD; Το 1923 συνεργάστηκαν με φασίστες και ακροδεξιούς εθνικιστές για την προσέλκυση των ακροδεξιών ψηφοφόρων· το 1931 συνέπλευσαν με τους ναζί στηρίζοντας την πρόταση δημοψηφίσματος των τελευταίων για να διωχθεί η σοσιαλδημοκρατική τοπική κυβέρνηση της Πρωσίας, δημοψήφισμα που βάφτισαν «κόκκινο», τη στιγμή που τέτοιου είδους κοινοβουλευτικές μέθοδοι δεν θα είχαν ως αποτέλεσμα παρά μια κυβέρνηση συνασπισμού ναζι-συντηρητικών· το 1932 συνεργάστηκαν πάλι με τους ναζί στην υποστήριξη μιας ανεπίσημης απεργίας εργατών στις συγκοινωνίες του Βερολίνου, με μέλη του KPD και του NSDAP να κυκλοφορούν μαζί στους δρόμους και να κάνουν έρανο για το απεργιακό ταμείο! Είναι αυτές ακριβώς τις συμμαχίες του KPD που ο Μπολόνια προσπερνάει βιαστικά χωρίς να θέλει να τις ερμηνεύσει γιατί χαλάνε την αντιφασιστική εποποιία του. Ποιος όμως πραγματικός αντιφασισμός μπορεί να υπαγορεύει συμμαχίες με φασίστες ενάντια σε «σοσιαλφασίστες» τη μια και συμμαχίες με «σοσιαλφασίστες» ενάντια σε φασίστες αργότερα; Ο αντιφασισμός λοιπόν του KPD, όπως και οι γενικότερες «επαναστατικές» του διακηρύξεις, ήταν οργανικό κομμάτι της σταλινικής πολιτικής και πρόσφορο εργαλείο οπορτουλιστικής χρήσης ανάλογα με τη συγκυρία και θα πρέπει κανείς να έχει ήδη κάνει

παραχωρήσεις στο σταλινισμό για να αποδεχτεί την ωραιοποιημένη εικόνα του KPD που παρουσιάζουν ο Μπολόνια και οι έλληνες εκδότες στο συγκεκριμένο βιβλίο.

Για να τεκμηριώσουμε περαιτέρω αυτό που ισχυριζόμαστε, ότι ενώ το KPD διατεινόταν πως κάνει πολιτική στο όνομα της επανάστασης, στην πραγματικότητα έκανε τυχοδιωκτικές κινήσεις ή απλώς ακολουθούσε τις οδηγίες της ΕΣΣΔ (με το ένα συχνά να συμπληρώνει το άλλο), θα αναφέρουμε ένα ακόμα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Μετά την υπογραφή του συμφώνου φιλίας και συνεργασίας ανάμεσα στη ναζιστική Γερμανία και την ΕΣΣΔ τον Αύγουστο του 1939, γνωστό και ως σύμφωνο Μολότωφ-Ρίμπεντροπ, ο Βάλτερ Ούλμπριχτ, ο «ήρωας» που οργάνωσε τις ομάδες κρούσης ενάντια στους ναζί στο Βερολίνο της ύστερης Βαϊμάρης, σύμφωνα με τον Μπολόνια, ανέλαβε ως μέλος της τότε κεντρικής επιτροπής του κόμματος να πήσει τα μέλη για τη «νέα αλήθεια». Σε άρθρα του στην *Die Welt* το 1940, ισχυριζόταν ότι ο φασισμός δεν ήταν πια ο κύριος εχθρός της γερμανικής εργατικής τάξης. Μάλιστα όσοι αντιδρούσαν στο σύμφωνο, το μοίρασμα της Πολωνίας ανάμεσα στους ναζί και τους αντιφασίστες Σοβιετικούς κλπ, ήταν «εχθροί του γερμανικού λαού» και «τσιράκια του αγγλικού ιμπεριαλισμού». Ο σοσιαλιστής Victor Gollancz, ένας από τους πολλούς αριστερούς που είχαν φάει τη φόλα των Λαϊκών Μετώπων του 1935, σχολίασε πικρόχολα:

της παρανομίας ανάγεται για το κομμουνιστικό κόμμα σε απλό **ζήτημα τακτικής**, μάλιστα σε ζήτημα στιγμιαίας τακτικής, σε σχέση με την οποία δεν μπορούν σχεδόν ποτέ να δοθούν γενικές κατευθύνσεις αφού οι αποφάσεις πρέπει να παίρνονται στη βάση **άμεσων σκοπιμοτήτων**. Στη λύση που δίνεται βάσει μιας πλήρους έλλειψης αρχών έγκειται η μοναδική πρακτικά δυνατή και εκ πεποιθήσεως άρνηση του αστικού δικαίου συστήματος». Γκέοργκ Λούκατς, *Ιστορία και ταξική συνείδηση*, εκδ. Οδυσσέας, 1975, σελ. 348.

Αν προσθέσουμε... τα στοιχεία από τη Βρετανία, τη Γερμανία και τη Γαλλία, και θυμηθούμε ότι η πολιτική των διαφόρων κομμουνιστικών κομμάτων είναι ενιαία, που καταλήγουμε; Για τους βρετανούς κομμουνιστές «ο κύριος εχθρός είναι μέσα στη χώρα» – οι σύμμαχοι· για τους γάλλους κομμουνιστές «ο κύριος εχθρός είναι μέσα στη χώρα» – οι σύμ-

Λίγο μετά το σύμφωνο Μολότωφ-Ρίμπεντροπ, και κατ' εφαρμογήν του, στις 17 Σεπτεμβρίου του 1939, η Βέρμαχτ κατέλαβε την πολωνική πόλη Brześć, την οποία στη συνέχεια παρέδωσε στις σοβιετικές δυνάμεις που έφτασαν λίγες ημέρες αργότερα. Στη φωτογραφία απεικονίζεται η κοινή παρέλαση σοβιετικών και ναζι.

μαχοι· για τους γερμανούς κομμουνιστές «ο κύριος εχθρός είναι έξω από τη χώρα» – οι σύμμαχοι...³⁵

Όταν οι διάφορες παλινωδίες της Κομιντέρν που, όπως το σύμφωνο Μολότωφ-Ρίμπεντροπ, αντανakλούσαν τις διακυμάνσεις της εξωτερικής πολιτικής του Στάλιν κατέληξαν κάποια στιγμή οριστικά το 1941 στην καταδίκη του φασισμού, αυτό έγινε μόνο και μόνο γιατί η επίθεση της Γερμανίας στην ΕΣΣΔ είχε ήδη αρχίσει. Τα έντυπα των δυτικών ΚΚ που στις 20/6/1941 χλεύαζαν τους δυτικούς καπιταλιστές κατηγορώντας τους ότι εύχονταν να προκύψει μια κρίση στις σχέσεις Γερμανίας-ΕΣΣΔ, στις 23/6 καλούσαν όλα τα «προοδευτικά» κράτη, δηλ. τους συμμάχους, σε συστράτευση με την ΕΣΣΔ ενάντια στον φασισμό! Ο αντιφασισμός έγινε τώρα η οριστικά εγκεκριμένη σταλινική πολιτική. Τον Μάιο του 1943 η Κομιντέρν διαλύθηκε και επίσημα για να μην μπαίνει εμπόδιο στον αγώνα των «λαών που αγαπούν την ελευθερία» (sic) και «αγωνίζονται ενωμένοι σε μια ισχυρή συμμαχία ενάντια στον Χίτλερ». Η επίσημη **κρατική** ιστοριογραφία της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας, που διαμόρφωσε αυτό που θεωρήθηκε για σαράντα χρόνια ιστορική «ορθοδοξία» περί φασισμού, στηρίχτηκε ακριβώς σ' αυτή την κληρονομιά της αντιφασιστικής σταλινικής δράσης του KPD και της Κομιντέρν για να νομιμοποιήσει την ύπαρξη τόσο του ίδιου του αντιφασιστικού κρατικού καπιταλισμού όσο και του συνεχιστή του KPD, του SED (Κόμμα Σοσιαλιστικής Ενότητας της Λαϊκής Δημοκρατίας της Γερμανίας). Αναπληρωτής πρωθυπουργός το 1949, γενικός γραμματέας του SED το 1950 και Πρόεδρος του νέου κράτους στην ανατολική Γερμανία από το 1960 ως το θάνατό του έγινε –ποιος άλλος;–

Από την ίδια «εκδήλωση»-κατάληψη της πολωνικής πόλης Brześć, η επιγραφή της αψίδας με τις γιρλάντες, τις σβάστικες και τα σφυροδορέπανα, λέει: «Ζήτω ο Κόκκινος Στρατός, ο απελευθερωτής των εργαζόμενων μαζών της Δυτικής Λευκορωσίας και της Δυτικής Ουκρανίας»!

ο... αντιφασίστας «ήρωας» Βάλτερ Ούλμπριχτ, που εξαργύρωσε έτσι τις υπηρεσίες του στη σοβιετική γραφειοκρατία.

Αριστεροί και αυτόνομοι «αναθεωρητιστές»

Για να επιστρέψουμε στον Μπολόνια, θεωρούμε ότι πέφτει στα «λάθη» που προαναφέραμε στην προσπάθειά του, η οποία είναι και ο βασικός στόχος του βιβλίου του, να ανατρέψει την κύρια θέση του ιστορικού «αναθεωρητισμού», ότι ο Εθνικοσοσιαλισμός ήταν ένα φαινόμενο περισσότερο εργατικό παρά μικροαστικό.

«Αναθεωρητισμό» αποκαλεί ένα ιστοριογραφικό ρεύμα που εμφανίστηκε μετά την κατάρρευση του Τείχους και την επανενοποίηση της Γερμανίας. Ο σκοπός αυτών των νέων ιστορικών, όπως γράφουν οι έλληνες εκδότες στον πρόλογό τους, ήταν «να παλέψουν με τα γερμανικά 'ενοχικά σύνδρομα' που συνόδευαν κάθε ενασχόληση με την ιστορία του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, να αποκαταστήσουν την περηφάνια του γερμανικού έθνους, να ξεπλύνουν την αστική τάξη και να ενοχοποιήσουν την εργατική τάξη για την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία». Το πρόβλημα, ωστόσο, είναι ότι ο Μπολόνια στο βιβλίο του δεν αναφέρεται πουθενά σε αυτούς τους ιστορικούς. Η μόνη συγκεκριμένη αναφορά σε «ρεβιζιονιστή» ιστορικό είναι αυτή στον Τσίτελμαν, το βιβλίο του οποίου παρουσιάζεται ως «κομβικής σημασίας για το ρεύμα του ρεβιζιονισμού». Ωστόσο, το βιβλίο αυτό κυκλοφόρησε το 1987, πριν δηλαδή την πτώση του Τείχους που, σύμφωνα με τον Μπολόνια, την ακολούθησε «μια πληθώρα άρθρων και βιβλίων που στόχευαν ν' αποδείξουν πως το εργατικό στοιχείο ήταν καθοριστικής σημασίας

35. Victor Gollancz, *The betrayal of the left*, 1941, σελ. 37.

Αντιφασιστική πορεία στη γερμανική πόλη Hamm, το 2004. Ισραηλινές και αμερικάνικες σημαίες κυματίζουν περήφανα.

για το Ναζισμό, τόσο κατά την περίοδο που προηγήθηκε της ανόδου του στην εξουσία, όσο και κατόπιν αυτής».³⁶

Χωρίς να γνωρίζουμε λοιπόν σε ποιους αναφέρεται ο Μπολόνια, έχουμε εν τούτοις υπόψη μας κάποιους άλλους ιστορικούς που καταπιάστηκαν με το πολύπλοκο (και εννοείται, δυσάρεστο) ζήτημα της εργατικής στήριξης του ναζιστικού καθεστώτος (βλ. το επόμενο κεφάλαιο). Σε καμιά περίπτωση, ωστόσο, δεν θα τους λέγαμε «ρεβιζιονιστές» αφού δεν βλέπουμε να κάνουν τίποτα απ' αυτά που αναφέρουν ο Μπολόνια και οι έλληνες εκδότές του. Όταν βάσει ερευνών αποδεικνύουν ότι το NSDAP ήταν πράγματι Volkspartei (λαϊκό κόμμα) γιατί είχε στήριξη από όλες τις κοινωνικές τάξεις σίγουρα δεν ξεπλένουν την αστική τάξη εφόσον δείχνουν ότι οι ελίτ ξεκάθαρα στήριξαν τους ναζί.

Ο Μπολόνια αναφέρεται σε έρευνες αρχείων και ντοκουμέντων που έγιναν μετά το '89 καταλήγοντας σε «συμπεράσματα που δεν μπορεί να ξεριζώσει ο ρεβιζιονιστικός μηχανισμός», ωστόσο, οι ιστορικοί στους οποίους παραπέμπουμε εμείς στηρίχτηκαν ακριβώς σε τέτοιες έρευνες (κάποιες μάλιστα διήρκησαν σχεδόν μια 20ετία), για να συμπεράνουν όχι βέβαια ότι ο ναζισμός ήταν ένα φαινόμενο περισσότερο εργατικό παρά μικροαστικό, αλλά ότι η εργατική στήριξη στο ναζισμό ήταν αρκετά μεγάλη για να θεωρείται το NSDAP «κόμμα της μεσαίας τάξης».

Ο Μπολόνια δέχεται ότι η αντίσταση του προλεταριάτου είχε ήδη καμφθεί από το SPD επί Βαϊμάρης και επίσης αναγνωρίζει εν μέρει, στις τελευταίες σελίδες του κειμένου του, ότι ο Χίτλερ ενσωμάτωσε και πειθάρχησε την εργατική τάξη αφού ανέβηκε στην εξουσία (κάτι που αποδίδει κατά βάση στον κατακερματισμό της), ωστόσο δεν δίνει καμιά ερμηνεία για τη στήριξη της εργατικής τάξης στον Χίτλερ πριν το κόμμα του πάρει την εξουσία· μόνο έμμεσα και αρνητικά την

εξηγεί όταν κάνει λόγο για τη φύση της δημοκρατίας της Βαϊμάρης ως καθεστώς αντεπανστάσης και προετοιμασίας ουσιαστικά της ανόδου του Χίτλερ στην εξουσία και για τη συμμετοχή του SPD στις κυβερνήσεις της δεκαετίας του '20, πράγμα που το κατέστησε κομμάτι του μισητού κρατικού μηχανισμού. Αναφέρεται στα εκλογικά ευρήματα του ιστορικού Falter, που ήταν ένας από τους πρώτους και ταυτόχρονα πιο εμβριθείς αναλυτές των ψηφοφόρων του Χίτλερ. Σύμφωνα με αυτά τα ευρήματα πάνω από το 40% των μελών του NSDAP ήταν εργάτες. Ο Μπολόνια δεν τα αρνείται αλλά επιλέγει μια άλλη τακτική: δεν τους αποδίδει καμιά σημασία.

Ας δούμε το βιβλίο του Μπολόνια μέσα στο ιστορικό του φόντο: γράφτηκε (περί διάλεξης μάλιστα πρόκειται) το 1993, δηλαδή στις αρχές της δεκαετίας που τελείωσε και τυπικά η ψυχροπολεμική εποχή. Η γερμανική επανενοποίηση στόχευε στην πειθάρχηση των ανατολικογερμανών εργατών μέσω της εμπέδωσης της δυτικού τύπου εργασιακής ηθικής, την αναδιάρθρωση του κράτους πρόνοιας με «θυσίες» από την πλευρά των δυτικογερμανών εργατών και την αυστηρότερη ιεράρχηση των μεταναστευτικών ροών. Το κράτος αξιοποίησε στο έπακρο τις ρατσιστικές επιθέσεις των ανατολικογερμανών (κυρίως) εργατών εναντίον των μεταναστών για να ισχυροποιηθεί το ίδιο και να επιταχυνθεί η αλλαγή της μεταναστευτικής πολιτικής χρησιμοποιώντας τόσο τους νεοναζί όσο και τους αντιφασίστες πολέμιους τους.³⁷ Κι ενώ πολλοί πίστευαν ότι η γερμανική επανενοποίηση θα έδινε στη γερμανική δεξιά την ευκαιρία να ορίσει εκ νέου τη γερμανική εθνική ταυτότητα και να ξορκίσει την «κατάρρα» της εθνικοσοσιαλιστικής κληρονομιάς, το Άουσβιτς επανήλθε δριμύτερο σαν βαριά σκιά πάνω στους γερμανούς και ειδικά τη γερμανική εργατική τάξη. Η ειρωνεία είναι ότι ήταν ένα κομμάτι της μαρξιστικής-λενινιστικής αριστεράς αυτό που είδε ως κληρονόμους του Χίτλερ τους ανατολικογερμανούς εργάτες και γενικά τους γερμανούς εργάτες (και συλλήβδην τους «γερμανούς» ως «εθνικό κορμό»). Οι «Antideutsche» (αντιγερμανοί), όπως είναι γνωστοί, επηρέασαν τον αυτόνομο-αντιφασιστικό-αντιρατσιστικό-αντιεθνικιστικό χώρο, με σημαία την αντίθεσή τους σε κάθε μορφή ταξικής οργάνωσης της γερμανικής εργατικής τάξης –η οποία θεωρούν ότι χαρακτηρίζεται από έναν «δομικό αντισημιτισμό»– και την άνευ όρων υποστήριξη του ισραηλινού κράτους. Κάποιοι απ' αυτούς οδηγήθηκαν ως τις ακραίες λογικές συνέπειες του αντιγερμανισμού και του αντιφασισμού τους: πέρασαν εύκολα από την εξύμνηση της νίκης των «συμμάχων» επί των ναζί («Bomber Harris, do it again!» – σύνθημα επιδοκιμασίας για τον βομβαρδισμό της Δρέσδης)

36. Σ. Μπολόνια, ό.π., σελ. 40.

37. Βλ. Όψεις της κοινωνικής γεωγραφίας της Γερμανίας, *Τα Παιδιά της Γαλαρίας*, τ. 4, 1994.

στην υπεράσπιση των δυτικών «συμμάχων» ενάντια στους «ισλαμοφασίστες» στους πολέμους του Περσικού Κόλπου.³⁸

Δυστυχώς λοιπόν για τον Μπολόνια, η ιστορία δεν τον δικαίωσε: δεν ήταν οι «ρεβιζιονιστές» ιστορικοί αυτοί που ενοχοποίησαν την εργατική τάξη ως στήριγμα του Χίτλερ, αλλά, φευ!, οι αριστεροί/αριστεριστές «αντικαπιταλιστές»! Η ιστορία και η ιδεολογία παίζουν συχνά περίεργα παιχνίδια. Οι κατήγοροι του προλεταριάτου –του «γερμανικού όχλου», όπως το αποκαλούν– δεν εντοπίζονται στις τάξεις των επίσημων ιδεολόγων του κεφαλαίου αλλά στις γραμμές των υποτιθέμενων εχθρών του, του πολυπληθούς αυτού κομματιού του κινήματος που αποφάνθηκε στις αρχές της δεκαετίας του '90 ότι οι ταξικοί αγώνες ήταν πια μάταιοι και ότι ο μόνος τρόπος να κρατηθεί κανείς εκτός «όχλου» και «εθνικού κορμού» ήταν μέσω της παράδοσης αυστηρών ηθικίστικων μαθημάτων «αντιεθνικισμού, αντιρατσισμού και αντιφασισμού» στις προλεταριακές μάζες, τις μονίμως υπόλογες για τον εθνικοσοσιαλισμό και αντισημιτισμό τους. Προφανώς ο Μπολόνια δεν μπορούσε να προβλέψει πόσο πολύτιμες υπηρεσίες θα πρόσφεραν στο κεφάλαιο αυτοί οι άμισθοι και «κινηματικοί» ιδεολόγοι!³⁹

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΝΘΕΣΗΣ ΤΩΝ NAZI

Στο ερώτημα ποιοι ήταν οι ναζί ή ποια ήταν η κοινωνική στήριξη των ναζί την εποχή της Βαϊμάρης (και ειδικά από το 1925 ως το 1933 που ο Χίτλερ έγινε καγκελάριος), δηλαδή ποιοι έγιναν ναζί με ελεύθερη επιλογή, η συνήθης απάντηση είναι: η «μεσαία τάξη» ή τα χαμηλότερα στρώματα της μεσαίας τάξης, δηλαδή οι μικροαστοί.

Η κυρίαρχη αυτή άποψη, κυρίαρχη τόσο πριν όσο και μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, δεν βασίζεται ωστόσο σε εμπειρικές αποδείξεις. Αποτελούσε, ως γνωστόν, αλλά και συνεχίζει να αποτελεί την ορθόδοξη αριστερή άποψη, την άποψη της Κομιντέρν, σύμφωνα με την οποία ο ναζιστικός ιός, ως «εργαλείο» του μονοπωλιακού καπιταλισμού, δεν μπορεί να προσβάλλει εκτεταμένα την εργατική τάξη. Από τη δεκαετία του '80 και μετά, σύμφωνα με νεότερα στοιχεία που ήρθαν στο φως αλλά και με τις δυνατότητες που πρόσφερε η χρήση του υπολογιστή στην επεξεργασία των στατιστικών στοιχείων, η άποψη αυτή ελέγχεται για την ακρίβειά της, αν δεν απορρίπτεται κιάλας υπέρ της άποψης ότι οι ναζί αποτελούσαν πράγματι ένα Volkspartei με υποστήριξη από όλες τις κοινωνικές τάξεις – μη εξαιρουμένης της εργατικής.⁴⁰

Ο ορισμός της μεσαίας τάξης που δίνεται είτε από μαρξιστές είτε από αστούς κοινωνιολόγους –ούτως ή άλλως ομιχλώδης πολιτικά και θεωρητικά– είναι σε κάθε περίπτωση αρκετά ευρύς για να χωρέσει από δημόσιους και ιδιωτικούς υπαλλήλους, χειρώνακτες ή μη, μέχρι φοιτητές, εμπόρους, αγρότες, ελεύθερους επαγγελματίες και τεχνίτες. Συχνά στην κατηγορία «εργάτες» κάποιοι αναλυτές του ναζισμού δεν βάζουν παρά μόνο τους ανειδίκευτους! Στη δε «μεσαία τάξη που στήριξε τον Χίτλερ» πολλοί αναλυτές τοποθετούσαν τους τεχνίτες γενικά εννοώντας ακόμα και τους ειδικευμένους εργάτες ή τους τεχνίτες εξαρτημένης εργασίας, πράγμα που είναι γελοίο και εξωφρενικό τη στιγμή μάλιστα που ακόμα και οι κυβερνητικοί στατιστικοί της εποχής της Βαϊμάρης τους συγκαταλέγουν στην εργατική τάξη. Αυτή η τελευταία κατηγοριοποίηση γίνεται ακόμα γελοιωδέστερη αν σκεφτεί κανείς ότι η κατηγορία των ειδικευμένων εργατών και τεχνιτών αποτελούσε τη ραχοκοκκαλιά των SPD και KPD, κόμματα

38. Αν και καθαρά γερμανικό φαινόμενο, εντούτοις η επιρροή των αντιγερμανών έφτασε μέχρι και τον ελληνικό «χώρο», όπου πήρε είτε τη μορφή της καθαρής απομίμησης (βλ ομάδα Τέρμιναλ), είτε της «δημιουργικής» μεταφοράς και παράλληλης διαδρομής ενός «αντιεθνικισμού» που βλέπει παντού συμπαγείς «εθνικούς κορμούς» και «99,9% ρατσισμούς» (βλ. π.χ. τα κείμενα της Άρνησης Εκτέλεσης Καθήκοντος, μίας από τις ομαδοποιήσεις που αποτέλεσαν τους προγόνους των σημερινών αυτόνομων).

39. Η προτεραιότητα που δίνουν όσοι αυτοπροσδιορίζονται πρωτίστως ως αντιφασίστες/αντεθνικοί στην ιδεολογική και ηθική καταπολέμηση του «εθνικού κορμού» της χώρας τους αποτελεί μια ρηχή, αδύναμη, ηθικολογική και εν τέλει απλώς αντιδραστική στάση απέναντι στην κυρίαρχη τάξη πραγμάτων. Μόνο ο ταξικός ανταγωνισμός μπορεί να γίνει η έμπρακτη άρνηση της ενότητας του εθνικού σώματος – για την ακρίβεια, στις αυτόνομες, αντιλαϊκίστικες, αντιεργατίστικες στιγμές του μπορεί να γίνει η μόνη πραγματική διάρρηξη του εθνικού σώματος. Η αντιφασιστική/αντεθνική στάση αντίθετα, στην καλύτερη περίπτωση, περιορίζει το ενδιαφέρον της για την ταξική πάλη στους αγώνες των αλλοεθνών εργατών και των μειονοτήτων παραμένοντας στο επίπεδο της διαμαρτυρίας και μόνο. Στη χειρότερη, η υποβάθμιση της ταξικής πάλης των «συμπατριωτών» τους είναι ο συνήθης τρόπος απλής διατήρησης της πολιτικής ταυτότητας των αντεθνικών. (Παραμπιπτόντως, ας σημειώσουμε ότι, όπως περιέργως, ο αντιεθνικισμός τους πείδι περίπατο όταν πρόκειται να υπερασπιστούν εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα τύπου EAM, UCK κλπ).

40. Οι νεότερες έρευνες στις οποίες βασίζομαστε αφορούν την περίοδο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης μέχρι το 1933 και όχι αργότερα, καθώς το κίνητρο των χιλιάδων που συνέρρεαν στα γραφεία του κόμματος μετά την εκλογή του Χίτλερ δεν ήταν απαραίτητα η πολιτική ταύτιση με το κόμμα αλλά ο οπορτουνισμός ή η ανάγκη. Ομοίως, τα 5,3 εκατομμύρια μέλη που είχε το NSDAP το 1939 ή τα 8 εκατομμύρια στο τέλος του πολέμου δεν γράφτηκαν στο κόμμα λόγω πεποίθησης απαραίτητα. Βασική μας πηγή το βιβλίο του Detlef Mühlberger, *The Social bases of Nazism, 1919-1933*, Cambridge, 2003.

Από την προεκλογική εκστρατεία των ναζί τον Ιούλιο του 1932: «Οι εργάτες έχουν ξυπνήσει» και... αδιαφορούν για τα άλλα κόμματα.

τον εργατικό χαρακτήρα των οποίων δεν αμφισβητεί, φυσικά, κανείς! Σύμφωνα με την απογραφή του 1933, οι ανειδίκευτοι, ημειδίκευμένοι και ειδικευμένοι εργάτες, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και οι τεχνίτες, αποτελούσαν το 46,3% του εργατικού δυναμικού της Γερμανίας.

Τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής του (αρχές της δεκαετίας του '20) το ναζιστικό κόμμα όντως προσέλκυσε μέλη κυρίως από αυτό που οι κοινωνιολόγοι και οι ιστορικοί ορίζουν ως μεσαία στρώματα (βλ. στην προηγούμενη παράγραφο τον πρώτο ορισμό) αλλά και ένα κομμάτι εργατών (βλ. τον τελευταίο ορισμό της προηγούμενης παραγράφου, αυτόν της γερμανικής στατιστικής υπηρεσίας) καθώς και μεγαλοαστών. Στη συνέχεια, μέχρι και την κατάληψη της εξουσίας, οι ναζί κατάφεραν ν' αγκιστρωθούν σ' όλες τις τάξεις, βρίσκοντας περισσότερα ερείσματα μεν στην παραδοσιακή μεσαία τάξη (εμπόρους, βιοτέχνες και ελεύθερους επαγγελματίες) αλλά αυξάνοντας σταδιακά την επιρροή τους και στην εργατική. Αν και δεν δικαίωνε την ονομασία του ως «Εργατικό», ωστόσο το ποσοστό των προλεταρίων στο ναζιστικό κόμμα ήταν σχεδόν το μισό του συνόλου των μελών του.

Η ηγεσία του κόμματος προερχόταν αν όχι αποκλειστικά, σε δυσανάλογα μεγάλο ποσοστό πάντως από τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα (και ήταν, φυσικά, άντρες), υπακούοντας σε έναν κανόνα «κοινωνικού ορθολογισμού» που ίσχυε βέβαια και για τα άλλα κόμματα της Βαϊμάρης.

Τα SA (Τάγματα Εφόδου) είχαν πολύ πιο προλεταριακή σύνθεση απ' ό,τι το κόμμα και συγκέντρωναν μάλιστα ένα ιδιαίτερα νεανικό προλεταριάτο (πάνω από τους μισούς «μαχητές»

Από την προεκλογική εκστρατεία των ναζί το Νοέμβριο του 1932: «Ο μαρξισμός είναι ο φύλακας άγγελος του καπιταλισμού».

των ταγμάτων ήταν κάτω των 25 ετών). Τα SS αλλά και η Χιτλερική Νεολαία είχαν επίσης ισχυρή εργατική παρουσία. Η NSBO (Εθνικοσοσιαλιστική Οργάνωση Εργοστασιακών Πυρήνων), το επίσημα αναγνωρισμένο κομματικό συνδικάτο από το 1931 (που θα απορροφηθεί αργότερα, το 1935, από το DAF), είχε ευρεία βάση και ένα σημαντικό της μέρος αποτελείτο από χειρώνακτες εργάτες. Φυσικά, η ηγεσία σε όλες τις ειδικές αυτές ναζιστικές οργανώσεις, όπως και στο ίδιο το κόμμα, ανεξάρτητα από το αν η βάση τους ήταν εργατική ή όχι, προερχόταν σχεδόν αποκλειστικά από τη μεσαία ή την ανώτερη τάξη.

Η κοινωνική σύνθεση των ναζί είχε και εκλογική αποτύπωση: αν και είχαν εμφανιστεί ήδη από τη δεκαετία του '70 μελέτες που περιλάμβαναν πιο συστηματικές έρευνες της σύνθεσης των ψηφοφόρων του NSDAP κι είχαν αρχίσει ν' αμφισβητούν την άποψη περί «κόμματος της μεσαίας τάξης», μόλις στις αρχές της δεκαετίας του '90 παρουσιάστηκε η πιο ολοκληρωμένη εργασία πάνω στο προφίλ της εκλογικής βάσης των ναζί σ' όλες τις εκλογές από το 1928 μέχρι το 1933.⁴¹ Σύμφωνα μ' αυτήν, δεν υπάρχει «χαρακτηριστικός τύπος» ναζί ψηφοφόρου. Η κοινωνική απεύθυνση των ναζί είναι ευρεία. Περίπου το 40% των ψήφων προερχόταν από εργάτες μεταξύ των οποίων κάπου 2 εκατομμύρια ήταν πρώην ψηφοφόροι του SPD και 350 χιλιάδες πρώην ψηφοφόροι του KPD!

41. Βλ. J. W. Falter, *Hitlers Wahler*, Beck, 1991. Να θυμίσουμε εδώ ότι το κόμμα, από περιθωριακή δύναμη σε όλη τη δεκαετία του '20, έφτασε να πάρει το 18,3% στις εκλογές του 1930 και το 33,1% το Νοέμβριο του 1932.

Από την προεκλογική εκστρατεία των ναζί τον Ιούλιο του 1932: οι ναζί συντρίβουν τους συνεργαζόμενους πολιτικούς τους αντιπάλους (τους μαρξιστές και τους κεντρώους καθολικούς).

Συμπερασματικά, με κριτήριο την ταξική προέλευση μελών και ψηφοφόρων, η εικόνα του «Κόμματος του Λαού» που υπερβαίνει τις ταξικές διαιρέσεις, με την έννοια ότι έχει ερείσματα σε όλες τις κοινωνικές τάξεις, αν και όχι με την ίδια αναλογία, φαίνεται να είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα απ' την κυρίαρχη μέχρι πρότινος εικόνα του «Κόμματος της μεσαίας τάξης». **Ο συνδυασμός εργατικών αιτημάτων, «κινηματικής διαμαρτυρίας» ενάντια στις επιπτώσεις της κρίσης και προπαγάνδας για μια αταξική, ρατσιστική Volksgemeinschaft που θα υπερέβαινε τις ταξικές και πολιτικές διαιρέσεις της φυλής μέσα σε μια «αναγεννημένη» Γερμανία ήταν η συνταγή επιτυχίας που κέρδισε ακόμα και σημαντικά κομμάτια της εργατικής τάξης.** Βάσει της ανάλυσης που θα παρουσιάσουμε παρακάτω, θα φανεί ότι λίγη σημασία έχει τελικά αν ο ναζισμός πριν ανέβει στην εξουσία εισχώρησε ή όχι στην οργανωμένη (υπό σοσιαλδημοκρατική ή σταλινική μορφή) εργατική τάξη, αφού ούτως ή άλλως μετά συγκρότησε μια ιστορικά συγκεκριμένη, νέα μορφή καπιταλιστικής οργάνωσης της εργατικής τάξης σε ιδιαίτερες συνθήκες.

ΟΛΟΚΛΗΡΩΤΙΣΜΟΣ, ΦΑΣΙΣΜΟΣ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ: ΟΙ ΑΙΧΜΑΛΩΤΕΣ ΛΕΞΕΙΣ

Σ' αυτό το κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να συμβάλλουμε στη διάλυση της σύγχυσης που βασιλεύει γύρω από τους όρους φασισμός, ολοκληρωτισμός και σπανιότερα ναζισμός. Χρειάζεται όμως να σημειώσουμε από την αρχή πως συνήθως η σύγχυση στη χρήση αυτών των όρων δεν είναι άμοιρη πολιτικών σκοπιμοτήτων. Για να το δείξουμε αυτό είναι απαραίτητη λίγη γενεαλογία.

Ο όρος ολοκληρωτισμός που συνήθως, λανθασμένα, θεωρείται ψυχροπολεμικό κατασκευάσμα, πρωτοεμφανίζεται τη δεκαετία του '20.

Επινοήθηκε στην Ιταλία το 1923 από αντιφασίστες για να περιγράψει αρνητικά το φασισμό, αλλά γρήγορα τον οικειοποιήθηκε ο Μουσολίνι κάνοντας λόγο για την «άγρια ολοκληρωτική θέληση» του κινήματός του, που είχε γίνει πλέον καθεστώς. Στη συνέχεια, ο Τζεντίλε, ο κύριος ιδεολόγος του ιταλικού φασισμού, θα του προσδώσει μια πιο κρατικιστική χροιά χρησιμοποιώντας τον ως συνώνυμο του πανταχού παρόντος κράτους που τείνει να υπερβεί τη διαίρεση κράτους-κοινωνίας που χαρακτηρίζει τις «αδύναμες» πλουραλιστικές δημοκρατίες. Το κράτος αυτό είναι το φασιστικό κράτος, που για τους ιδεολόγους του δεν είναι πια ένα καπιταλιστικό αλλά ένα (λαϊκό, στην περίπτωση του ναζισμού) κράτος, οργανωμένο σύμφωνα με μια αυστηρή ιεραρχία λειτουργιών, η οποία απορροφά πλήρως την κοινωνία των πολιτών. Σύμφωνα με τον Μουσολίνι, «τα πάντα μέσα στο κράτος, τίποτα έξω από το κράτος, τίποτα εναντίον του κράτους». Στη Γερμανία την ίδια περίοδο είχε επίσης τη διπλή αυτή έννοια: ο Έρνστ Γιούνγκερ μιλούσε για «ολοκληρωτικό πόλεμο» και «ολοκληρωτική κινητοποίηση» και ο Καρλ Σμιτ, καθώς ανέπτυξε την έννοια της «πολιτικής της ισχύος» που βασίζεται στη σχέση φίλου-εχθρού, αντιπαρέθετε την «ολοκληρωτική κατάσταση ταύτισης κράτους και κοινωνίας» στο φιλελεύθερο πλουραλιστικό κράτος, με την πρώτη να θεωρείται ως η ιστορική αντίθεση του δεύτερου. Ο ναζισμός ακολούθως ενσωμάτωσε τον όρο (και με τις δύο του έννοιες, την «κινηματική» και την κρατικιστική), στο θεωρητικό του οπλοστάσιο, τονίζοντας, ακόμα περισσότερο από τον ιταλικό φασισμό, τη βουλησιαρχική αντίληψη ότι το κράτος αποτελεί την ενσάρκωση της θέλησης του Ηγέτη.

Η θεωρία του ολοκληρωτισμού, ως εργαλείο περιγραφής και ανάλυσης όχι μόνο του ναζισμού και του φασισμού αλλά και του σταλινισμού, άρχισε ν' αποκτά στέρεη βάση την περίοδο πριν από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, κυρίως στους κόλπους της ρωσικής και της γερmano-ολλανδικής κομμουν-

νιστικής αριστεράς (των συμβουλευτικών κομμουνιστών, όπως είναι ευρύτερα γνωστοί). Στη θεωρία της γερμανο-ολλανδικής κομμουνιστικής αριστεράς, η κριτική του ολοκληρωτισμού αποτελούσε τον πυρήνα της ανάλυσής της για την τραγική ήττα του παλιού εργατικού κινήματος. Για τον Όττο Ρύλε, «η ολοκληρωτική κρατική τάξη πραγμάτων που βρίσκει την αποθέωσή της στο σύστημα της δικτατορίας» ήταν η πολιτική έκφραση της παγκόσμιας τάσης προς τον **κρατικό καπιταλισμό**, που κυρίως αναπτύχθηκε στη μπολσεβίκικη Ρωσία και τη ναζιστική Γερμανία. Σύμφωνα με τον Ρύλε, υπήρχε μια «εσωτερική σύγκλιση των τάσεων προς τον κρατικό καπιταλισμό» σ' αυτές τις δύο χώρες, «μια δομική, οργανωτική, τακτική και δυναμική ταύτιση, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η πολιτική συμφωνία και η κοινή στρατιωτική δράση». ⁴² Πάντως, είτε σταθούμε στο έργο του Ρύλε Φαιός και Κόκκινος Φασισμός, είτε στην κριτική του σταλινισμού από τη ρώσικη κομμουνιστική αριστερά που στις αρχές της δεκαετίας του '30 επίσης έλεγε ότι ο κόσμος οδεύει προς μια καινούργια κοινωνική μορφή –τον Κρατικό Καπιταλισμό– με τη Γραφειοκρατία ν' αποτελεί τη νέα άρχουσα τάξη, μία ήταν η κοινή ιδέα **τοποθετημένη στην εποχή της: η αντεπανάσταση**, με τη μορφή του κρατικού καπιταλισμού, εφορμούσε ραγδαία ξεκινώντας από τη Ρωσία και τη Γερμανία για να καταλήξει στο σφαγείο του παγκόσμιου προλεταριάτου, δηλαδή τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Για μας, λοιπόν, η ιστορική και επαναστατική σημασία της χρήσης του όρου ολοκληρωτισμός τελειώνει κάπου εκεί με το τέλος του πολέμου αυτού και της περιόδου που επιχείρησε να αναλύσει η κομμουνιστική αριστερά (για περισσότερα, βλ. το επόμενο κεφάλαιο).

Στις αρχές της δεκαετίας του '40 αριστεροί και φιλελεύθεροι διανοητές, όπως οι Χίλφερντινγκ, Borkenau και Neumann, είδαν στην παρέμβαση του κράτους στην οικονομία και την κοινωνία, στις Δίκες της Μόσχας και στο σοβιετο-ναζιστικό σύμφωνο αμοιβαίας μη επίθεσης του 1939 την επιβεβαίωση της σύγκλισης των οικονομικών και πολιτικών συστημάτων σ' αυτές τις δύο χώρες – μάλιστα έφτασαν σ' αυτό το συμπέρασμα χωρίς να γνωρίζουν μάλλον το έργο της κομμουνιστικής αριστεράς. Χάρη σ' αυτούς τους συγγραφείς αρχίζει να διαδίδεται η χρήση του όρου «ολοκληρωτισμός» για την περιγραφή των δύο καθεστώτων.

42. Όττο Ρύλε, *Ο ρόλος του Λένιν στο ρώσικο πείραμα και το γερμανικό φιάσκο*, εκδ. Νάβης, χ.χ., σελ. 3-4. Πρόκειται για τον τίτλο που έδωσε ο έλληνας μεταφραστής στο κείμενο του Ρύλε *Brauner und roter Faschismus* (Φαιός και Κόκκινος Φασισμός) του 1939. Είναι σαφές ότι σ' αυτές τις αναλύσεις ο «κομμουνισμός», στο φως της ρώσικης εμπειρίας, έχανε το αρχικό του νόημα ως κατάργηση της μισθωτής εργασίας, του χρήματος και του κράτους και αντιμετωπιζόταν είτε ως μια παραλλαγή του καπιταλισμού είτε ως μια νέα μορφή εκμετάλλευσης.

Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ήταν μέσα από τη δουλειά της Χάννα Άρεντ και του Καρλ Φρίντριχ που ο όρος καθιερώθηκε στο λεξιλόγιο των πολιτικών επιστημών και της δημοσιογραφίας και χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει όλα τα λίγο-πολύ «στατικά», «αυταρχικά» και «μονολιθικά» καθεστώτα – αν σημαίνουν τίποτα όλες αυτές οι λέξεις. Για τον Φρίντριχ, τα κλασσικά γνωρίσματα του ολοκληρωτικού καθεστώτος είναι: μία επίσημη κρατική ιδεολογία, ένα και μοναδικό μαζικό κόμμα που κατέχει την εξουσία και είναι φορέας αυτής της ιδεολογίας, τρομοκρατικός αστυνομικός έλεγχος, μονοπωλιακός έλεγχος των media, μονοπώλιο των όπλων και κεντρικός έλεγχος της οικονομίας. ⁴³ Αν και κομμένος και ραμμένος στα μέτρα της Σ. Ένωσης για τις ανάγκες του ψυχρού πολέμου, εν τούτοις ο ορισμός αυτός θα ταίριαζε σε πολλά άλλα, π.χ. «φιλελεύθερα», κράτη: το μονοπώλιο της βίας σχετίζεται με τη φύση του ίδιου του κράτους εν γένει· η κεντρική διεύθυνση της οικονομίας και η ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου αποτέλεσε χαρακτηριστικό τόσο του σταλινισμού όσο και του New Deal (άλλωστε η οικονομική και πολιτική ενοποίηση του κεφαλαίου ήταν η γενική τάση και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο)· την περίοδο του πρώτου παγκόσμιου πολέμου στις ΗΠΑ η Επιτροπή Δημόσιας Πληροφόρησης ενέκρινε τι θα δημοσιεύονταν στον τύπο και τι όχι· και όσο για την αστυνομική καταστολή σίγουρα οι ΗΠΑ δεν υπολείπονταν ούτε σε σχετικούς νόμους ούτε στην εφαρμογή τους. Σταδιακά ο «ολοκληρωτισμός» θα συμπεριλάμβανε όλο το ανατολικό μπλοκ και θα κατέληγε να χαρακτηρίζει πολιτικές μορφές του κεφαλαίου που βρίσκονται στον αντίποδα της δυτικής δημοκρατίας. Μάλιστα η νομιμοποίηση της καταγγελτικής έννοιας «ολοκληρωτισμός» κατέληξε τελικά να βασίζεται στην υπεροχή των αξιών των δυτικών «φιλελεύθερων» δημοκρατιών, των «ανοικτών», «συμμετοχικών» τρόπων διακυβέρνησης. Στις 12 Μαρτίου 1947, ο Χάρυ Τρούμαν κήρυξε το ομώνυμο «δόγμα»: μετά τη νίκη στον πόλεμο ενάντια στη φασιστική Γερμανία και την Ιαπωνία, άρχιζε μια νέα εποχή για τον αγώνα υπέρ της «ελευθερίας». Η απειλή ενός νέου ολοκληρωτισμού προερχόταν από τη Σοβιετική Ένωση και σήμαινε ότι «τα ολοκληρωτικά καθεστώτα που επιβάλλονται σ' ελεύθερους λαούς υπονομεύουν τις βάσεις της διεθνούς ειρήνης και επομένως την ασφάλεια των ΗΠΑ». ⁴⁴

Ωστόσο, προβληματικό για μας δεν είναι μόνο ότι η χρήση του όρου υποδηλώνει εμμέσως πλην σαφώς αποδοχή της (αστικής) δημοκρατίας – με το να τοποθετείται αυτή στο

43. Βλ. Friedrich-Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Harvard University Press, 1956.

44. Παράτιθεται στο Domenico Losurdo, *Towards a critique of the category of totalitarianism*, Historical Materialism, τ. 12:2, 2004, σελ. 29.

απυρόβλητο ως κάτι που δεν έχει ακόμα επιτευχθεί. Ακόμα πιο προβληματικό είναι ότι η θεωρία του ολοκληρωτισμού –που παίρνει το τελικό προϊόν ως δεδομένο χωρίς να ερμηνεύει τις συνθήκες που το γέννησαν– είναι μονοδιάστατη και παραπλανητική και ως εκ τούτου ανίκανη να αναλύσει ικανοποιητικά τις πολιτικές μορφές του κεφαλαίου στις οποίες αναφέρεται. Φυσικά και θα μπορούσαμε να εντοπίσουμε σε συγκεκριμένα καθεστώτα ένα κυρίαρχο γνώρισμα εισβολής του κράτους στη δημόσια και ιδιωτική ζωή των υπωτελών και «ολοκληρωτικής απαίτησης» να συμμορφωθούν με την κυρίαρχη ιδεολογία. Τόσο στη ναζιστική Γερμανία όσο και στη σταλινική Σοβιετική Ένωση μπορούν να ανιχνευθούν, στις τεχνικές ελέγχου και κυριαρχίας που χρησιμοποιούν, η ανάγκη χειραγώγησης των μαζών, η τεχνική της πληβειακής συσπείρωσης γύρω από τον ηγέτη, μια ριζική έλλειψη ανοχής σε οποιαδήποτε εναλλακτική, διαφορετική πεποίθηση ή οποιαδήποτε θεσμική μορφή δεν ταυτιζόταν με το καθεστώς. Εν ολίγοις, μπορεί να ανιχνευθεί μια *επιχειρούμενη πολιτικοποίηση και κατάκτηση όλων των όψεων της κοινωνικής εμπειρίας, μια «ολοκληρωτική απαίτηση» πάνω στη ζωή των υπηκόων συνολικά*. Το πρόβλημα είναι ότι η θεωρία του ολοκληρωτισμού δεν θέτει το σημαντικό ερώτημα: **γιατί αυτές οι πολιτικές μορφές αποτυγχάνουν;** – με αποτέλεσμα ο «ολοκληρωτισμός» να καταντά άλλη μια «πανσυλλεκτική» λέξη της μόδας που, όπως λέει ο Ζίζεκ, «*μας απαλλάσσει κάπως από το καθήκον του να σκεπτόμαστε ή ακόμα χειρότερα μας εμποδίζει να σκεπτόμαστε*».

Αν χρησιμοποιήσουμε τον ορισμό που αναφέρεται στην «ολοκληρωτική απαίτηση» πάντως, το σημερινό καθεστώς της πολιτικής της απαξίωσης ελάχιστη σχέση έχει με κάθε έννοια ολοκληρωτισμού, εκτός κι αν αποδεχτούμε την πλήρη σύγχυση όρων και ταυτίσουμε τον αυταρχισμό του νεοφιλελεύθερου καθεστώτος «έκτακτης ανάγκης» με τον ολοκληρωτισμό της απαίτησης για πλήρη κυριαρχία επί της κοινωνικής ζωής. Τα επίθετα «νέος» ή «σύγχρονος» που συνήθως προστίθενται στον όρο «ολοκληρωτισμός» για να τον εκσυγχρονίσουν και να περιγράψουν ότι βιώνουμε σήμερα, δεν βοηθούν ομοίως σε τίποτα. Άλλωστε, η αποικιοποίηση της κοινωνικής εμπειρίας από το εμπόρευμα και το χρήμα, η άλωση της υποκειμενικότητας από το φαντασιακό του καπιταλισμού σε ανάπτυξη ήταν πολύ πιο πετυχημένες τις προηγούμενες δεκαετίες στην Ελλάδα. Με αυτή την έννοια, ο έλεγχος και η ενσωμάτωση στο καθεστώς της αναπαραγωγής καπιταλιστικών αξιών και νοημάτων τη δεκαετία του '90 ήταν πολύ πιο «ολοκληρωτικά» – αν τέλος πάντων επιμένουμε να χρησιμοποιούμε αυτόν τον όρο.

Το ίδιο με τον «ολοκληρωτισμό» δεινοπαθεί και ο όρος «φασισμός». Η σημερινή πληθωριστική μέχρι γελοιότητας πολιτική χρήση της λέξης «φασισμός» –χωρίς δηλαδή να λογαριάσουμε την πιο κοινότοπη πλευρά της, σαν λέξη-μπα-

μπούλας του καθημερινού λεξιλογίου– ανάγει την καταγωγή της στους θεωρητικούς που ήθελαν να εμπλουτίσουν και ν' ανατρέψουν τον κλασικό ορισμό της Κομιντέρν. Ας δούμε πώς αυτός παραλλασσόταν μέσα στα χρόνια.

Ήδη τη δεκαετία του '20 οι θεωρητικοί της Κομιντέρν κατηγοριοποιούσαν το ναζισμό ως μια μορφή φασισμού που τη γεννά ο καπιταλισμός σε κρίση. Ο φασισμός μαζί με τη σοσιαλδημοκρατία, θεωρούνταν γενικά ως οι «*δύο αιχμές του ίδιου όπλου που έχει στα χέρια της η δικτατορία του μεγάλου κεφαλαίου*» (5^ο Παγκόσμιο Συνέδριο Κομιντέρν, 1924). Στο 6^ο Συνέδριο το 1928, κι ενώ η αντεπανάσταση δυναμώνει στη Σ. Ένωση, η «ριζοσπαστικότητα» της αντι-σοσιαλφασιστικής φρασεολογίας του Προγράμματος και του Καταστατικού της Κομιντέρν απογειώνεται:

Η εποχή του ιμπεριαλισμού, η όξυνση της ταξικής πάλης και η ανάπτυξη, κυρίως μετά τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο, στοιχείων εμφυλίου πολέμου, οδήγησαν σε χρεοκοπία του κοινοβουλευτισμού... Το προτσές αυτό της επίθεσης της κεφαλαιοκρατικής ιμπεριαλιστικής αντίδρασης, παίρνει κάτω από ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες τη μορφή του φασισμού... Ο συνδυασμός της κοινωνικής δημαγωγίας, της διαφθοράς και της δραστηριότητας λευκής τρομοκρατίας, παράλληλα με την άκρως ιμπεριαλιστική επιθετικότητα στη σφαίρα της εξωτερικής πολιτικής, αποτελούνε τα πιο χαρακτηριστικά γνωρίσματα του φασισμού... Η μέθοδος του φασισμού και η μέθοδος του συνασπισμού με τη σοσιαλδημοκρατία όντας ασυνήθιστες μέθοδοι για τον «ομαλό» καπιταλισμό και αποτελώντας γνώρισμα της γενικής καπιταλιστικής κρίσης, χρησιμοποιούνται απ' την κεφαλαιοκρατία για την επιβράδυνση της επιθετικής πορείας της επανάστασης.⁴⁵

Στη 13^η Ολομέλεια της Κομιντέρν (Νοέμβριος 1933) γίνεται στροφή και ο ορισμός του φασισμού επαναδιατυπώνεται. Τώρα πρόκειται για την «*ανοιχτή τρομοκρατική δικτατορία των πιο αντιδραστικών, σωβινιστικών και ιμπεριαλιστικών στοιχείων του χρηματιστικού κεφαλαίου*». Το 1934 εισάγεται η γραμμή των «Λαϊκών Μετώπων», δηλαδή η συστηματική ταξική συνεργασία με τα άλλα στοιχεία της αστικής τάξης, τα «προοδευτικά» – κι όλα αυτά στο φόντο των πρώτων δικών της Μόσχας. Τα «Λαϊκά Μέτωπα» ενάντια στο φασισμό είναι η μέθοδος που χρησιμοποιείται από τη Σ. Ένωση για άσκηση πίεσης στις κυβερνήσεις Αγγλίας και Γαλλίας προκειμένου να συναφθεί στρατιωτική συμμαχία εναντίον του Χίτλερ.

45. *Πρόγραμμα και Καταστατικό της Γ' Κομμουνιστικής Διεθνούς (1928)*, εκδ. Ειρήνη, 1975, σελ. 25-26.

Από το 7ο Συνέδριο της Κομιντέρν το 1935.

Στο 7^ο Συνέδριο της Κομιντέρν, το 1935, η άποψη περί φασισμού που έχει αρχίσει να κυριαρχεί στο εσωτερικό της οριστικοποιείται και επεκτείνεται στον ορισμό του Δημητρώφ: «Ο φασισμός δεν είναι... μια εξουσία υπεράνω των τάξεων, ούτε η εξουσία των μικροαστών ή του λούμπεν προλεταριάτου πάνω στο χρηματιστικό κεφάλαιο. Ο φασισμός είναι η εξουσία του ίδιου του χρηματιστικού κεφαλαίου». Οποιαδήποτε αναφορά στον αγώνα «τάξης εναντίον τάξης» έχει πια εγκαταλειφθεί· κάθε μνεία του σοσιαλφασισμού έχει πια εξαλειφθεί. Προερχόμενη απ' τη λενινιστική θεωρία του ιμπεριαλισμού, η άποψη αυτή βλέπει το φασισμό ως την αναπόφευκτη πολιτική μορφή του τελικού σταδίου της αστικής-καπιταλιστικής κοινωνίας. Σύμφωνα μ' αυτήν τη θεωρία, οι πιο αντιδραστικές και ισχυρές φράξιες του συγκεντρωμένου χρηματιστικού κεφαλαίου (Finanzkapital) –ένας όρος με τον οποίον εννοούσαν 1) την ενοποίηση του τραπεζικού κεφαλαίου με το βιομηχανικό κεφάλαιο και 2) ένα συγκεκριμένο στάδιο του καπιταλισμού–, μπροστά στην επικείμενη κατάρρευση του καπιταλισμού, για να προάγουν τις ιμπεριαλιστικές-μονοπωλιακές τους βλέψεις, χειραγωγούν και ελέγχουν ένα μαζικό κίνημα ικανό να καταστρέψει την «επαναστατική» οργανωμένη εργατική τάξη και να εξασφαλίσει τα καπιταλιστικά κέρδη και συμφέροντα μέσω επεκτατισμού και πολέμων. Άρα σ' αυτήν τη θεωρία τόσο οι ηγέτες όσο και το μαζικό κίνημα του φασισμού είναι απλά «προϊόντα» ή και «πράκτορες» ακόμα της καπιταλιστικής χειραγώγησης και παραγνωρίζεται εντελώς η δύναμη της ναζιστικής ιδεολογίας της Volksgemeinschaft.

Βέβαια προϋπήρχαν μέσα στην Κομιντέρν διαφοροποιημένες μειοψηφικές ερμηνείες, όπως αυτή της Κλάρα Τσέκιν του 1923, που αντιπαράτέθηκε θαρραλέα στη ρεφορμιστική αντίληψη ότι ο φασισμός είναι «γυμνή βία και τρόμος» και εύστοχα έδειξε αναφερόμενη στην ιταλική περίπτωση (αν και θα διαφωνήσουμε με το περιεχόμενο που δίνει στην επανάσταση) ότι

Ο φασισμός δεν είναι καθόλου εκδίκηση της αστικής τάξης ως αντίποινα για την προλεταριακή επίθεση εναντίον της. Ιστορικά, ξεταζόμενος αντικειμενικά, έρχεται ο φασισμός πολύ περισσότερο ως μια τιμωρία για το προλεταριάτο εξαιτίας της αποτυχίας του να ολοκληρώσει την επανάσταση που ξεκίνησε στη Ρωσία. Και οι φορείς του φασισμού δεν είναι μια μικρή και προνομιούχα κάστα αλλά ευρέα κοινωνικά στρώματα, μεγάλες μάζες που φτάνουν ακόμη και στο προλεταριάτο... Μόνο όταν καταλάβουμε ότι ο φασισμός είναι μια λαμπρή, συναρπαστική δράση για την ευρεία κοινωνική μάζα που έχει ήδη χάσει σήμερα την προηγούμενη σιγουριά της ασφάλειας και κατά συνέπεια και την πίστη στην υπάρχουσα τάξη πραγμάτων, θα είμαστε σε θέση να τον πολεμήσουμε... Οι ρεφορμιστές ηγέτες ακολούθησαν μια πολιτική σύμπνοιας με την αστική τάξη, της οποίας το κόστος εκτός από τους προλετάριους το πληρώνουν ποικιλότροπα και υπάλληλοι, δημόσιοι αξιωματούχοι, μικροαστοί και μεσαία στρώματα... Ο φασισμός έχει γίνει ένα είδος καταφυγίου για τους πολιτικά άστεγους, τους κοινωνικά ξεριζωμένους, αυτούς που στερούνται τα μέσα ύπαρξης και τους απογοητευμένους. Και αυτό που κανείς δεν περιμένει πια από την επαναστατική τάξη του προλεταριάτου και το σοσιαλισμό, το προσδοκά ως έργο των πιο ικανών, ισχυρών, αποφασισμένων και τολμηρών στοιχείων «όλων των τάξεων που πρέπει να ενωθούν για να αποτελέσουν μια κοινότητα». Αυτή η κοινότητα είναι για τους φασίστες το έθνος. Φαντάζονται ότι η ζωντανή επιθυμία να δημιουργηθεί κοινωνικά κάτι νέο και καλύτερο είναι αρκετή ισχυρή για να γεφυρώσει όλους τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς. Το μέσο για την εκπλήρωση των φασιστικών ιδανικών είναι γι' αυτούς το κράτος. Ένα πιο ισχυρό, πιο αυταρχικό κράτος, που θα είναι ταυτόχρονα η δική τους δημιουργία και το πρόθυμο εργαλείο τους... Η αστική τάξη καλωσορίζει φυσικά τους νέους συμμάχους της με χαρά. Βλέπει σ' αυτούς μια ισχυρή ενίσχυση της εξουσίας, μια αποφασισμένη ομάδα βίας στην υπηρεσία της... Ασφαλώς ο φασισμός είναι καταδικασμένος να αποσυντεθεί από τα μέσα και να διαλυθεί... Θα ήταν ωστόσο καταστροφικό αν μέναμε ικανοποιημένοι με το ρόλο των σοφών και αισθητικών θεατών αυτής της διαδικασίας αποσύνθεσης... Η θέση του προλεταριάτου αναφορικά με το φασισμό είναι από τη πρώτη στιγμή αυτή της αυτοάμυνας... Βία στη βία! Όχι βία ως ατομική τρομοκρατική βία, αυτό θα ήταν ανεπιτυχές. Αλλά βία ως η δύναμη της οργανωμένης επαναστατικής ταξικής πάλης του προλεταριάτου.⁴⁶

46. Κλάρα Τσέκιν, Ο Αγώνας ενάντια στο Φασισμό, *Μαρξιστική Σκέψη*, τ. 5, 2012, σελ. 13-36. Οι απόψεις της μάλιστα είχαν επηρεάσει τον αρχικό ορισμό του φασισμού από την Κομιντέρν, όπως αυτός διατυπώθηκε στην απόφαση της 3ης Ολομέλειας της τον Ιούνιο του 1923: «Αν και

Σε γενικές γραμμές πάντως ήταν ο ορισμός του 1935 που σφράγισε την ύστερη περίοδο του μεσοπολέμου, καθώς και τη μεταπολεμική περίοδο τουλάχιστον μέχρι τη δεκαετία του '60. Στα δε καθ' ημάς, η αριστερά εν γένει καθώς και ένα ευμεγέθες, φίλα προσκείμενο στο εθνικοαπελευθερωτικό/αντιφασιστικό ΕΑΜ κομμάτι του αντιεξουσιαστικού χώρου δεν έχουν μετακινηθεί ιδιαίτερα απ' αυτόν.

Στη συνέχεια, η ιστορικά καθορισμένη άποψη της Κομιντέρν θα χρησιμοποιούνταν ως βάση για διαφοροποιημένες ερμηνείες υπεργενίκευσης. Αφού, σύμφωνα με την ορθόδοξη άποψη, η μαζική βάση ενός φασιστικού κόμματος δεν μπορεί παρά να είναι προϊόν χειραγώγησης εκ μέρους της άρχουσας καπιταλιστικής τάξης, στερούμενη οποιασδήποτε αυτόνομης δυναμικής, τότε η μοναδικότητα του φασισμού των δεκαετιών του '20 και του '30 σχετικοποιείται και η διαφορά του από τις στρατιωτικές δικτατορίες και τα καθεστώτα «έκτακτης ανάγκης» υποχωρεί. Αυτό έγινε τις δεκαετίες του '60 και '70, όταν η Νέα Αριστερά θα ξεχείλωνε την έννοια «φασισμός» επεκτείνοντάς την σε κάθε μορφή αυταρχικής κυβέρνησης. Παράδειγμα η εκλεπτυσμένη, νεο-γκραμισιανή Πουλαντζική θεωρία του '60, η οποία έδωσε έμφαση στην πολιτική κρίση που ξεσπά όταν το κράτος δεν μπορεί να οργανώσει την πολιτική ενότητα της κυρίαρχης τάξης και έχει χάσει τη λαϊκή νομιμοποίηση: τότε η κυρίαρχη τάξη κάνει το φασισμό μια ελκυστική ριζοσπαστική λαϊκίστικη λύση για την αποκατάσταση της ηγεμονίας της.

Η ερμηνεία του φασισμού που έλκει την καταγωγή της από τις ψυχολογικο-ιστορικές θεωρίες του Ράιχ και της Σχολής της Φρανκφούρτης επηρέασε επίσης έντονα το κίνημα τις δεκαετίες του '60 και '70. Αν και αυτή η διαφορετική προσέγγιση του φασισμού ξέφυγε από τη μονολιθική και οικονομίστικη τριτοδιεθνιστική άποψη, αναλύοντας συνολικά τις καπιταλιστικές κοινωνικές δομές και την αυταρχική προσωπικότητα, έδωσε εν τούτοις στη συνέχεια τη δυνατότητα του ξεχειλώματος του όρου και της εγκατάλειψης κάθε έννοιας ιστορικότητας. Αυτό είναι εμφανές στο έργο των Ντελέζ-Γκουαταρί.

Στο έργο του *Η μοριακή επανάσταση* και στο κεφάλαιο *Η μικροπολιτική του φασισμού*, ο Γκουαταρί ξεκινά την ανάλυσή του εντοπίζοντας

την μόνιμη παρουσία ενός ίδιου πάντα ολοκληρωτικού μηχανισμού που επιδιώκει να βρει το δρόμο του μέσα από όλων των ειδών τις δομές, φασιστικο-σταλινικές, αστικο-δημοκρατικές κλπ... Τα διάφορα ολοκληρωτικά συστήματα

ο φασισμός από την άποψη της προέλευσής του και των εκφραστών του περιλαμβάνει επίσης επαναστατικές τάσεις που μπορούν να στραφούν εναντίον του καπιταλισμού και του κράτους του, μετεξελίσσεται παρόλα αυτά σε μια επικίνδυνη αντεπαναστατική δύναμη».

δημιούργησαν διάφορα «μοντέλα» για τον έλεγχο της επιθυμίας των μαζών ανάλογα με τις μεταβολές των παραγωγικών δυνάμεων και των παραγωγικών σχέσεων... Η ανάλυση του φασισμού δεν μπορεί να είναι απλά και μόνο έργο ενός ιστορικού, δεδομένου πως εκείνο που ο φασισμός έβαλε σε κίνηση χτες, συνεχίζει να αναπαράγεται, κάτω από άλλες μορφές στο σύνολο του σύγχρονου κοινωνικού χώρου – μια ολοκληρωτική χημεία δουλεύει ακατάπαυστα μέσα στις κρατικές δομές, τις πολιτικές και συνδικαλιστικές, τις θεσμικές και οικογενειακές, ακόμη και μέσα στις ατομικές δομές στο βαθμό που μπορούμε να μιλάμε για ένα είδος φασισμού του υπερ-εγώ στην ενοχή και τη νεύρωση.⁴⁷

Αφού, λοιπόν, ορίσει έτσι το φασισμό, σαν ένα πασπαρτού ελέγχου της επιθυμίας, διαρκώς παρόν ανά τις εποχές, θα στραφεί εν τούτοις στην ιστορική του διάσταση, θέτοντας ένα σημαντικό ερώτημα: «Γιατί ο γερμανικός καπιταλισμός, μετά τη συντριβή του 1918 και την κρίση του 1929, δεν αρκέστηκε σε μίαν απλή στρατιωτική δικτατορία;» Για ν' απαντήσει:

Μια απλή στρατιωτική δικτατορία δε θα είχε ποτέ πετύχει να «περικυκλώσει» τις μάζες με την ίδια αποτελεσματικότητα όπως ένα αστυνομικά οργανωμένο κόμμα. Μια στρατιωτική δικτατορία δεν αιχμαλωτίζει τη λιμπιντική ενέργεια με τον ίδιο τρόπο όπως μια φασιστική δικτατορία, έστω κι αν ορισμένα από τα αποτελέσματά της μπορεί να φαίνονται ταυτόσημα, έστω κι αν καταλήγει σε όμοιες κατασταλτικές μεθόδους, στα ίδια βασανιστήρια, στα ίδια στρατόπεδα συγκέντρωσης, κλπ...

Καθώς ο Γκουαταρί στη συνέχεια απαριθμεί τα ιστορικά λιμπιντικά χαρακτηριστικά που συνόψισε ο φασισμός στο πρόσωπο του Χίτλερ, καταλήγει, αναγκαστικά, να ασχοληθεί με το γιατί «το φασιστικό μοντέλο εμφάνιζε σημαντικές αδυναμίες»

47. Φ. Γκουαταρί, *Η μοριακή επανάσταση*, εκδ. Κομμούνια, 1984, σελ. 37-60. Τα ίδια επαναλαμβάνει στο τέλος της ζωής του στο άρθρο *Pour une refondation des pratiques sociales*, δημοσιευμένο στη *Le Monde Diplomatique* του Οκτωβρίου 1992: «Η κοινωνική και ηθική πρόοδος είναι αδιαχώριστη από τις συλλογικές και ατομικές πρακτικές που την προωθούν. Ο ναζισμός και ο φασισμός δεν ήταν εφήμερες ασθένειες, ιστορικά ατυχήματα που έχουν έκτοτε ξεπεραστεί. Συγκροτούν δυνατότητες που είναι διαρκώς παρούσες, συνεχίζουν να ανακόπτουν το σύμπαν της πραγματικότητας μας: ο σταλινισμός των γκούλαγκ, ο μαοϊκός δεσποτισμός μπορούν να επανεμφανιστούν αύριο σε νέα πλαίσια. Ένας μικροφασισμός αναπαράγεται στις κοινωνίες μας, με τις διαφορετικές μορφές του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, της ανόδου των θρησκευτικών φονταμενταλισμών, του милитарισμού και της καταπίεσης των γυναικών. Η ιστορία δεν μπορεί να εγγραφεί το ανεπίστρεπτο πέρασμα από 'προοδευτικά κατώφλια'. Μόνο οι ανθρώπινες πρακτικές, ο συλλογικός βολонταρισμός, μπορούν να μας διαφυλάξουν από την πτώση σε ακόμα χειρότερες βαρβαρότητες».

και γιατί έπρεπε «να αποκλειστεί και να αναζητηθεί μια ‘καλύτερη λύση’». Για τον Γκουαταρί, η αποτυχία του φασισμού οφειλόταν στην «αστάθειά του και την έντονη επιθυμία που ξυπνούσε μέσα στις τάξεις, απειλώντας να τινάξει στον αέρα από τα μέσα τα καθεστώτα της αστικής δημοκρατίας». Δηλαδή, «το ‘φάρμακο’ που επιλέχτηκε στη φάση του παροξυσμού της κρίσης, αποδείχτηκε στη συνέχεια πιο επικίνδυνο από την ίδια την ‘αρρώστεια’», αφού η νέα αυτή επιθυμητική ολοκληρωτική μηχανή, η φασιστική,

κατόρθωσε ν’ αποκρυσταλλωθεί μέσα στις ίδιες τις μάζες σε τέτοιο μάλιστα βαθμό ώστε να εμφανίζεται στα μάτια του διεθνούς καπιταλισμού σαν πιο επικίνδυνη ακόμα και από τη δικτατορία που προήλθε από την οκτωβριανή επανάσταση... γιατί επένδυναν σ’ αυτή ένα φανταστικό ένστικτο συλλογικού θανάτου. Μετεδαφικοποιώντας την επιθυμία τους πάνω σ’ έναν αρχηγό, ένα λαό, μια φυλή, καταργούσαν, μέσα από μια φανταστική καταστροφή, μια πραγματικότητα που την απεχθάνονταν και που οι επαναστάτες δεν μπόρεσαν ή δε θέλησαν να θίξουν. Ο ανδρισμός, το αίμα, ο ζωτικός χώρος, ο θάνατος έπαιρναν τη σκυτάλη από ένα σοσιαλισμό γεμάτο σεβασμό απέναντι στις κυρίαρχες αξίες.

Πολύ σωστά, θα προσθέταμε. Πράγματι, ο φασισμός αποδείχτηκε μια «τρελή μηχανή» που έφτασε να απειλεί το ίδιο το καπιταλιστικό σύστημα και έπρεπε να συντριβεί από ορθολογικότερες μορφές της καπιταλιστικής τάξης, τις «δυτικούς τύπου» δημοκρατίες. Με τα λόγια του Γκουαταρί πάλι,

Αντίθετα από το φασισμό, οι καπιταλιστικές ολοκληρωτικές μηχανές, παράλληλα με την οικειοποίηση της επιθυμητικής ενέργειας των εργαζομένων, επιδιώκουν επιπλέον τη διαίρεση, την ιδιαιτεροποίηση, τη μοριοποίησή τους. Διεισδύουν μέσα στις ίδιες τους τις γραμμές, τις οικογένειές τους, το ζευγάρι και την παιδική τους ηλικία· εγκαθίστανται στο κέντρο της υποκειμενικότητάς τους και της κοσμοαντίληψής τους.

Κι όμως, ενώ η ίδια του η ανάλυση θα έπρεπε να τον οδηγήσει στην εγκατάλειψη των όρων «φασισμός» και «ολοκληρωτισμός», ως ιστορικά ανεπαρκών πλέον θεωρητικών παραδειγμάτων, αφού ο ίδιος παραδέχεται ως δεδομένη «την αδυναμία προσαρμογής των παλιών φασιστικών, σταλινικών και ίσως και σοσιαλδημοκρατικών μεθόδων», τελικά καταλήγει να ταυτίζει την αδήριτη ανάγκη του κεφαλαίου να αιχμαλωτίζει αποτελεσματικά την επιθυμία και να τη βάζει στην υπηρεσία της οικονομίας του κέρδους με τον... «φασισμό», προσθέτοντάς του, για να τον «εκσυγχρονίσει», τον επιθετικό προσδιορισμό «μοριακός». **Όχι, το μίγμα τροφοδότησης του ναρκισσισμού, εμπορευματοποίησης της παρέκκλισης, εργαλειοποίησης του εγκλήματος, αφηρημένης ελευθερίας για όλους και για κανέναν και προσεχτικής χρήσης του αυταρχισμού – αυτό το μίγμα που έχει επιλεγεί από τις μοντέρνες δημοκρατίες για τη χαλιναγώγηση του προλεταριάτου, για τον έλεγχο και το καναλιζάρισμα των επιθυμιών ώστε να γίνουν παράγοντας καπιταλιστικής ανάπτυξης, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να χαρακτηριστεί φασισμός, ούτε ολοκληρωτισμός. Μπορεί η εν μέσω κρίσης νεοφιλελεύθερη παλινδρόμηση μεταξύ ενσωμάτωσης και απαξίωσης/αποκλεισμού, όταν γίνεται μέσα από τις λειτουργίες του κοινωνικού κράτους, να φέρνει τη σφραγίδα της κληρονομιάς που άφησε ο προπολεμικός κρατικός καπιταλισμός, αλλά η γενικευμένη στρατιωτικοποίηση της εργασιακής και κοινωνικής ζωής που προώθησαν ο φασισμός και ο μπολσεβικισμός δεν χωράει στα πλαίσια μιας «δυτικού τύπου» μικτής οικονομίας, που λειτουργεί με άλλους εργασιακούς, πολιτισμικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς όρους.** Αν, ελλείψει ακριβέστερων και σωστότερων όρων ανάλυσης του σήμερα, καταφεύγουμε στους παλιούς και δοκιμασμένους «πιασάρικους» όρους του χτες, τόσο το χειρότερο για τις δυνατότητες που προσφέρουμε στον εαυτό μας να αντιμετωπίσει το σήμερα.

Ακόμα κι ένας προσεκτικός αναλυτής της ιστορίας δεν απέφυγε προσωρινά την ταύτιση με το ρεύμα της αντιφασιστικής ανάλυσης του συρμού:

Ο στρατηγικός αντίπαλος είναι ο φασισμός. Και όχι μόνο ο ιστορικός φασισμός, ο φασισμός του Χίτλερ και του Μουσολίνι –ο οποίος στάθηκε ικανός να κινητοποιήσει και να χρησιμοποιήσει την επιθυμία των μαζών τόσο αποτελεσματικά– αλλά επίσης ο φασισμός μέσα σε όλους μας, μέσα στα κεφάλια μας και την καθημερινή μας συμπεριφορά, ο φασισμός που μας προκαλεί και μας κάνει να αγαπάμε την εξου-

σία, να επιθυμούμε ακριβώς αυτό το πράγμα που μας κυρι-
αρχεί και μας εκμεταλλεύεται.⁴⁸

Ωστόσο, είναι ο ίδιος ο Φουκώ που με την παρακάτω δήλω-
ση, λίγα χρόνια αργότερα, με περιεκτικό τρόπο αποδομεί κρι-
τικά και αυτοκριτικά την υπερπληθωριστική χρήση του όρου
«φασισμός» και αποκαλύπτει τη λειτουργία της. Την παραθέ-
τουμε ασχολίαστη:

Η «επιβεβαίωση» μιας «επιθυμίας των μαζών για τον φασι-
σμό» καλύπτει απλώς την έλλειψη ακριβούς ιστορικής ανά-
λυσης. Διαπιστώνουμε εδώ άρνηση για μια αποκρυπτο-
γράφηση του τι πραγματικά ήταν ο φασισμός (άρνηση που
εκδηλώνεται είτε στην γενίκευση –ο φασισμός βρίσκεται
παντού, και πάνω απ' όλα μέσα στο μυαλό μας– ή μέσα στη
μαρξιστική σχηματοποίηση). Η μη-ανάλυση του φασισμού
αποτελεί ένα πολύ σημαντικό πολιτικό γεγονός. Επέτρεψε
στον φασισμό να χρησιμοποιηθεί ως ένα περιπλανώμενο
σημαίνον, του οποίου η λειτουργία υπήρξε αυτή της δημό-
σιας καταγγελίας.⁴⁹

Αν απ' τον εννοιολογικό αχταρμά που κυκλοφορεί στις μέρες
μας σαν ερμηνείες της υπό διαρκή αιχμαλωσία λέξης «φασι-
σμός» (και ομοίως «αντιφασισμός») εξαιρέσουμε τα απρο-
κάλυπτα δημοκρατικά επιχειρήματα που απομονώνουν την
πολιτική μορφή της μονοκομματικής δικτατορίας του κεφα-
λαίου από τα συμφραζόμενά της, τότε στα παραδείγματα που
χρησιμοποιούν οι αντιφασίστες συναντάμε απλά (παμπάλαι-
ες) **μορφές καπιταλιστικής κυριαρχίας και εκμετάλλευ-
σης** που στριμώχνονται ατσούμπαλα και ανιστορικά στην
κατηγορία «φασισμός». Για παράδειγμα, ταυτίζεται με το
«φασισμό» ό,τι έχει σχέση ιστορικά με φυλετικά και ευγονικά
προγράμματα; Όμως οι ναζί δεν πρωτοτύπησαν: τα πρότυ-
πά τους ήταν οι νότιες ΗΠΑ και η Νότια Αφρική. Εμπνεόμενοι
απ' τις φυλετικές πρακτικές αυτών των χωρών τόσο ο Ρόζεν-
μπεργκ (που θεωρούσε τη Νότια Αφρική «στιβαρό προπύρ-
γιο» ενάντια στην απειλή της «μαύρης αφύπνισης») όσο και ο
Χίτλερ (που θεωρούσε τις ΗΠΑ μοντέλο «ασυνήθιστης εσω-
τερικής δύναμης» που θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως πρό-
τυπο για μια Γερμανική ηπειρωτική αυτοκρατορία) διδάχτη-
καν απ' τους παλαιότερους ρατσιστές ιμπεριαλιστές μαθήμα-
τα για τη δική τους Άγρια Δύση της Ευρώπης.

Είναι η ευγονική μια ναζιστική, φασιστική «ευρεσιτεχνία»;
Μάλλον όχι:

Όπως είναι γνωστό, σε σχέση με αυτή τη «νέα επιστήμη»,
το Τρίτο Ράιχ όφειλε πολλά στις ΗΠΑ, όπου η ευγονική, η
οποία επινοήθηκε κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού
του δέκατου ένατου αιώνα από τον Francis Galton (εξάδελ-
φο του Δαρβίνου), έγινε πολύ δημοφιλής. Πολύ πριν από
την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία, στις παραμονές του
Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, εκδόθηκε ένα βιβλίο στο
Μόναχο, το *Die Rassenhygiene in den Vereinigten Staaten von
Nordamerika* (Η φυλετική υγιεινή στις Ηνωμένες Πολιτείες της
Βόρειας Αμερικής), το οποίο, ήδη από τον τίτλο του, υποδεί-
κνυε τις ΗΠΑ ως πρότυπο της «φυλετικής υγιεινής». Ο συγ-
γραφέας, ο Géza von Hoffmann, υποπρόξενος της Αυστρο-
ουγγρικής Αυτοκρατορίας στο Σικάγο, εγκωμιάζε τις ΗΠΑ
για τη «διάγνωση» και τον «καθαρό πρακτικό Λόγο» που επέ-
δειξαν στην αντιμετώπιση, με την απαραίτητη ενεργητι-
κότητα, ενός πολύ σημαντικού προβλήματος που αντίθε-
τα τόσο συχνά αγνοούνταν: η παραβίαση των νόμων που
απαγόρευαν τη σεξουαλική επαφή και τους διαφυλετικούς
γάμους θα μπορούσε να τιμωρηθεί με φυλάκιση έως και
δέκα χρόνων, και θα μπορούσαν να καταδικαστούν όχι
μόνο τα άτομα που ήταν υπεύθυνα για την πράξη, αλλά και
οι συνεργοί τους.

Ακόμη και μετά την άνοδο των Ναζί στην εξουσία, οι ιδεο-
λόγοι και οι «επιστήμονες» της φυλής συνέχισαν να υποστη-
ρίζουν ότι «και η Γερμανία έχει πολλά να μάθει από τα μέτρα
που υιοθετήθηκαν από τους Βορειο-Αμερικάνους: ξέρουν τι
κάνουν». Θα πρέπει να προστεθεί ότι δεν επρόκειτο για μια
μονομερή σχέση. Μετά την άνοδο του Χίτλερ στην εξου-
σία, οι πιο φανατικοί οπαδοί του αμερικάνικου ευγονικού
κινήματος θεώρησαν το Τρίτο Ράιχ μοντέλο, και μάλιστα
ταξίδεψαν εκεί για ιδεολογικό και ερευνητικό προσκύνημα.
Είναι πλέον απαραίτητο να θέσουμε στον εαυτό μας ένα
ερώτημα: γιατί, προκειμένου να ορίσουμε το Ναζιστικό
καθεστώς, θα πρέπει το επιχείρημα σχετικά με τη μονοκομ-
ματική δικτατορία να είναι πιο έγκυρο από εκείνο της φυλε-
τικής και ευγονικής ιδεολογίας και πρακτικής; Είναι ακριβώς
από αυτή τη σφαίρα που προέρχονται οι κεντρικές κατη-
γορίες και η βασική ορολογία του ναζιστικού λόγου. Αυτή
είναι η περίπτωση της Rassenhygiene, η οποία είναι ουσια-
στικά η γερμανική μετάφραση της ευγονικής, της νέας επι-
στήμης που επινοήθηκε στην Αγγλία και εξήχθη επιτυχώς
στις ΗΠΑ. Αλλά υπάρχουν ακόμα πιο εντυπωσιακά παρα-
δείγματα. Ο Ρόζενμπεργκ εξέφρασε τον θαυμασμό του για
τον αμερικανό συγγραφέα Lothrop Stoddard, που επινόη-
σε τον όρο Untermensch, ο οποίος ήδη το 1925 ξεχώριζε ως
υπότιτλος της γερμανικής μετάφρασης του βιβλίου του, *Η
Εξέγερση ενάντια στον Πολιτισμό: Η Απειλή του Υπανθρώπου*,
που δημοσιεύθηκε στη Νέα Υόρκη τρία χρόνια πριν. Όσον
αφορά την έννοια του όρου που επινόησε, ο Stoddard διευ-

48. Απόσπασμα από τον πρόλογο του Μ. Φουκώ στην πρώτη γαλλι-
κή έκδοση του βιβλίου των G. Deleuze-F. Guattari, *Capitalisme et
Schizophrenie, L'Anti-Oedipe*, Minuit, 1973.

49. Michel Foucault, από συνέντευξη μεταφρασμένη στο C. Gordon
(ed.), *Power/Knowledge, Selected Interviews and Other Writings*, The
Harvester Press, 1980.

Ο αμερικάνος ευγονιστής Lothrop Stoddard στον οποίο χρωστάνε οι ναζί (αλλά και η ανθρωπότητα ολόκληρη!) την επινόηση του όρου *Untermensch*.

κρίνισε ότι προσδιόριζε τη μάζα των «άγριων και βάρβαρων», οι οποίοι ζουν μέσα ή έξω από την καπιταλιστική μητρόπολη, που είναι «ουσιαστικά μη-εκπολιτιζόμενοι και αδιόρθωτα εχθρικοί στον πολιτισμό», και οι οποίοι πρέπει οπωσδήποτε να αντιμετωπιστούν μια και καλή. Στις ΗΠΑ, όπως και στον υπόλοιπο κόσμο, ήταν απαραίτητο να προστατευθεί η «λευκή υπεροχή» ενάντια στην «ανερχόμενη έγχρωμη πλημμυρίδα»: αυτό που υποκίνησε τους έγχρωμους να εξεγερθούν ήταν ο Μπολσεβικισμός, «ο αποστάτης, ο προδότης εντός των πυλών», ο οποίος, με την ύπουλη προπαγάνδα του, έφθασε όχι μόνο στις αποικίες, αλλά ακόμη και «στις 'μαύρες ζώνες' των δικών μας ΗΠΑ». Η εξαιρετική επιτυχία αυτών των θεωριών είναι απολύτως κατανοητή. Ακόμη και πριν αποσπάσει τα ενθουσιώδη σχόλια του Ρόζενμπεργκ, ο Stoddard είχε ήδη επαινεθεί από δύο Αμερικανούς προέδρους (τον Χάρντινγκ και τον Χούβερ), και αργότερα τον υποδέχτηκαν και τον τίμησαν στο Βερολίνο, όπου συνάντησε όχι μόνο την αφρόκρεμα της ναζιστικής ευγονικής, αλλά και τα υψηλότερα στελέχη του καθεστώτος, όπως τον Αδόλφο Χίτλερ, ο οποίος είχε ήδη αρχίσει την εκστρατεία του αποδεκατίζοντας και υποτάσσοντας τους Untermenschen.

Ένας ακόμα όρος θα πρέπει να εξεταστεί. Έχουμε δει ότι ο Χίτλερ χρησιμοποίησε την επέκταση των λευκών στην Άγρια Δύση ως πρότυπο. Αμέσως μετά την εισβολή στην

Πολωνία, ο Χίτλερ προχώρησε στον τεμαχισμό της: το ένα κομμάτι ήταν άμεσα ενσωματωμένο στο Μεγάλο Ράιχ (και οι Πολωνοί εκδιώχθηκαν από αυτό)- το υπόλοιπο αποτελούσε τη «Γενική Διοίκηση», εντός της οποίας, όπως δήλωσε ο Γενικός Διοικητής Χανς Φρανκ, οι Πολωνοί θα ζουν όπως μέσα σε «ένα είδος ρεζέρβας» («υπόκειντο στη γερμανική δικαιοδοσία», χωρίς να είναι «Γερμανοί πολίτες»). Το αμερικάνικο μοντέλο αντιγράφηκε εδώ σχεδόν σχολαστικά. Τουλάχιστον στην αρχή, το Τρίτο Ράιχ σκόπευε να συγκροτήσει επίσης κι ένα Judenreservat, μια «ρεζέρβα για τους Εβραίους», και πάλι με βάση το μοντέλο των ρεζερβών όπου ζούσαν διαχωρισμένοι οι ιθαγενείς Αμερικανοί. Και όσον αφορά την έκφραση «Τελική Λύση», δεν εμφανίστηκε για πρώτη φορά στη Γερμανία αλλά στις ΗΠΑ, αν και αναφερόταν στο «ζήτημα των Νέγρων» και όχι στο «ζήτημα των Εβραίων».

Με τον ίδιο τρόπο που δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι ο «ολοκληρωτισμός» βρήκε την πιο συμπυκνωμένη έκφρασή του στις χώρες που συμμετείχαν στο Δεύτερο Τριακονταετή Πόλεμο [εννοεί την περίοδο των δύο παγκοσμίων πολέμων, 1914-1945], έτσι δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι η ναζιστική προσπάθεια οικοδόμησης ενός φυλετικού κράτους άντλησε την έμπνευσή της, τα μοτίβα, τις κατηγορίες και τη βασική ορολογία της από την ιστορική εμπειρία που διέθετε την πλουσιότερη κληρονομιά των στοιχείων αυτών, δηλαδή, την ιστορική εμπειρία που συσσωρεύθηκε από τους λευκούς Αμερικανούς στη σχέση τους με τους Ιθαγενείς-Αμερικανούς και τους Αφρο-Αμερικανούς. Φυσικά, δεν πρέπει να παραβλέψουμε όλες τις άλλες διαφορές, όσον αφορά την κυβέρνηση, το δίκαιο, τον περιορισμό της κρατικής εξουσίας (όσον αφορά τη λευκή κοινότητα) κλπ. Αλλά το γεγονός παραμένει ότι το Τρίτο Ράιχ αντιπροσωπεύει την προσπάθεια, μέσω του ολοκληρωτικού πολέμου και του διεθνούς εμφύλιου πολέμου, να δημιουργηθεί ένα καθεστώς *λευκής υπεροχής* σε παγκόσμια κλίμακα υπό γερμανική ηγεμονία καταφεύγοντας σε ευγονικά, κοινωνικοπολιτικά και στρατιωτικά μέτρα.⁵⁰

Είναι τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, στρατιωτικοποιημένης εργασίας και εξόντωσης γνώρισμα του ναζισμού και μόνο; Σε μια φρικιαστική περιοδολόγηση μεθόδων εγκλεισμού τα γκούλαγκ θα είχαν την τιμητική τους, αλλά και τα λιγότερο γνωστά campos de concentracion του 1895 (όταν πρωτοχρησιμοποιείται ο όρος) στη διάρκεια της Κουβανικής επανάστασης, φτιαγμένα από ισπανικά στρατεύματα, τα αμερικάνικα στρατόπεδα συγκέντρωσης του δεύτερου παγκοσμίου πολέ-

50. D. Losurdo, ό.π., σελ. 47-50.

μου όπου με διαταγή Ρούζβελτ κλείστηκαν όλοι οι αμερικάνοι πολίτες ιαπωνικής καταγωγής (συμπεριλαμβανομένων γυναικών και παιδιών) και βέβαια τα βρετανικά στρατόπεδα στη Νότια Αφρική στη διάρκεια του πολέμου των Boers που αποτελούσαν πηγή έμπνευσης για τον Χίτλερ ήδη από το 1920, όπως ο ίδιος δήλωνε.⁵¹ Οι «διοικητικές σφαγές» που επέβαλαν οι ιμπεριαλιστές στις αποικίες επεκτείνοντας την καπιταλιστική μητρόπολη, η βία του κεφαλαίου ενάντια στις «κατώτερες φυλές», θα πρέπει μήπως να βαφτιστούν φασισμός, ακόμα κι όταν χρονικά προηγούνται δεκαετίες και του έχουν ανοίξει το δρόμο;

Ούτε καν η θεωρητική επεξεργασία της στρατιωτικοποίησης της εργασίας δεν μπορεί να αποδοθεί στους φασίστες. Κι αυτή η τιμή ανήκει σε άλλους: στον Λένιν και, κυρίως, στον Τρότσκι.

Οι δυο τους, κατά τη διάρκεια σύσκεψης του Πανρωσικού Κεντρικού Συμβουλίου των Συνδικάτων τον Ιανουάριο του 1920, πρότειναν την υιοθέτηση μέτρων στρατιωτικοποίησης της εργασίας για την κάλυψη των αναγκών που προέκυπταν εξαιτίας των πολεμικών συγκρούσεων, που συνεχίζονταν ακόμα, και της συνακόλουθης οικτρής, οικονομικής πραγματικότητας που το Κόμμα είχε να αντιμετωπίσει. Αν και η κοινή τους πρόταση συνάντησε τη σφοδρή αντίδραση των συνδικαλιστών ηγετών που συμμετείχαν στο συμβούλιο –την υποστήριξαν μονάχα δύο μπολσεβίκοι συνδικαλιστές–, το ζήτημα της *επιστράτευσης* του εργατικού δυναμικού και της *υποχρεωτικής τοποθέτησής* του, σύμφωνα με τις επιμέρους ανάγκες του πλάνου βιομηχανικής ανοικοδόμησης της ρωσικής οικονομίας, ξανατέθηκε στο Ένατο Συνέδριο του Κόμματος, λίγους μόνο μήνες αργότερα (29 Μαρτίου-4 Απριλίου 1920).

51. Σχετικά μ' αυτά τα τελευταία, στην τελική φάση του πολέμου, αφού οι πρωτεύουσες Bloemfontein και Πρετόρια είχαν καταληφθεί και οι δυνάμεις των Boers είχαν καταφύγει σε ανταρτοπόλεμο, οι Βρετανοί υιοθέτησαν μία διττή στρατηγική σε μια προσπάθεια αναχαίτισης των ανταρτών: τη λεγόμενη πολιτική καμένης γης και τον εγκλεισμό των γυναικών και των παιδιών Boers σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Ήταν κατά τη διάρκεια αυτής της φάσης του πολέμου που τα δεινά των Μαύρων εντάθηκαν. Αφού τα αγροκτήματα καταστράφηκαν, τα ζώα θανατώθηκαν και οι καλλιέργειες κήκαν, οι εργάτες γης και οι οικογένειές τους μεταφέρθηκαν σε στρατόπεδα προσφύγων. Επειδή οι Βρετανοί φοβούνταν ότι οι Μαύροι αγρότες που ήταν ανεξάρτητοι καλλιεργητές μπορεί να προμήθευαν τους καταδρομείς Boers με εφόδια ή ότι τα ζώα τους μπορεί να επιτάσσονταν, τους πήγαν κι αυτούς σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Καθώς ο κύριος λόγος του πολέμου ήταν η επιθυμία των Βρετανών να ελέγξουν τα μεταλλεία χρυσού στην Witwatersrand, υπήρχε ανάγκη να προμηθευτούν εργάτες για να επαναλειτουργήσουν τα μεταλλεία όσο πιο σύντομα τους το επέτρεπαν οι εχθροπραξίες. Γι' αυτό δημιουργήθηκαν τα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας και συγκεντρώθηκαν εκεί οι Μαύροι εργάτες, το 1/6 των οποίων απεβίωσε κάτω από άθλιες συνθήκες διαβίωσης. (Βλ. League of Researchers of South African Historical Battlefields, <http://www.icon.co.za/~dup42/abw.htm>)

Γυναίκες και παιδιά Boers σε στρατόπεδο συγκέντρωσης.

Σύμφωνα με τον Τρότσκι, που έχοντας διατελέσει Κομισάριος Πολέμου είχε ήδη χρησιμοποιήσει ένοπλα τμήματα του στρατού που παρέμεναν ανενεργά στα μετόπισθεν ως τάγματα εργασίας, «την εργατική τάξη δεν μπορούμε να την αφήσουμε να περιφέρεται σε όλη τη Ρωσία. Πρέπει να πάρουμε τους εργάτες σε συγκεκριμένα μέρη, να τους διορίσουμε, να τους διατάξουμε, ακριβώς όπως τους στρατιώτες».⁵²

Τις παραπάνω απόψεις ο Τρότσκι τις ανέπτυξε εκ νέου στο έργο του *Τρομοκρατία και Κομμουνισμός* που εξέδωσε τον Ιούλιο της ίδιας χρονιάς, εν όψει του Δεύτερου Συνεδρίου της Κομιντέρν. Σε αυτό, αφιέρωσε ειδικό κεφάλαιο στην οργάνωση της εργασίας, όπου δικαιολογούσε και τη στρατιωτικοποιημένη εκδοχή της. Η σημασία της τελευταίας ήταν αναμφίβολα κομβική, ισχυρίστηκε ο Τρότσκι, καθώς

χωρίς τις μορφές του κυβερνητικού καταναγκασμού που αποτελούν τα θεμέλια της στρατιωτικοποίησης της εργασίας, η αντικατάσταση της καπιταλιστικής οικονομίας από τη σοσιαλιστική οικονομία δεν θα ήταν παρά μια κούφια λέξη... Σήμερα το ζήτημα ζωής ή θανάτου της σοβιετικής Ρωσίας αποφασίζεται στο μέτωπο της εργασίας. Οι οικονομικές οργανώσεις μας μαζί με τις επαγγελματικές και παραγωγικές οργανώσεις μας έχουν το δικαίωμα να απαιτούν από τα μέλη τους όλη την αυταπάρνηση, όλη την πειθαρχία, όλη τη συνέπεια που ως τώρα απαιτούσε μόνο ο στρατός...

52. Αναφέρεται στο Μ. Μπρίντον, *Οι Μπολσεβίκοι και ο εργατικός έλεγχος: το κίνημα των εργοστασιακών επιτροπών 1917-21*, εκδ. Διεθνής Βιβλιοθήκη, 1977, σελ. 153. Το βιβλίο του Μπρίντον βασίστηκε σε μια σειρά πρωτογενών πηγών-ντοκουμέντων, καθώς και σε άλλες σημαντικές εκδόσεις, μεταξύ των οποίων αξίζει να σημειώσουμε το I. Deutscher, *Soviet Trade Unions: Their Place in Soviet Labour Policy*, εκδ. Oxford University Press, 1950.

Στην εκτέλεση των οικονομικών καθηκόντων, η καταπίεση είναι ένα αναγκαίο όπλο της σοσιαλιστικής δικτατορίας.⁵³

Επιτιθέμενος στην απόφαση αρχής που παρουσίασαν οι Μενσεβίκοι κατά τη διάρκεια του Τρίτου Πανρωσικού Συνεδρίου των Συνδικάτων τον Απρίλιο του 1920, ότι η υποχρεωτική εργασία είναι μορφή μη παραγωγικής (sic) εργασίας, ο Τρότσκι στο βιβλίο του ισχυρίστηκε το αντίθετο. Αφενός, σύμφωνα με τον Τρότσκι, δεν υπάρχει κάποια a priori νομική μορφή της εργασίας που από μόνη της να εγγυάται τον παραγωγικό (ή μη παραγωγικό) χαρακτήρα της, αφεντέρου η καπιταλιστική εργασία, την οποία οι Μενσεβίκοι αναγνώριζαν ως παραγωγική δραστηριότητα, σε τελική ανάλυση αποτελεί μια μόνο τυπικά ελεύθερη μορφή εργασίας, άρα μια διαφορετική εκδοχή καταναγκαστικής εργασίας. Μέσω αυτού του τεχνάσματος, ο Τρότσκι αντιστρέφει το επιχείρημα των Μενσεβίκων και φτάνει στο συμπέρασμα ότι η υποχρεωτική εργασία που ορέγονταν να επιβάλλουν οι Μπολσεβίκοι θα ήταν και αυτή εξίσου παραγωγική και απαραίτητη. Μάλιστα, ενώ «η μπουρζουαζία ήταν αναγκασμένη να καταφεύγει στο ψέμα για να παρουσιάζει την εργασία της σαν ελεύθερη, ενώ στην πραγματικότητα όχι μονάχα είχε επιβληθεί κοινωνικά, αλλά και είχε οδηγήσει στην υποδούλωση», όντας μια «εργασία της πλειοψηφίας προς όφελος μιας μειοψηφίας», οι Μπολσεβίκοι δεν θα είχαν να αντιμετωπίσουν τέτοιους είδους προβλήματα καθώς

εμείς οργανώνουμε την εργασία μέσα στα πλαίσια των συμφερόντων των ιδίων των εργαζομένων και γι' αυτό τίποτα δεν μπορεί να μας σπρώξει να κρύψουμε ή να καλύψουμε τον υποχρεωτικό κοινωνικό χαρακτήρα της οργάνωσης της εργασίας. Δεν έχουμε καμία σχέση με τα παραμύθια των παπάδων, των φιλελεύθερων και των καουτσικιστών. Λέμε ανοικτά και ειλικρινά στις μάζες πως δεν μπορούν να σώσουν, να ξανακτίσουν και να οδηγήσουν σε μια λαμπρή κατάσταση τη σοσιαλιστική χώρα τους παρά με τίμημα μια σκληρή εργασία, μια αυστηρή πειθαρχία και την πιο μεγάλη συνέπεια από μέρους του εργάτη. Το κύριο μέσο μας είναι η δύναμη των ιδεών, προπαγάνδα όχι μόνο με τα λόγια αλλά και με την πράξη. Η υποχρέωση της εργασίας ντύνεται με ένα χαρακτήρα καταναγκασμού, αλλά αυτό δεν πάει να πει πως αποτελεί βία ενάντια στην εργατική τάξη... Η στρατιωτικοποίηση της εργασίας με τη θέληση των ιδίων των εργατών είναι η μέθοδος της σοσιαλιστικής δικτατορίας.⁵⁴

Επειδή όμως η θέληση των εργατών ήταν μάλλον διαφορετική και εχθρική απέναντι στις απόψεις της μπολσεβίκικης ορθοδοξίας, ο Τρότσκι αναθέτει στα συνδικάτα σημαντικό μερίδιο της ευθύνης για την ορθή, «σοσιαλιστική επανεκπαίδευση» των εργατών:

Χωρίς την υποχρέωση της εργασίας, χωρίς το δικαίωμα να δίνουν διαταγές και να απαιτούν την εκτέλεσή τους, τα συνδικάτα χάνουν την ουσία τους, γιατί είναι αναγκαία στο νεαρό σοσιαλιστικό κράτος που οικοδομείται, όχι για να παλέψουν για καλύτερες συνθήκες εργασίας – αυτό είναι καθήκον του συνόλου της εργατικής κοινωνικής οργάνωσης – αλλά για να οργανώσουν την εργατική τάξη για την παραγωγή, για να την πειθαρχήσουν, να την κατανείμουν, να την διαπαιδαγωγήσουν, να μονιμοποιήσουν ορισμένες κατηγορίες και ορισμένους εργάτες στο πόστο τους για ένα καθορισμένο διάστημα, με δύο λόγια για να εντάξουν αυταρχικά τους εργάτες, σε πλήρη συμφωνία με την εξουσία, μέσα στα πλαίσια του ενιαίου οικονομικού σχεδίου... Η στρατιωτικοποίηση της εργασίας... προκύπτει σαν μια αναπόφευκτη μέθοδος οργάνωσης και πειθαρχίας της εργασιακής δύναμης στην εποχή της μετάβασης από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό.⁵⁵

Αλλά ακόμη και εάν τα συνδικαλιστικά μέσα καταστολής και ελέγχου δεν επαρκούσαν για την επίτευξη της πολυπόθητης συμμόρφωσης στο οικονομικό και πολιτικό σχέδιο του Κόμματος, ο Τρότσκι είχε και άλλα εργαλεία στα χέρια του. Έτσι, «*κανείς σοβαρός σοσιαλιστής δεν θα αρνηθεί στην εργατική κυβέρνηση το δικαίωμα να συλλάβει τον εργάτη εκείνο που θα αρνηθεί να εκτελέσει το έργο που του έχει ανατεθεί*»,⁵⁶ ενώ «*όσοι λιποτακτούν από την εργασία πρέπει να σχηματίσουν σωφρονιστικά τάγματα ή να μπουν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης*».⁵⁷ Κι αυτό γιατί

η ίδια η αρχή της υποχρέωσης της εργασίας είναι αδιαφιλονίκητη για τους κομμουνιστές: «*όποιος δεν δουλεύει δεν τρώει*». Και καθώς όλοι πρέπει να φάνε, είναι κατά συνέπεια όλοι υποχρεωμένοι να δουλεύουν. Η υποχρέωση της εργασίας αναφέρεται στο Σύνταγμά μας και στον Κώδικα Εργασίας. Αλλά μέχρι τώρα δεν ήταν παρά μια αρχή. Η εφαρμογή της είχε έναν τυχαίο, μερικό, επεισοδιακό χαρακτήρα. Μονάχα τώρα, μπροστά στα ζητήματα που βάζει η ανόρθωση της χώρας, η αναγκαιότητα της υποχρέωσης της εργασίας μπαίνει σαν μια αμείλικτη πραγματικότητα. Η μοναδικά σωστή λύση των οικονομικών δυσκολιών, τόσο

53. Λ. Τρότσκι, *Τρομοκρατία και Κομμουνισμός*, εκδ. Αλλαγή, 1979, σελ. 185-6 και 193.

54. Ό.π., σελ. 191.

55. Ό.π., σελ. 187.

56. Ό.π., σελ. 187.

57. Μ. Μπρίντον, ό.π., σελ. 153-154.

από την άποψη των αρχών όσο και από πρακτική άποψη, είναι να θεωρήσουμε ολόκληρο τον πληθυσμό της χώρας σαν αναγκαία παρακαταθήκη εργασιακής δύναμης –σαν μια πηγή σχεδόν ανεξάντλητη– και να οργανώσουμε μέσα στα πλαίσια μιας αυστηρά αποκαταστημένης τάξης την απογραφή, την κινητοποίηση και τη χρησιμοποίησή της.⁵⁸

Αν και ο Τρότσκι δεν μπόρεσε να θέσει σε εφαρμογή τις διαδικασίες πρωταρχικής συσσώρευσης που προαναγγέλλονται στο παραπάνω ζοφερό απόσπασμα –το κολοσσιαίο διαστάσεων έργο ανέλαβε να διεκπεραιώσει ο πολιτικός του αντίπαλος, ο Στάλιν, λίγα χρόνια αργότερα, μέσω της βίαιης κollectιβοποίησης της αγροτικής γης–,⁵⁹ πέρασε εν τούτοις από τη θεωρία στην πράξη, όταν του παραχωρήθηκαν έκτακτες εξουσίες τον Αύγουστο του 1920 και τουλάχιστον έθεσε, όντας Κομισάριος Μεταφορών, τους σιδηροδρομικούς εργάτες υπό στρατιωτικό νόμο. Ένα μήνα αργότερα ο Τρότσκι προχώρησε στη συγχώνευση του Κομισαριάτου Μεταφορών με τα συνδικάτα και τα κομματικά όργανα του σιδηροδρομικού τομέα και δημιούργησε την Τσέκτραν (Κεντρικό Διοικητικό Σώμα των Σιδηροδρόμων, το οποίο έλεγχε τις κομβικής σημασίας σιδηροδρομικές και υδάτινες μεταφορές), την οποία ο Τρότσκι, πάντοτε με τη σύμφωνη γνώμη και υποστήριξη του Πολιτικού Γραφείου, διοίκησε με σκληρές στρατιωτικές και γραφειοκρατικές μεθόδους, κατορθώνοντας να ξαναθέσει σε λειτουργία το κατεστραμμένο σιδηροδρομικό δίκτυο.⁶⁰

Ακόμη όμως και όταν ο Τρότσκι έχασε μέρος της επιρροής του, εξαιτίας των ωμών θέσεων που διατύπωσε στην Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής, τον Νοέμβριο του 1920, σχετικά με την αναδιοργάνωση των συνδικάτων (βλ. αντικατάσταση των ανεύθυνων «αντεπαναστατικών» στοιχείων με «συνδικαλιστές που έχουν το μυαλό τους στην παραγωγή»), βρέθηκε άλλος πρόθυμος υπερασπιστής της στρατιωτικοποιημένης εργασίας, έστω και στις πιο «λογικές μορφές της»: ο Λένιν.⁶¹ Αυτός, κάνοντας ταυτόχρονα ένα πολιτικό ελιγμό για να διαφοροποιηθεί από τον Τρότσκι, προσέθεσε ότι ο νέος, δραστήριος, επινοητικός, και οργανωτικός συνδικαλιστής που θα αυξήσει την παραγωγή θα αναδυθεί μέσα από την εκπαίδευση και την υποστήριξη που θα προσφέρει το Κόμμα. Εκτός του καταναγκασμού, λοιπόν, υπάρχει χώρος και για την πειθώ, επιχείρημα που βρήκε σύμφωνο και τον Τρότσκι, ο οποίος σε

Η κατασκευή του Καναλιού της Λευκής Θάλασσας ήταν το πρώτο μεγάλο έργο που έγινε με χρήση καταναγκαστικής εργασίας.

λόγο του στη διευρυμένη ολομέλεια της Τσέκτραν, ένα μήνα πιο μετά, προσάρμοσε τις θέσεις του στην επίσημη γραμμή, διακηρύσσοντας ότι «η στρατιωτικοποίηση των συνδικάτων και η στρατιωτικοποίηση των μεταφορών απαιτεί μια εσωτερική, ιδεολογική στρατιωτικοποίηση».⁶²

Το συναισθηματικό, καταγγελτικό βάρος της έννοιας «φασισμός», γι' αυτό και η πασπαρτού χρήση του, είτε κανείς το παραδέχεται είτε όχι, είναι αποτέλεσμα μιας κυρίαρχης αντιφασιστικής, (λαϊκο)δημοκρατικής πολιτικής εκπαίδευσης που επέλεξε να φορτώσει στο φασισμό όλα τα δεινά της ιστορίας και να τον ταυτίσει με την υπεριστορική, τερατώδη παντοδυναμία του κακού παραβλέποντας και αθλώνοντας έτσι άλλες μορφές της καπιταλιστικής κυριαρχίας.

Αν επιμένουμε συνεπώς σε μια σαφή επεξήγηση των όρων και των περιεχομένων που τους αντιστοιχούν δεν είναι από έναν σχολαστικισμό ή μια εξεζητημένη λεπτολογία. Είναι τέτοιο το μέγεθος της κατάχρησης των όρων που φέρνουν ένα συγκεκριμένο ιστορικό βάρος ώστε κινδυνεύει να ξεχαστεί η ιστορική μέθοδος ανάλυσης και συνεπώς η ικανότητά μας να **είμαστε σε θέσεις μάχης απέναντι στα χίλια πρόσωπα της αντεπανάστασης, που όσοι μένουν προσκολλημένοι στην αντιφασιστική ιδεολογία θα τα χάνουν από τα μάτια τους. Αν επιμένουμε στην ιστορική ακρίβεια στη χρήση του ταλαιπωρημένου όρου «φασισμός» είναι για να μην μένουμε να χάσουμε αμήχανα απέναντι στον «αντιφασισμό» της δημοκρατικής κυριαρχίας.** Είναι, σε τελική ανάλυση, για να κρατήσουμε τα μυαλά μας στη θέση τους – πράγμα που έχει αρχίσει να γίνεται όλο και πιο δύσκολο τελευταία.

58. Λ. Τρότσκι, ό.π., σελ 179-180.

59. Επί Στάλιν, επίσης, ολοκληρώθηκαν οι σχεδιασμοί των Τρότσκι και Λένιν για την κινητοποίηση ανελεύθερης εργασίας: στα διαβόητα στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας (γκουλάγκ) που εγκαινιάσε το σταλινικό καθεστώς εγκλείστηκαν και εργάστηκαν περίπου 14 εκατομμύρια άνθρωποι την περίοδο 1929-1953, όπως έχουμε ήδη πει.

60. Βλ. Μ. Μπρίντον, ό.π., σελ. 165-166.

61. Όλα τα αποσπάσματα, ό.π., σελ. 169.

62. Ό.π., σελ. 170.

ΤΟ ΦΑΣΙΣΤΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΩΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

Το φασιστικό κράτος, ως φορέας και προϊόν της πολιτικής και οικονομικής ενοποίησης της αστικής τάξης σε δύο συγκεκριμένες χώρες, αποτέλεσε **ιδιαίτερη μορφή της γενικευμένης αντεπανάστασης**, η οποία εκδηλώθηκε τόσο σαν κατάπνιξη της προλεταριακής απειλής από το 1917 μέχρι και όλη τη δεκαετία του '20 στην Ευρώπη και τη Ρωσία, όσο και σαν «προληπτική αντεπανάσταση» ενάντια σε παρόμοιο μελλοντικό κίνδυνο με ορίζοντα δεκαετιών, όπως εύστοχα παρατήρησαν ο Καρλ Κορς και ο Λουίτζι Φάμπρι πριν από αυτόν.

Ο αναρχικός Λουίτζι Φάμπρι ήταν ο πρώτος θεωρητικός της αντεπανάστασης του μεσοπολέμου. Από πολύ νωρίς, ήδη από το 1921, σε ένα ελάχιστο γνωστό βιβλίο του, ασχολήθηκε τόσο μ' αυτούς που ανοίγουν το δρόμο στο φασισμό όσο και με την πολιτική φύση του ίδιου του φασισμού. Κι όλα αυτά στο ιστορικό φόντο της εμπειρίας του αποτυχημένου, εξεγερσιακού κινήματος των εργοστασιακών καταλήψεων που σάρωσε την Ιταλία το 1920 και οδηγήθηκε σε συμβιβασμούς από την τακτική των σοσιαλιστικών κομμάτων:

Η κατά κόρον προπαγανδισμένη και πολυπόθητη επανάσταση δεν είχε γίνει, παρόλα τα ευνοϊκά ξεκινήματα· και θα μπορούσε μάλιστα να πει κανείς ότι ήταν πολλοί αυτοί που δεν την ήθελαν. Αλλά το γεγονός ότι αιωρείτο σαν απειλή για δύο χρόνια περίπου ήταν αρκετό για να προκαλέσει μια αντεπανάσταση. Έγινε λοιπόν μία αντεπανάσταση χωρίς να έχει γίνει επανάσταση, μία πραγματική **προληπτική αντεπανάσταση**, που ο πιο ενεργός και σημαντικός συντελεστής της είναι ο φασισμός... Η αστική τάξη δεν είχε καταφέρει να αποδυναμώσει το προλεταριάτο μέσω του πολέμου... [αλλά] και το μόνο προληπτικό γιατρικό εναντίον του –η επανάσταση– δεν διαφαινόταν στον ορίζοντα· [ως εκ τούτου] ο φασισμός ή κάτι παρόμοιο ήταν αναπόφευκτο. Οι φασίστες και εκείνοι οι αρχηγοί τους που πιστεύουν ειλικρινά ότι είναι υπεύθυνοι για το κίνημα, είναι στην πραγματικότητα απλοί φορείς ενός φαινομένου που είναι ισχυρότερο από αυτούς και από το οποίο σέρνονται... Το πρόγραμμα του φασισμού συμπεριλαμβάνει στους στόχους του την εγκαθίδρυση ενός *ισχυρού και κυρίαρχου Κράτους* που θα αναζωογονήσει και θα προστατεύσει την κοινωνική λειτουργία της *ατομικής ιδιοκτησίας*... Ως εκ τούτου, είναι ένα πρόγραμμα αγώνα... ενάντια στο προλεταριάτο που αγωνίζεται για ισότητα, ελευθερία και απελευθέρωση από τη μισθωτή σκλαβιά... Σκοπός του φασισμού είναι να κατα-

στρέψει τις πολιτικές και οικονομικές οργανώσεις του προλεταριάτου με όλα τα μέσα και κυρίως με τη βία... Αυτός ο φασισμός στον οποίο βασίζονται οι βιομήχανοι και οι γαιοκτήμονες για να πιάσουν τους εργάτες να δεχτούν χαμηλότερα μεροκάματα και περισσότερη εργασία... αυτός ο φασισμός που προσπαθεί να ξεπεράσει την κρίση που γέννησε ο πόλεμος μέσω μίας προληπτικής αντεπανάστασης, αυτός ο βίαιος φασισμός δεν πρόκειται να κάνει πίσω αν δεν ηττηθεί από μια ισχυρότερη δύναμη... Η μάχη ενάντια στο φασισμό μπορεί να διεξαχθεί αποτελεσματικά αν χτυπηθούν οι πολιτικοί και οικονομικοί θεσμοί των οποίων είναι προϊόν και τρόφιμος. Επιπλέον, αν οι επαναστάτες που αποσκοπούν στο γκρέμισμα του καπιταλισμού και του κράτους επιτρέψουν στους εαυτούς τους να συρθούν από το φασισμό, όπως ο κεραυνός που εκτρέπεται από το αλεξικέραυνο, και αφιερώσουν όλες τους τις προσπάθειες και τις εξαντλήσουν στη μάχη εναντίον του φασισμού και μόνον, τότε θα γίνουν παιχνίδι στα χέρια των ίδιων αυτών θεσμών που θέλουν να καταργήσουν. Χρησιμοποιώντας τους φασίστες σαν μπαμπούλα, το καπιταλιστικό κράτος δεν θα πετύχει μόνο να αυτοπροστατευθεί και να τη βγάλει καθαρή αλλά θα πετύχει επίσης να πείσει ένα κομμάτι του προλεταριάτου να συνεργαστεί μαζί του και να πάρει το μέρος του.⁶³

Ο Κορς από τη μεριά του, σε μια σειρά άρθρων που έγραψε τη δεκαετία του '30, είδε το φασισμό ως χαρακτηριστικό φαινόμενο μιας ορισμένης εποχής, της παγκόσμιας μεσοπολεμικής αντεπανάστασης. Ο φασισμός ήταν μια **στιγμή** της αντεπανάστασης, η οποία είχε τη μορφή του φασισμού στην Ιταλία και τη Γερμανία, του φρανκισμού στην Ισπανία, των σταλινικών εγκλημάτων στη Σοβιετική Ένωση και του New Deal στην Αμερική.

Μία οξυδερκής παρατήρηση του Κορς, ειδικά για τη Γερμανία, ήταν ότι η φασιστική αντεπανάσταση επιχείρησε με νέες μεθόδους και πολύ διαφορετική μορφή να εκπληρώσει τους κοινωνικούς και πολιτικούς στόχους των ρεφορμιστικών κομμάτων και συνδικάτων που τα ίδια δεν είχαν καταφέρει να φέρουν εις πέρας. Ο συνοδοιπόρος του, ο Πωλ Μάτικ το 1939 συνόψισε εύστοχα την αδυναμία της σοσιαλδημοκρατίας να εκπληρώσει τους καπιταλιστικούς στόχους, μια αποστολή που τη δεκαετία του '30 ανατέθηκε τελικά στους ναζί:

Είναι προφανές πλέον ότι η μόνη καπιταλιστική μεταρρύθμιση που είναι αντικειμενικά δυνατή σήμερα είναι η φασιστική μεταρρύθμιση. Και στην πραγματικότητα, το μεγαλύτερο μέρος του «προγράμματος κοινωνικοποίησης» της

63. Luigi Fabri, *Controrivoluzione Preventiva*, Licinio Capelli, 1922.

σοσιαλδημοκρατίας, που η ίδια ποτέ δεν τόλμησε να θέσει σε εφαρμογή, έχει εν τω μεταξύ πραγματοποιηθεί από το φασισμό. Ακριβώς όπως οι απαιτήσεις της γερμανικής μπουρζουαζίας δεν ικανοποιήθηκαν το 1848, αλλά κατά την επόμενη περίοδο της αντεπανάστασης, έτσι και το μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα της σοσιαλδημοκρατίας, το οποίο η ίδια δεν μπόρεσε να εγκαινιάσει κατά τη διάρκεια της δικής της διακυβέρνησης, τέθηκε σε εφαρμογή από τον Χίτλερ. Έτσι, για να αναφέρουμε μόνο μερικά γεγονότα, δεν ήταν η σοσιαλδημοκρατία, αλλά ο Χίτλερ αυτός που εκπλήρωσε τη μακρόχρονη επιθυμία των σοσιαλιστών, την Anschluss [προσάρτηση] της Αυστρίας δεν ήταν η σοσιαλδημοκρατία, αλλά ο φασισμός αυτός που επέβαλε τον επιθυμούμενο κρατικό έλεγχο της βιομηχανίας και του τραπεζικού συστήματος δεν ήταν η σοσιαλδημοκρατία αλλά ο Χίτλερ αυτός που κήρυξε την Πρωτομαγιά επίσημη αργία. Μια προσεκτική ανάλυση του τι ήθελαν πραγματικά να κάνουν οι σοσιαλιστές και δεν έκαναν ποτέ, σε σύγκριση με τις πολιτικές που εφαρμόστηκαν από το 1933, θα αποκαλύψει σε οποιονδήποτε αντικειμενικό παρατηρητή ότι ο Χίτλερ δεν πραγματοποίησε τίποτα περισσότερο από το πρόγραμμα της σοσιαλδημοκρατίας, αλλά χωρίς τους σοσιαλιστές. Όπως ο Χίτλερ, η σοσιαλδημοκρατία και ο Κάουτσκι ήταν αντίθετοι τόσο στον μπολσεβικισμό όσο και τον κομμουνισμό. Ακόμη κι ένα πλήρες κρατικοκαπιταλιστικό σύστημα, όπως το Ρωσικό, απορρίφθηκε κι από τους δύο υπέρ του απλού κρατικού ελέγχου. Και, ό,τι είναι αναγκαίο προκειμένου να επιτευχθεί ένα τέτοιο πρόγραμμα δεν τόλμησαν να το κάνουν οι σοσιαλιστές, αλλά το ανέλαβαν οι φασίστες. Ο αντιφασισμός του Κάουτσκι δεν δείχνει παρά μόνο το γεγονός ότι όπως κάποτε δεν μπορούσε να φανταστεί ότι η μαρξιστική θεωρία θα μπορούσε να συμπληρωθεί από μια μαρξιστική πρακτική, έτσι κι αργότερα δεν μπόρεσε να δει ότι μια καπιταλιστική μεταρρυθμιστική πολιτική απαιτούσε μια καπιταλιστική μεταρρυθμιστική πρακτική, η οποία αποδείχθηκε ότι είναι η φασιστική πρακτική.⁶⁴

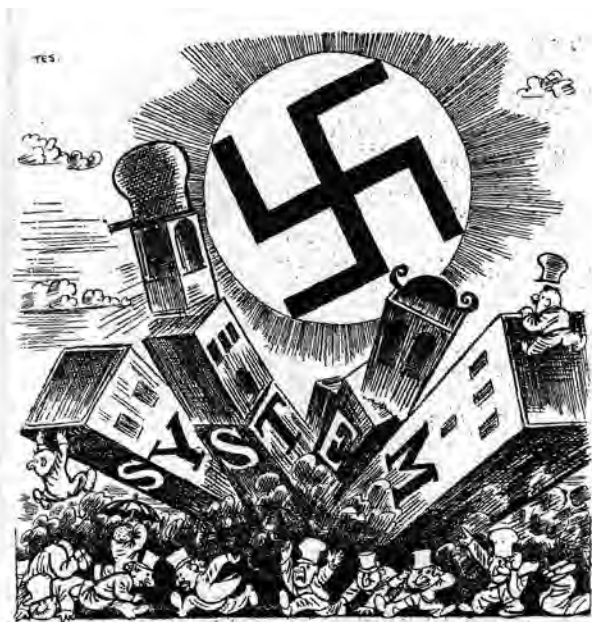
Οι Κορς-Μάτικ, όπως και οι άλλοι αριστεροί κομμουνιστές εκείνης της εποχής, ρίχνοντας το βάρος στην κριτική του φασισμού και της σοσιαλδημοκρατίας ως μορφών αντεπανάστασης τις δεκαετίες του '20 και του '30, κατέληξαν να υποβαθμίσουν τις μεταξύ τους διαφορές καθώς και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ρατσιστικού ναζιστικού κράτους, τόσο τα οικονομικο-πολιτικά όσο και τα κοινωνικο-ιδεολογικά. Παρά αυτήν την αδυναμία, στην οποία θα επανέλθουμε παρακάτω,

η ανάλυσή τους για τις δεκάδες μορφές της αντεπανάστασης έχει μεγάλη σημασία για μας σήμερα αφού μας επιτρέπει να αποφύγουμε τον σκόπελο της εμμονικής δαιμονοποίησης του φασισμού και την κατρακύλα στον αντιφασισμό.

Η σημασία αυτής της ανάλυσης αναδεικνύεται ακόμα καλύτερα αν επικεντρωθούμε στην έμφαση που δίνει ο Κορς στη λανθασμένη αντίληψη των μαρξιστών για την αντεπανάσταση και το κράτος. Οι μαρξιστές, λέει, από τον Μαρξ ως το KPD και την Κομιντέρν, χαιρετίζουν τις διάφορες αντεπαναστάσεις ως εξελικτικά βήματα προς το σοσιαλισμό – λες και θα μπορούσε η αντεπανάσταση να είναι στιγμή μιας απελευθερωτικής ιστορικής διαδικασίας. Ένα κλασσικό προγραμματικό κείμενο αυτής της μαρξιστικής τάσης εκθυσμού της αντεπανάστασης ως βήμα προς το σοσιαλισμό είναι το *Η καταστροφή που μας απειλεί και πώς πρέπει να την καταπολεμήσουμε*, γραμμένο από τον Λένιν ένα μήνα πριν οι μπολσεβίκοι καταλάβουν την εξουσία.

Οι μπολσεβίκοι ήταν μια από τις ελάχιστες πολιτικές ομαδοποιήσεις της ιστορικής σοσιαλδημοκρατίας που δεν πρόδωσε το ιδανικό της αντικατάστασης του ιδιωτικού καπιταλισμού από τον κρατικό καπιταλισμό. Αυτό που τους διαφοροποιούσε από τις υπόλοιπες ομαδοποιήσεις και τους έθετε υπό διαρκή κριτική ήταν η αντίληψή τους για το συγκεντρωτικό και πειθαρχημένο κόμμα. Η ιστορική ειρωνία είναι ότι ήταν η χρήση αυτού του κόμματος που τους επέτρεψε να πραγματοποιήσουν το στόχο του κρατικού καπιταλισμού και να πετύχουν εκεί που οι υπόλοιποι σοσιαλδημοκράτες απέτυχαν λόγω των δισταγμών τους. Οι μπολσεβίκοι είχαν ένα σχέδιο εκμοντερνισμού της Ρωσίας, το οποίο κατ' ουσίαν συνίστατο στη στρατολόγηση νέου αίματος μισθωτής εργασίας που θα κατάφερνε να λειτουργήσει τα σύγχρονα μέσα παραγωγής ως κεφάλαιο. Ως εκ τούτου, ήταν ειδικού τύπου επαναστάτες: καπιταλιστές επαναστάτες. Το βασικό σχέδιο του Λένιν στο προαναφερόμενο κείμενο συνίστατο στη λήψη μιας σειράς μέτρων που θα επέτρεπαν την ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Ρωσία μέσω της περιθωριοποίησης της αστικής τάξης και της εθνικοποίησης/συγκεντροποίησης του κεφαλαίου. Ο Λένιν θεωρούσε ότι ο καπιταλισμός από τις απαρχές του εικοστού αιώνα είχε μετατραπεί σε «ιμπεριαλισμό», δηλ. σε «μονοπωλιακό καπιταλισμό». Η κρατική παρέμβαση κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου είχε μετατρέψει, με τη σειρά της, το «μονοπωλιακό καπιταλισμό» σε «κρατικο-μονοπωλιακό καπιταλισμό», όπως αποδεικνύεται από τις εθνικοποιήσεις επιχειρήσεων στη Γερμανία και τη τσαρική Ρωσία. «*Η αντικειμενική πορεία της ανάπτυξης*», έλεγε ο Λένιν, «είναι τέτοια, που από τα μονοπώλια (που ο πόλεμος δεκαπλασίασε τον αριθμό, το ρόλο και τη σημασία τους) **δεν μπορείς να πας μπροστά, χωρίς να βαδίσεις προς το σοσιαλισμό**». Αυτό που χρειαζόταν ήταν να αντικατασταθεί το κράτος των γαιο-

64. Paul Mattick, *Karl Kautsky: From Marx to Hitler*, Living Marxism, 4, no.7, 1939.

Σκίτσο από τη ναζιστική εβδομαδιαία εφημερίδα του κόμματος *Der Sonntags-Beobachter*, 1932.

κτημόνων και των καπιταλιστών από το «επαναστατικό-δημοκρατικό κράτος»:

Θα δείτε ότι σ' ένα πραγματικά επαναστατικό-δημοκρατικό κράτος ο κρατικο-μονοπωλιακός καπιταλισμός σημαίνει αναπότρεπτα και αναπόφευκτα ένα βήμα ή μάλλον βήματα προς το σοσιαλισμό! Γιατί αν μια πολύ μεγάλη καπιταλιστική επιχείρηση μετατρέπεται σε μονοπώλιο, σημαίνει πως εξυπηρετεί όλο το λαό... Ο σοσιαλισμός δεν είναι τίποτα άλλο παρά το άμεσο βήμα προς τα μπρος, πέρα από το κρατικο-καπιταλιστικό μονοπώλιο. Ή με άλλα λόγια: ο σοσιαλισμός δεν είναι τίποτα άλλο παρά το κρατικο-καπιταλιστικό μονοπώλιο που χρησιμοποιείται προς όφελος όλου του λαού και γι' αυτό το λόγο έπαιξε να είναι καπιταλιστικό μονοπώλιο... ο κρατικο-μονοπωλιακός καπιταλισμός είναι η πληρέστερη υλική προετοιμασία του σοσιαλισμού, είναι τα πρόθυρά του... Τι είναι η γενική υποχρεωτική εργασία; Είναι ένα βήμα προς τα μπρος πάνω στη βάση του νεότατου μονοπωλιακού καπιταλισμού, ένα βήμα προς τη ρύθμιση της οικονομικής ζωής στο σύνολό της, σύμφωνα με ένα καθορισμένο γενικό σχέδιο, ένα βήμα προς την εξοικονόμηση της λαϊκής εργασίας, για την αποτροπή της αλόγιστης σπατάλης της από το καπιταλισμό.⁶⁵

65. Αυτό το κείμενο-διαμάντι περιέχεται στην ανθολογία κειμένων του Λένιν, *Από τον Απρίλη στον Οκτώβρη*, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1997, σελ. 123-169. Να γιατί πολύ σωστά ο Όττο Ρύλε έλεγε ότι «ο αγώνας ενάντια στο φασισμό αρχίζει με τον αγώνα ενάντια στον μπολσεβικισμό».

Χρειάζεται εδώ να προσθέσουμε ότι, από προλεταριακή σκοπιά, όσο συνεχίζεται η συσσώρευση του κεφαλαίου που βασίζεται στην άντληση υπεραξίας, η οποία παράγεται από τη μισθωτή εργασία, δεν κάνει καμιά διαφορά ποιες πολιτικές δυνάμεις ελέγχουν την κυβέρνηση ή σε ποια κοινωνική ομάδα προσωποποιείται το κεφάλαιο ή τι χρώμα είναι το κόμμα των διευθυντών που απολαμβάνουν μια προνομιακή κοινωνική θέση και κατανάλωση; Ο **φασισμός** ήταν ένα αντιπρολεταριακό αλλά **ιδεολογικά-προπαγανδιστικά αντικαπιταλιστικό** πληθειακό κίνημα που **είχε πάρει μαθήματα από τον Μπολσεβικισμό** και έδωσε μια άλλη διέξοδο στην αντίφαση που ανέλυσε ο Μαρξ, αυτή στην οποία έρχονται οι παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας με τις υπάρχουσες σχέσεις παραγωγής. Τελικά, αντίθετα με τις προσδοκίες ή σχεδόν βεβαιότητες της τότε αριστεράς και κυρίως της σταλινικής της εκδοχής, η πολιτική ανατροπή δεν ήρθε στη Γερμανία ως προλεταριακή επανάσταση, αλλά ως **φασιστικός μετασχηματισμός του ανταγωνιστικού καπιταλισμού σε ένα σύστημα σχεδιασμένου κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού (σαν στάδιο, τουλάχιστον, του σύγχρονου καπιταλιστικού κράτους)**. Όχι μόνο «μετά τον Χίτλερ» δεν ήρθαμε «εμείς», όπως έλεγε το σλόγκαν του KPD, αλλά αντίθετα ο Χίτλερ αποδείχτηκε ένας πολύ καλός μαθητής του Λένιν, μετατρέποντας το κρατικό μονοπώλιο προς όφελος όλου του λαού και τη γενική υποχρεωτική εργασία σε βήμα προς τον (εθνικο)σοσιαλισμό.

Η γιακωβίνικη αντίληψη των μπολσεβίκων για την επανάσταση, η διαδικασία της μετατροπής της προλεταριακής επανάστασης σε **κρατικοκαπιταλιστική αντεπανάσταση**, η επιβολή της καταναγκαστικής εργασίας, η στρατιωτική συνεργασία με το γερμανικό στρατό, η σταδιακή κατάργηση του εργατικού ελέγχου και πολλά άλλα δεν πέρασαν χωρίς αντίσταση από τις αντιπολιτευόμενες αριστερές ομάδες μέσα στο κόμμα. Αφού συκοφαντήθηκαν πρώτα από τον Λένιν και τους ακολουθητές του ως «μικροαστικές» παρεκκλίσεις, στο τέλος διαγράφηκαν από το κόμμα και εξορίστηκαν σε φυλακές στα Ουράλια και σε στρατόπεδα εργασίας στη Σιβηρία. Ένας απ' αυτούς τους περιέργους, ο Volodya Smirnov, μέλος των *Δημοκρατικών Συγκεντρωτιστών*, μιας αιρετικής φράξιας του κόμματος, η οποία από το 1918 ασκούσε κριτική στον Λένιν για αντιδημοκρατικό συγκεντρωτισμό και ανήκε στη γενικότερη τάση που ονομάστηκε Ρώσικη Κομμουνιστική Αριστερά, έφτασε στο σημείο να γράψει στο κείμενό του *Comfascism* ότι «ο κομμουνισμός είναι ένας ακραίος φασισμός και ο φασισμός ένας μετριοπαθής κομμουνισμός». Όπως αναφέρει ο Ante Ciliga, ένας απ' αυτούς που κατάφεραν να δραπετεύσουν από τη Ρωσία και έζησε για να γράψει την αυτοβιογραφία του, οι απόψεις του αυτές στοίχισαν στον Smirnov τη διαγραφή του ακόμα κι από την εξόριστη ομάδα. Κανένας δεν ξανάκουσε γι' αυτόν και μόνο χάρη στ' απομνημονεύματα του Ciliga ξέρου-

με ότι μέσα στις φυλακές στις αρχές της δεκαετίας του '30 ήταν ένας από τους πρώτους υποστηρικτές της άποψης, που είχε αρχίσει να διαμορφώνεται τότε στους αριστερούς κομμουνιστικούς κύκλους, ότι ο κόσμος τείνει προς μια νέα κοινωνική μορφή – τον κρατικό καπιταλισμό, που μπορεί να διαπιστωθεί τόσο στη σοβιετική Ρωσία όσο και στην κεμαλική Τουρκία, τη φασιστική Ιταλία και την Αμερική του Ρούσβελτ.⁶⁶ Την πρώτη ιδέα τη βρίσκουμε και στο έργο του αυστριακού, πρώην κομμουνιστή, Franz Borkenau *Ο Ολοκληρωτικός Εχθρός*, το οποίο χαρακτήριζε τη Ρωσία ως «κόκκινο φασισμό» και τη ναζιστική Γερμανία ως «φαιό μπολσεβικισμό». Η δεύτερη ιδέα, αυτή της αναζήτησης των ομοιοτήτων του φασισμού με τον μπολσεβικισμό και το New Deal, δεν θα μπορούσε ποτέ να γίνει δημοφιλής ανάμεσα στους φιλελεύθερους.

Ο Κορς όμως δεν ήταν ένας απ' αυτούς. Δεν δίστασε στα τέλη της δεκαετίας του '30 να ισχυριστεί ότι η γραμμή αίματος του αντεπαναστατικού κρατικού καπιταλισμού που ένω-νε ναζισμό, φασισμό και σταλινισμό, συμπεριλάμβανε και το Αμερικάνικο New Deal. Η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία και η συγκεντροποίηση του κεφαλαίου είχαν αντικαταστήσει οριστικά την εποχή του *laissez-faire* και αυτό ήταν κάτι που το είχε ήδη προαναγγείλει ο Κένυς το 1924, χωρίς φυσικά να του αποδίδει τα χαρακτηριστικά αντεπανάστασης. Με τα λόγια του Κορς:

Η ιστορική πραγματικότητα στην οποία έχουμε φτάσει σήμερα μπορεί να περιγραφεί, σε μια πρώτη προσέγγιση, είτε αρνητικά είτε θετικά, με οποιονδήποτε από τους κάτωθι όρους: Τέλος της Αγοράς, Τέλος του Ανταγωνιστικού Καπιταλισμού, «Τέλος του Οικονομικού Ανθρώπου»· Θρίαμβος της Γραφειοκρατίας, της Διευθυντικής Εξουσίας, του Μονοπωλιακού Καπιταλισμού· Εποχή των Ρώσικων Τετραετών Πλάνων, των Ιταλικών Μαχών για το Σιτάρι, της Γερμανικής *Wehrwirtschaft* (Πολεμικής Οικονομίας)· Θρίαμβος του Κρατικού Καπιταλισμού πάνω στην Ατομική Ιδιοκτησία και την Ατομική Επιχείρηση... Υπάρχει ελάχιστη διαφορά ανάμεσα στον οικονομικό «συντονισμό» που επιτυγχάνεται, ή δεν επιτυγχάνεται, μέσω των διαταγμάτων του νικηφόρου ναζισμού, φασισμού και μπολσεβικισμού και της νέας [αμερικάνικης] «εταιρικής κοινότητας» που έχει δημιουργηθεί από μια αργή αλλά αμείλικτη διαδικασία σ' αυτή τη χώρα μέσω του συστήματος των «διευθυντών που διευθύνουν ταυτόχρονα πολλές εταιρείες», μέσω των δραστηριοτήτων των μεγάλων χρηματοπιστωτικών οργανισμών, μέσω των ειδικών ομάδων συμφερόντων, μέσω των επιχειρήσεων που παρέχουν νομικές, λογιστικές και παρόμοιες υπηρε-

σίες στις μεγάλες μετοχικές εταιρείες, μέσω της «απόκτησης μετοχών ανταγωνιστικής εταιρείας με σκοπό τον έλεγχο του ανταγωνισμού» και δεκάδων άλλων επινοήσεων.⁶⁷

Δεν υπάρχει ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στον τρόπο που οι *New York Times* κι ο ναζιστικός τύπος δημοσιεύουν καθημερινά «όλα τα νέα που είναι κατάλληλα για δημοσίευση» – στις υπάρχουσες συνθήκες προνομίων, εξαναγκασμού και υποκρισίας. Δεν υπάρχει κατ' αρχήν διαφορά ανάμεσα στις 80 και βάλε φωνές των καπιταλιστικών επιχειρήσεων μαμούθ – που μέσα από το αμερικάνικο ραδιόφωνο συνιστούν σε λεγε-ώνες σιωπηλών ακροατών τη χρήση του Ex-Lax, του Camel και των παντοπωλείων της γειτονιάς με τη συνοδεία μουσικής, πολεμικών ειδήσεων, μπέιζμπωλ, εσωτερικών ειδήσεων και θεατρικών έργων – και τη μία γλυκιά φωνή του κ. Γκέμπελς που συνιστά εξοπλισμούς, την καθαρότητα της φυλής και τη λατρεία του Φύρερ. Κι αυτός επίσης είναι πρόθυμος να τους αφήσει να ακούνε μουσική μαζί μ' αυτά – άφθονη μουσική, αθλητικά και όσες απολίτικες ειδήσεις θέλουν.⁶⁸

Το 1933 δεν είδε μόνο την άνοδο του ναζιστικού κόμματος στην εξουσία στη Γερμανία αλλά και την ανάληψη της προεδρίας των ΗΠΑ από τον Ρούζβελτ, στον οποίο το Κογκρέσο, ουσιαστικά αυτοκαταργημένο, ανέθεσε εξουσίες που δεν είχαν προηγούμενο σε καιρό ειρήνης. Η δεκαετία του '30 θα απηχούσε ένθεν και ένθεν του Ατλαντικού, σε ΗΠΑ και Γερμανία, φωνές που αναγνώριζαν και χαιρέτιζαν τη συγγένεια των μέτρων που παίρνονταν στις δύο χώρες. Το ξεπέραςμα της «παρακμιακής», «γραφειοκρατικής» εποχής της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης στη Γερμανία έβρισκε το αντίστοιχό του στην αντικατάσταση της «αχαλίνωτης τρέλας της κερδοσκοπίας της αγοράς» απ' το New Deal στην Αμερική. Όπως έγραφε η ναζιστική εφημερίδα *Völkischer Beobachter* τον Ιανουάριο του 1934, «κι εμείς, οι εθνικοσοσιαλιστές, κοιτάμε προς την Αμερική... Ο Ρούζβελτ κάνει πειράματα τολμηρά και το μόνο που φοβόμαστε είναι μην αποτύχει».

Ποια ήταν αυτά τα πειράματα που οι ναζί φοβόντουσαν μην αποτύχουν; Ήταν τα στρατιωτικοποιημένα προγράμματα καταπολέμησης της ανεργίας, όπως οι *Subsistence Homesteads* και το *Civilian Conservation Corps*, από το οποίο πέρασαν 2.300.000 νέοι 18 έως 25 ετών και το οποίο συνοδεύ-όταν από μια εθνικο-λαϊκή ιδεολογία επιστροφής στη γη· η κρατική ενίσχυση της εργασιακής ηθικής μέσω των δημόσι-

66. Ante Ciliga, *The Russian Enigma*, Ink Links, 1979, σελ. 280-281.

67. Karl Korsch, *The Workers Fight against Fascism*, Living Marxism, 5, no.3, 1941.

68. Karl Korsch, *The Fascist Counterrevolution*, Living Marxism 5, no. 2, 1940.

Προπαγανδιστική αφίσα του New Deal που διαφημίζει το Civilian Conservation Corps, ένα στρατιωτικοποιημένο πρόγραμμα καταπολέμησης της ανεργίας για νέους που έμοιαζε σε κάποια σημεία με τη ναζιστική RAD, χωρίς να είναι όμως υποχρεωτικό. Εντάχθηκε για κάποιο διάστημα στο Works Progress Administration, ένα κρατικό πρόγραμμα δημόσιων έργων για την καταπολέμηση της ανεργίας, αντίστοιχο των ναζιστικών προγραμμάτων της ίδιας περιόδου.

ων έργων· η μέσω επιβολής κωδίκων συμπεριφοράς απόπειρα μετατροπής των βιομηχανικών ενώσεων σε «σύγχρονες συντεχνίες» κλπ. Παρόλα αυτά, οι διαφορές φασισμού-New Deal είναι εξίσου σημαντικές: οι ΗΠΑ δεν έγιναν μονοκομματικό κράτος, το σύνταγμα διατηρήθηκε, δεν φτιάχτηκαν ρατσιστικά ή πολιτικά στρατόπεδα συγκέντρωσης πριν από τον πόλεμο, τα συνδικάτα ως θεσμός ενσωμάτωσης ενισχύθηκαν και δεν επιβλήθηκαν αυστηρά όρια στη διανομή των κερδών των εταιρειών στους μετόχους τους ή περιορισμοί στην κίνηση των κεφαλαίων, όπως έγινε στη ναζιστική Γερμανία. Όπως έλεγε ο Ρούζβελτ, «*κάνουμε στις ΗΠΑ μερικά πράγματα που έχουν γίνει στη Ρωσία, ακόμα και στη χιτλερική Γερμανία. Όμως τα κάνουμε με τρόπο συνετό*».

Συνοψίζοντας, ο φασισμός και ο ναζισμός δεν ήταν μόνον τρομοκρατικά καθεστώτα ενάντια στην εργατική τάξη, αλλά

είχαν επίσης ένα συγκεκριμένο κοινωνικό και οικονομικό πρόγραμμα: τη διαμόρφωση μιας μικτής οικονομίας, ή αλλιώς, τη χρήση του κρατικού τομέα με στόχο την ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου. Ο ναζισμός και ο φασισμός ήταν οι πρωτοπόροι αυτού που ονομάστηκε στην Αμερική New Deal ή, ας πούμε σε γενικές γραμμές, κεύσινανισμός: η χρήση των κρατικών αναπαραγωγικών δαπανών τόσο στη στρατιωτική παραγωγή όσο και στα δημόσια έργα, όπως στη Γερμανία στην κατασκευή των αυτοκινητόδρομων, στην κοινωνική ασφάλιση, στα προγράμματα διαχείρισης της ανεργίας κλπ. Ο φασισμός και ο ναζισμός είχαν κάτι συγκεκριμένο να προσφέρουν στον πληθυσμό και, ως εκ τούτου, ήταν δομικά παρεμφερείς του New Deal ή του σοσιαλδημοκρατικού κράτους πρόνοιας που άρχισε να αναπτύσσεται σε όλες τις ευρωπαϊκές καπιταλιστικές χώρες τις δεκαετίες του 1920 και του 1930.

Σύμφωνα με την κριτική των συμβουλευτικών κομμουνιστών στη σοσιαλδημοκρατία, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η σοσιαλδημοκρατία αντιπροσώπευε μια ήπια μορφή φασισμού, ενώ ο ναζισμός, ο εθνικοσοσιαλισμός, αντιπροσώπευε μια μοχθηρή μορφή σοσιαλδημοκρατίας, ότι και στις δύο περιπτώσεις έχουμε μια κομματική-κρατική οργάνωση, η οποία κάνει λόγο για τις ανάγκες του πληθυσμού, με την έννοια της ταύτισης της κοινωνικής αναπαραγωγής με την αναπαραγωγή του κεφαλαίου. Και στις δύο περιπτώσεις είχαμε επίσης ένα είδος αντικαπιταλιστικής ρητορικής. Οι ναζί είχαν, όπως και οι σοσιαλδημοκράτες, αλλά και οι μπολσεβίκοι, αυτή τη συνθηματολογία εναντίον των μεγάλων μονοπωλίων. Μόνο που στη φασιστική ρητορική τα μεγάλα μονοπώλια (το χρηματιστικό κεφάλαιο) ταυτίζονταν με τους εβραίους. Κι αυτή δεν είναι μια ασήμαντη διαφορά γιατί απ' αυτήν την ταύτιση προήλθε ο σύγχρονος αντισημιτισμός – οι Εβραίοι τραπεζίτες και τα μεγάλα εβραϊκά μονοπώλια – που είναι μια ρατσιστική παραλλαγή του γενικότερου λαϊκίστικου ζητήματος της υπεράσπισης του «λαού», δηλαδή, των εργατών, των μικρών επιχειρηματιών, των απλών ανθρώπων, εναντίον των μεγάλων μονοπωλίων.

Υπάρχει, επίσης, όπως είπαμε, η σύνδεση με τον μπολσεβικισμό. Όταν λέει ο Λένιν στο *Κράτος και Επανάσταση*, ή στο κείμενο που προαναφέραμε, ότι το μοντέλο για τη σοσιαλιστική κοινωνία είναι το γερμανικό ταχυδρομικό σύστημα ή η ρώσικη κρατική βιομηχανία ζάχαρης, μπορούμε να πούμε ότι με τον απλοϊκό του τρόπο αποκαλύπτει την ουσιαστική δομική ομοιότητα ανάμεσα στον μπολσεβικισμό, τη σοσιαλδημοκρατία, τον εθνικοσοσιαλισμό και το New Deal. Σε όλες τις περιπτώσεις έχουμε την προσπάθεια του κράτους να αναλάβει ορισμένες από τις λειτουργίες που κανονικά επιτελούνταν από το ιδιωτικό κεφάλαιο στα πλαίσια της ελεύθερης αγοράς, σε μια περίοδο παρατεταμένης κρίσης εκμεταλλευσιμότητας της εργασίας και νομιμοποίησης της αστικής εξουσίας, η οποία βρισκόταν υπό τη διαρκή απειλή μιας ευρείας λαϊκής

εξέγερσης, είτε από τα αριστερά είτε από τα δεξιά. Αυτή την ανεπάρκεια του συστήματος της αγοράς και του παραδοσιακού φιλελεύθερου κράτους-χωροφύλακα να εγγυηθούν την ίδια τους την αναπαραγωγή ήρθε να επανορθώσει το συγκεκριτικό-παρεμβατικό κράτος, και οι ιδεολογίες της σοσιαλδημοκρατίας, του μπολσεβικισμού ή του εθνικοσοσιαλισμού διαδραμάτισαν ένα ρόλο στην εκπλήρωση αυτής της λειτουργίας. Αλλά μακροπρόθεσμα, και σε κάθε περίπτωση, κάποια μορφή πολιτικής βίας έπρεπε να χρησιμοποιηθεί για τον έλεγχο του πληθυσμού είτε προερχόταν από τους γερμανούς σοσιαλιστές κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1919, όταν αυτοί οργάνωσαν την πολιτική βία για να καταστρέψουν το εργατικό ταξικό κίνημα, είτε από τους μπολσεβίκους που οργάνωσαν τη δική τους μυστική αστυνομία, είτε από τους ναζί που οργάνωσαν την τρομοκρατία εναντίον της γερμανικής (και όχι μόνον) εργατικής τάξης. Το μίγμα της ιδεολογίας, της ενσωμάτωσης και της βίας και στις τρεις αυτές περιπτώσεις προκύπτει αναγκαστικά από μια θεμελιακή λειτουργία, η οποία είναι η ρύθμιση της καπιταλιστικής σχέσης υπό συνθήκες κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος και αναγκαίων δόσεων απαξίωσης κεφαλαίου.

Τόνοι δημοκρατικής αντιφασιστικής προπαγάνδας για τις ανάγκες όχι μόνο διεξαγωγής του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου, του «μεγαλύτερου όλων των κεύσινανών», αλλά –κυρίως– για την ιδεολογική συσπείρωση γύρω από το μεταπολεμικό δημοκρατικό καθεστώς συσσώρευσης στη Δύση έχουν συσκοτίσει την ομοιότητα των μέσων και των σκοπών που τη δεκαετία του '30 διέκρινε τις διαφορετικές πολιτικές μορφές του κεφαλαίου –δημοκρατία, σταλινισμό και φασισμό– σε Αμερική, Γερμανία και Σοβιετική Ένωση για την υπέρβαση της κρίσης, τουλάχιστον όσον αφορά τις τεχνικές διαχείρισης, κατανομής και πειθάρχησης της εργασιακής δύναμης στις επιχειρήσεις και τη δημόσια σφαίρα. Από τη Γερμανία μέχρι την Αμερική και τη Σοβιετική Ένωση ήταν γενικευμένη η καπιταλιστική στροφή προς την πολιτική των δημόσιων δαπανών και της στρατιωτικοποίησης της εργασίας και της οικονομίας συνολικά μέχρι το τέλος του ιμπεριαλιστικού πολέμου.

ΤΟ ΦΑΣΙΣΤΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ ΩΣ ΣΤΑΔΙΟ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΩΣ ΠΕΡΙΚΥΚΛΩΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟΥ

Ποια είναι όμως τα βασικά γνωρίσματα που, τηρουμένων των αναλογιών, χαρακτήριζαν τόσο το ναζιστικό όσο και το ιταλικό φασιστικό καθεστώς και τα κατατάσσουν όχι μόνο στην εννοιολογική κατηγορία «φασισμός» αλλά και στη μοναδική, ιστορικά προσδιορισμένη, χρονική τους θέση;

- Ο ακραίος φυλετικός σωβινισμός που οδήγησε σε μια ιμπεριαλιστική πολιτική λεηλασίας συνδυναζόταν με μια αντιμαρξιστική φρασεολογία και πρακτική ενάντια στις οργανώσεις του εργατικού κινήματος αλλά και με μια αντικαπιταλιστική, λαϊκίστικη ρητορεία. Το έδαφος το είχε προετοιμάσει από το τέλος του πρώτου παγκόσμιου πολέμου ένας διαδεδομένος εθνικιστικός αντισημιτισμός και αντικομμουνισμός (με τους Εβραίους και τους κομμουνιστές ν' αποτελούν τους κύριους «εχθρούς του γερμανικού λαού») που βασιζόταν σε μια αντιδραστικού τύπου «αντικαπιταλιστική» οπτική, η οποία χώριζε την ολότητα της καπιταλιστικής συσσώρευσης σε «δημιουργικό» παραγωγικό κεφάλαιο και σε «αρπακτικό» αφηρημένο χρηματιστικό κεφάλαιο.⁶⁹ Συνεπώς, σύμφωνα μ' αυτή την οπτική, η σφαίρα της παραγωγής δεν είχε καμιά σχέση ούτε με τις αιτίες της καπιταλιστικής κρίσης ούτε με την εκμετάλλευση. Αυτή η ιδεολογική «κριτική» χρησίμευσε ως συγκολλητική ουσία ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργατική τάξη και άνοιξε το δρόμο στη ναζιστική πολιτική εξόντωσης των εβραίων που ταυτίστηκαν άμεσα με το χρηματιστικό κεφάλαιο.
- Ένα μαζικό κόμμα που συσπειρώνει οπαδούς και μέλη απ' όλες τις κοινωνικές τάξεις.
- Η υποταγή σε ένα χαρισματικό, δημαγωγό, εθνικιστή ηγέτη.
- Η έλλειψη ανοχής στην αντιπολίτευση και η ανοιχτή καταστολή οποιασδήποτε άλλης πολιτικής μορφής εκπροσώπησης. Ο φασισμός είναι η βίαιη, αυταρχική αλλά νομιμοποιημένη από το «λαό» πολιτική μορφή που, μπροστά στη συνεχιζόμενη αποσταθεροποίηση που προκαλούσε το προλεταριάτο, καταφέρνει να επιβάλλει την ενότητα από τα πάνω σε μια ως τότε διαιρεμένη, όσον αφορά τους τρόπους αντιμετώπισης της κρίσης, αστική τάξη. Διαδέχτηκε τη δημοκρατία που του παραχώρησε την εξουσία όταν ως απόλυτη προτεραιότητα μπήκε η επιβίωση της κρατικής εξουσίας και η αναπαραγωγή των καπιταλιστικών σχέσεων. Στην πολιτική **κρίση νομιμοποίησης** του κράτους, όπως εκφραζόταν με τις διαδοχικές κοινοβουλευτικές ανατροπές επί Βαϊμάρης, ο φασισμός, με τη μαζική του βάση, την καπιταλιστική αναπτυξιακή του πολιτική και την ιδεολογία του περί πολιτικής, οικονομικής και εθνικής-φυλετικής ενοποίησης της γερμανικής κοινωνίας, καταφέρνει να **επανανομιμοποιήσει** το κράτος.

69. Ο «σοσιαλισμός» των ναζί αγωνιζόταν «ενάντια στο διεθνές χρηματιστικό και τοκογλυφικό κεφάλαιο, ενάντια στην κυβέρνηση και την πλουτοκρατία, για έναν αληθινό σοσιαλισμό του γερμανικού έθνους», όπως έγραφε ο Χίτλερ στο *Mein Kampf*. Παρατίθεται στο κείμενο «Περί της λατρείας της εργασίας», *Κομμουνισμός*, νο. 3, 2010 (στα αγγλικά, «On the praise of work», από το *Communism* no 13, International Communist Group, 2002).

- Ειδικά ο ναζισμός αποτελούσε μια ιδιαίτερα στυγνή μορφή εκμετάλλευσης μορφή καπιταλιστικού κράτους εξαίρεσης (και μάλιστα στην πιο ακραία του μορφή) που απομακρύνθηκε από την οικονομία της διεθνούς αγοράς προς μια πιο «απόλυτη» μορφή καπιταλιστικής συσσώρευσης βασισμένης άμεσα πάνω στην κρατική εξουσία: **ένα κλειστό εμπορικό κράτος που στράφηκε στην κατάκτηση εδάφους, πρώτων υλών και εργασιακής δύναμης.**
- Το μονοπώλιο της ναζιστικής εξουσίας προερχόταν ακριβώς απ' τη δυνατότητά της να περιφρουρήσει τα αντικειμενικά συμφέροντα της αστικής τάξης εξασφαλίζοντας και αυξάνοντας την κερδοφορία της σε μια περίοδο οξυμένης κρίσης. Με αυτή την έννοια, τα καπιταλιστικά-βιομηχανικά συμφέροντα «υπήχθησαν» στη φασιστική κρατική δικτατορία του κόμματος και η αστική τάξη «φυλακίστηκε» πολιτικά στη φασιστική δικτατορία. Ωστόσο, η υπαγωγή αυτή δεν δικαιώνει τις φιλελεύθερες απόψεις περί «ολοκληρωτικού» κράτους και κυριαρχίας του επί της οικονομίας και του μεγάλου κεφαλαίου: η ναζιστική πολιτική εξουσία και η καπιταλιστική τάξη δέθηκαν μεταξύ τους αναπόσπαστα από τους κανόνες του ίδιου του κεφαλαίου ως σχέση. Η αμοιβαία αυτή εξάρτηση τούς οδήγησε σε μια πορεία ανεπίστρεπτη, την οποία διάνυσαν μαζί μέχρι τέλους. Επρόκειτο περί αμοιβαίας συνεπαγωγής: η πολιτική κυριαρχία των ναζί βρήκε μεν έρεισμα στην κατάσταση κρίσης της αστικής τάξης αλλά μπορούσε να διαιωνίζεται όσο διαιωνιζόταν και η δυναμική της «απόλυτης» μορφής καπιταλιστικής εκμετάλλευσης που είχε μπει σε εφαρμογή, όσο συνεχιζόταν η οικονομική κυριαρχία του μεγάλου κεφαλαίου.

Η ταυτότητα συμφερόντων κράτους και σημαντικών μερίδων του κεφαλαίου ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο στη διάρκεια του πολέμου κι από μια άλλη σκοπιά: μεγάλο μέρος του διοικητικού ελέγχου της οικονομίας πέρασε στην ιδιωτική βιομηχανία. Μερίδες του κεφαλαίου που ήταν κυρίαρχες ταύτισαν τα συμφέροντά τους με τις πολιτικές προθέσεις των ναζί για τη δημιουργία ενός αυτόνομου κράτους προστατευμένου από τις παγκόσμιες οικονομικές αναταράξεις. Τα τρία διακριτά αλλά αλληλοσυνδεόμενα μπλοκ εξουσίας που καθόρισαν σ' όλη τη διάρκεια του καθεστώτος την πορεία του –το ναζιστικό κίνημα (το κόμμα και όλες του οι οργανώσεις), το μεγάλο κεφάλαιο και ο στρατός– συμμάχησαν έχοντας ένα κοινό στόχο: επανεξοπλισμούς και επεκτατική πολιτική λεηλασίας σε συνδυασμό με την ενσωμάτωση του εσωτερικού εχθρού. Η επικράτηση αυτής της πολιτικής εις βάρος του διεθνούς εμπορίου, και αρχικά εις βάρος επίσης της κατανάλωσης της εργατικής τάξης, σφράγισε την ενοποίηση της πολιτικής και της οικονομίας θέτοντας σε κίνηση μια κρεατομηχανή συσσώρευσης κερδών μέσω

της καταστροφής μεταβλητού και σταθερού κεφαλαίου, η οποία όμως κατέληξε να απειλήσει την ίδια τη δυνατότητα αναπαραγωγής του κεφαλαίου.

Η κρίση του '29, που ως κρίση εκμεταλλευσιμότητας της εργατικής τάξης έθεσε σε κίνδυνο την επιβίωση όλου του συστήματος, είχε δραματικό αντίκτυπο στη Γερμανία, όπου ήδη προς τα τέλη της δεκαετίας του '20 μεγάλο μέρος της εξορθολογισμένης της παραγωγής είχε οδηγηθεί σε κρίση υπερσυσσώρευσης. Η φυγή μεγάλου όγκου ξένων κεφαλαίων επιδείνωσε απότομα την υφέρπουσα αυτή κρίση. Η διατήρηση της βασικής νόρμας της οικονομίας της αγοράς, δηλαδή η δημιουργία αναπαραγωγικών και εμπορεύσιμων αγαθών, έπρεπε να εγκαταλειφθεί και τα όρια αυτά να ξεπεραστούν με τη βίαιη φυγή προς την παραγωγή μη εμπορεύσιμων αγαθών και μη αναπαραγωγικών αξιών χρήσης, τη ζήτηση των οποίων θα την πλήρωνε το επιστρατευμένο προλεταριάτο. «*Αν δεν υπάρχει ζήτηση πραγματικού είδους, δηλαδή αναπαραγωγικών αξιών, τότε πρέπει να δημιουργηθεί μια εναλλακτική ζήτηση, μη αναπαραγωγικών αξιών, για να διατηρήσει την παραγωγή σε κίνηση. Σ' αυτές τις μη-αναπαραγωγικές αξίες/προϊόντα που δεν καταναλώνονται είτε άμεσα είτε έμμεσα για τη διατήρησή ή αναπαραγωγή της ανθρώπινης εργασιακής δύναμης και κοινωνικής ζωής ή για την ανανέωση των παραγωγικών μηχανημάτων, οι εξοπλισμοί κατέχουν περίοπτη θέση*».⁷⁰ Και φυσικά κάποια στιγμή οι πολεμικές μηχανές θά 'πρεπε ν' αρχίσουν να ζεσταίνονται...

Το φασιστικό οικονομικό σύστημα, ως αντίστροφη κίνηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής από την απόσπαση σχετικής υπεραξίας στην απόσπαση απόλυτης υπεραξίας, προσπάθησε ν' αντιμετωπίσει την πτώση του ποσοστού κέρδους αυξάνοντας το ποσοστό υπεραξίας χωρίς να εξαρτάται από άλλες καπιταλιστικές δυνάμεις ή την παγκόσμια αγορά. Οι επανεξοπλισμοί που άρχισαν το 1934, ήταν το πρώτο αναγκαίο στάδιο της πολιτικής η οποία αποτέλεσε τη βάση ενοποίησης του γερμανικού κεφαλαίου, δηλαδή της βίαιης επέκτασης και του πολέμου. Έτσι η γερμανική οικονομία διαιρέθηκε σ' εκείνο το κομμάτι της που ανέλαβε την αναπαραγωγή του πληθυσμού και το άλλο που παρήγαγε όπλα, πολεμοφόδια, στρατιωτικές εγκαταστάσεις και κυρίως στρατιωτικές εφεδρικές δομές, δηλαδή εργοστάσια

70. Alfred Sohn-Rethel, *Economy and Class Structure of German Fascism*, CSE, 1978, σελ. 30. Ο Sohn-Rethel ήταν ο μαρξιστής «πράκτορας» που βρέθηκε τη δεκαετία του '30 σε προνομιακό πόστο στο σύνδεσμο των μεγαλύτερων γερμανών καπιταλιστών της περιόδου, το MWT (Mittleuropäischer Wirtschaftstag) που εξελίχθηκε στο κυρίαρχο όργανο ενοποίησης του γερμανικού κεφαλαίου στη βάση της ναζιστικής ιμπεριαλιστικής πολιτικής. Πρόεδρός του ήταν ο von Wilmowski, σύζυγος της μιας εκ των δύο κληρονόμων του κολοσσού Krupp και επικεφαλής της διοίκησής του.

«Σπάστε τις αλυσίδες του Dawes!» Από προεκλογική αφίσα των ναζί στις περιφερειακές εκλογές της Σαξονίας το 1929. Το σύνθημα αναφέρεται στις πολεμικές αποζημιώσεις που είχαν επιβληθεί στη Γερμανία μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

Αφίσα της Reichskolonialbund (Γερμανική Αποικιακή Λίγκα) που σκοπός της ήταν να επανακτήσει τις υπερπόντιες αποικίες που είχε χάσει η Γερμανία ως αποτέλεσμα της συνθήκης των Βερσαλλιών στο τέλος του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου.

Αγοράζετε γερμανικά προϊόντα!

πλήρως εξοπλισμένα για να λειτουργήσουν μετά το ξέσπασμα του πολέμου.

Όταν οι πολεμικές προετοιμασίες το 1938 στέρεψαν από πρώτες ύλες και εργατικό δυναμικό και οι εσωτερικές κοινωνικές αντιφάσεις έφτασαν στο σημείο έκρηξής τους, όπως θα δούμε πιο αναλυτικά παρακάτω, η λεηλασία έπρεπε να ξεκινήσει πριν το ξέσπασμα των βασικών πολεμικών επιχειρήσεων, με την προσάρτηση της Αυστρίας και της Τσεχοσλοβακίας.

Η έναρξη του πολέμου με την πρωτοβουλία του γερμανικού φασιστικού κράτους ήρθε όταν το New Deal του Ρούζβελτ είχε πια εξαντλήσει τις δυνατότητές του και η ύφεση ξεπρόβαλε πάλι απειλητική. Ουσιαστικά την παγκόσμια ύφεση του 1929 την διαδέχθηκε η εν καιρώ ειρήνης προετοιμασία μιας σωτήριας πολεμικής οικονομίας στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Τα όπλα είχαν γίνει η θεραπεία ενάντια στην κρίση ή αλλιώς, με τα υποκριτικά λόγια του Ρούζβελτ, «είχαν από καιρό μολυνθεί με την αρρώστια του φασισμού». Τα δημοκρατικά κράτη βρίσκονταν στον ίδιο δρόμο προς μια τελική στρατιωτική κρίση όπως και τα φασιστικά, με τη διαφορά ότι στα πρώτα η κυρίαρχη ιδεολογία παρουσίαζε τον πόλεμο ως το αναγκαίο μέσο για την «υπεράσπιση της ειρήνης και της δημοκρατίας» ενώ στα φασιστικά μεταμφιεζόταν στην αναγκαία προϋπόθεση για την επίτευξη της «εξισωτικής», φυλετικής Volksgemeinschaft, την οποία θα εξετάσουμε παρακάτω.

Πέρα από φορέας ενοποίησης της αστικής τάξης, ισχυριζόμαστε ότι το φασιστικό κράτος αποτελεί στάδιο του μοντέρνου καπιταλιστικού κράτους, για τον επιπλέον λόγο ότι βασική του μέριμνα ήταν η διαχείριση, χειραγωγή και χαλιναγώγηση της εργατικής τάξης. Η εργατική τάξη (das Arbeitertum) υπόκειτο σε μια συνεχή συστηματική πολιτική επανεκπαίδευση και παρέμενε σταθερά μέχρι το 1944 πηγή ανησυχίας για το καθεστώς και βασικό αντικείμενο μιας προσπάθειας «αναμόρφωσης» του πληθυσμού. Αν για την **οργανωμένη** εργατική τάξη επιλέχτηκε η βίαιη διάλυση των ιστορικών της «οχυρών» (εργατικά κόμματα και συνδικάτα), για το **σύνολο** του προλεταριάτου (και το μοναδικό εμπόρευμα που κατείχε, την εργασιακή του δύναμη), ο φασισμός επιφύλαξε, στα πλαίσια της Volksgemeinschaft, το μετασχηματισμό της εργασίας από κοινωνική δραστηριότητα σε πολιτικό καθήκον του κάθε ατόμου χωριστά.⁷¹

Η ιστορική ιδιαιτερότητα του φασισμού συνίσταται στον πρωτότυπο τρόπο με τον οποίο συνδύασε τη χρήση τρόμου με την προσπάθεια **πολιτικής ενσωμάτωσης** στο καπιταλιστικό κράτος. Ήταν μεν η Γκεστάπο πανταχού παρούσα στις

71. Οι επόμενες παράγραφοι βασίζονται στο εξαιρετικό άρθρο του Tim Mason, The containment of the working class in Nazi Germany, που περιλαμβάνεται στη συλλογή άρθρων του με τίτλο *Nazism, Fascism and the working class*, Cambridge, 1995.

απεργίες ασκώντας τρομοκρατική επιτήρηση στους «αναξιόπιστους» εργάτες, ωστόσο η επιλεκτική χρήση ανοιχτής τρομοκρατίας ενάντια στους «προδότες» κομμουνιστές και μαρξιστές και προληπτικού, παραλυτικού ελέγχου για όλους τους υπόλοιπους ήταν σίγουρα η αναγκαία αλλά όχι η μοναδική προϋπόθεση σταθερότητας του καθεστώτος. Συμπληρωματική ήταν η στρατηγική υλικών παραχωρήσεων, ένα είδος μακρο-οικονομικής «δωροδοκίας» που αν όχι ικανοποιητικά, τουλάχιστον εν μέρει λειτουργούσε εκτονωτικά απέναντι στην αυξανόμενη δυσανεξία και την παθητική αντίσταση. Οι υλικές αυτές παραχωρήσεις έγιναν κυρίως τα χρόνια της ειρηνικής πλήρους απασχόλησης μετά το 1936 και τα πρώτα χρόνια του πολέμου: αυξήσεις μισθών, οικογενειακά επιδόματα, κοινωνικός τουρισμός συμπλήρωναν ένα τοπίο πολιτικής δυστοπίας.

Οι διαιρέσεις εντός της τάξης, διαιρέσεις που κάθε καπιταλιστικός κοινωνικός σχηματισμός δημιουργεί, επί ναζισμού ενισχύθηκαν. Οι νέες μορφές κοινωνικής διαίρεσης που επινόησε ο ναζισμός βασιζόνταν στην ηθική του κοινωνικού δαρβινισμού, την αρχή του ανταγωνισμού και την ιδεολογία της αξιοκρατίας, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Η δύναμη του καθεστώτος εντοπίζεται περισσότερο στην ικανότητά του να δημιουργεί ταυτόχρονα προσδοκίες, σύγχυση, αποπροσανατολισμό, «εχθρούς» κάθε είδους παρά στην καθολική, θετική, ένθερμη αποδοχή του από το «λαό» – και αυτό αποτελεί μια σταθερή κληρονομιά του στις σύγχρονες δημοκρατίες. Οι πολιτικές του κοινωνικού κράτους συμβάδισαν με την Γκεστάπο και το Υπουργείο Προπαγάνδας ήταν η μυστική αστυνομία αυτή που συνόδευε τους «ευεργετημένους» με διακοπές κοινωνικού τουρισμού στον προορισμό τους.

Η ενσωμάτωση της εργατικής τάξης στον εθνικοσοσιαλισμό πρέπει να ιδωθεί περισσότερο μέσα από το πρίσμα της διαχείρισής της με τέτοιον τρόπο ώστε να τίθεται υπό έλεγχο η αποξένωση και η δυσανεξία της απέναντι στο καθεστώς. Ο φόβος από μόνος του δεν εξηγεί τη διατήρηση του ελέγχου επί της τάξης μέχρι το τέλος του καθεστώτος. Η όποια ανατρεπτική πολιτική κουλτούρα της τάξης είχε δεχτεί ισχυρά πλήγματα πριν την έλευση των ναζί, ήδη από την εποχή της σοσιαλδημοκρατίας. Οι τυπικές μέθοδοι καταγραφής της ισχύος της –το αριθμητικό μέγεθος των εργατικών οργανώσεων, η εκλογική δύναμή τους, ο αριθμός των μελών– είναι φτωχές και ανίκανες να μας δώσουν μια ουσιαστική και βαθιά εικόνα για την ποιότητα των σχέσεων εντός της εργατικής τάξης, το βαθμό συνοχής της και το πολιτικό αίσθημα που απέρρεε από την ένταξη στο κόμμα ή το συνδικάτο (όπως παρομοίως σήμερα, ο μεγάλος αριθμός των γενικών απεργιών της ΓΣΕΕ και της ΑΔΕΔΥ τα τελευταία χρόνια δεν μας λέει πολλά για την ποιότητα της ταξικής πάλης και την ισχύ της

εργατικής τάξης στην Ελλάδα). Μιλάμε εδώ για την προλεταριακή κουλτούρα που ανευρίσκεται είτε στη βάση των λεγόμενων εργατικών κομμάτων είτε στα ανεξέλεγκτα προλεταριακά στοιχεία.

Η μαζική κουλτούρα είχε ήδη πάρει τη θέση της προλεταριακής δημόσιας σφαίρας στα τέλη της δεκαετίας του '20/αρχές της δεκαετίας του '30. Τόσο στο SPD όσο και στο (σταλινοποιημένο) KPD –οι ηγεσίες των οποίων μισούσαν περισσότερο η μία την άλλη απ' ό,τι τους ναζί και ήταν, την άνοιξη του 1933, εντελώς απροετοίμαστες για υπόγειο αντιστασιακό αγώνα– η κομματική υπακοή, η πειθαρχία στην ιεραρχία και η κατάπιξη κάθε πρωτοβουλίας της βάσης ήταν σταθερές επιδιώξεις των ηγεσιών τους. Ωστόσο, όπως είδαμε στην περίπτωση της κινητοποίησης των άνεργων μελών του KPD στο Ρουρ τα μαύρα χρόνια του 1930-1933, η ανατρεπτική πολιτική κουλτούρα της άμεσης δράσης που χαρακτήριζε τη βάση του κόμματος ήταν ακόμα, σε ορισμένες περιοχές της Γερμανίας, ισχυρή.

Η επιφανειακή ομοιότητα που υπήρχε ανάμεσα σε συγκεκριμένες πλευρές της θεωρίας του «σοσιαλφασισμού» του KPD και της ναζιστικής προπαγάνδας ενάντια σε στελέχη του SPD που ήταν κρατικοί αξιωματούχοι δεν αποδεικνύει μόνο τη γνωστή ναζιστική στρατηγική λεηλασίας των κομμουνιστικών τακτικών, αλλά και την προλεταριακού τύπου απεύθυνση των ναζί. Οι άνεργοι εργάτες της Πρωσίας δεν είχαν λόγους να αρνηθούν την αλήθεια αυτής της προπαγάνδας, τη στιγμή που μέλη του SPD ήταν μπάτσοι, διευθυντές γραφείων ΟΑΕΔ, μάντζερ της εργατικής εστίας και δημοτικοί σύμβουλοι, όλοι κρατικοί εντεταλμένοι και υπεύθυνοι για την εφαρμογή μιας βίαιης πολιτικής λιτότητας εναντίον τους, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια της Βαϊμάρης.

Ο μελετημένος λαϊκισμός των ναζί, σύμφωνα με τον οποίο οι εργάτες και τα αφεντικά, ως στρατιώτες της παραγωγής όλοι μαζί, αποτελούν μέλη του Λαού (Volk) αλλά σ' αυτόν δεν ανήκουν κομμάτια της μεσαίας τάξης, όπως οι διανοούμενοι, οι παπάδες κλπ, προφανώς άνοιξε μια δίοδο προς τους εργάτες και εκμεταλλεύτηκε την κυρίαρχη εργατική δυσφορία ενάντια στα μεσοστρώματα. Ίσως αυτό να εξηγεί τη μετατόπιση κομμουνιστών του Βερολίνου προς τα SA την άνοιξη του 1933.⁷²

Οι δεσμοί αλληλεγγύης εντός της τάξης είχαν ήδη πληγεί από αλληπάλληλες κοινωνικές μεταρρυθμίσεις επί Βαϊμάρης, οι οποίες είχαν προκρίνει την προστασία της πυρηνικής οικογένειας εις βάρος της διευρυμένης, ανοιχτής οικογένειας των εργατογενιτών. Το ναζιστικό καθεστώς ευχαρίστως ενίσχυσε αυτήν την ήδη διαμορφωμένη ανάγκη ενός οικο-

72. Tim Mason, ό.π., σελ. 259.

Ο Χίτλερ με εργάτες στη Siemensstadt, στο Βερολίνο.

Παρέλαση γερμανών μαζί εργατών.

γενειακού καταφυγίου μακριά από την απειλητική δημόσια σφαίρα.

Και φυσικά η γοητεία του εθνικισμού, στην οποία το SPD είχε επενδύσει ήδη από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, δεν θα μπορούσε να είναι παρά ο καλύτερος και ο πιο σταθερός σύμμαχος των ναζί.

Στο μυαλό πολλών εργατών, η ναζιστική παραγωγικίστικη λατρεία της εργασίας από τη μια και η αναζήτηση της «χαμένης εργατικής περηφάνειας» από την άλλη δεν βρίσκονταν σε απόλυτη διάκριση μεταξύ τους, ούτε η σοσιαλιστική αλληλεγγύη και η ναζιστική «συντροφικότητα» φάνταζαν σε όλους να είναι αλληλοαποκλειόμενες έννοιες. Οι ναζί ήξεραν καλά να ντύνουν την καπιταλιστική κοινωνική εργασία με μια ιδεολογία εξισωτισμού και υπηρεσίας του έθνους ή να τη συνοδεύουν με δραστηριότητες «κοινωνικής αλληλεγγύης» – όλα αντιλήψεις και πρακτικές που πρωτοεισήγαγαν οι σοσιαλδημοκράτες. Η στήλη «Σοσιαλισμός της πράξης» του επίσημου όργανου του κόμματος, της *Völkischer Beobachter*, έβριθε τέτοιων παραδειγμάτων:

[Αναφέρθηκε] ότι οι υπάλληλοι μιας υφαντουργίας στο νότο της Γερμανίας είχαν προσφερθεί εθελοντικά να εργάζονται επιπλέον ώρες και να δίνουν το υπερπροϊόν της εργασίας τους σε ένα ταμείο που το ίδρυσαν οι ναζί για να βοηθήσουν τα θύματα των βιομηχανικών ατυχημάτων... Ότι αγρότες είχαν προσφέρει στη Χιτλερική Νεολαία καταλύματα διακοπών για πενήντα χιλιάδες παιδιά και η γυναικεία Εθνικοσοσιαλιστική οργάνωση του Μανχάιμ είχε συνεισφέρει εκατόσια επιπλέον... Ότι οι δημοτικοί υπάλληλοι της Δρέσδης είχαν δημιουργήσει ταμείο για να χρηματοδοτήσουν μια μοίρα πέντε αεροπλάνων για τον κυβερνήτη της Σαξονίας συνδράμοντας τα SA και τα SS στο να ξεπερά-

σουν τις οικονομικές δυσκολίες τους και πως συνέβαλαν με το 1% των μισθών τους – δηλαδή δέχτηκαν μια εθελοντική περικοπή– για την «προαγωγή της εθνικής προσπάθειας»... Άλλα παρόμοια παραδείγματα περιλάμβαναν την ολοκλήρωση ενός προγράμματος προαστιακών κατοικιών και τη μερική διανομή των κερδών μεταξύ των υπαλλήλων της *Preussische Zeitung* του Erich Kohl... Τα Χριστούγεννα του 1933, κρατικοί υπάλληλοι του Κόμματος έστρωσαν τραπέζια στις λαϊκές γειτονιές του βόρειου Βερολίνου για να διανείμουν δώρα σε όλο τον πληθυσμό, συμπεριλαμβανομένων των παλιών κομμουνιστών.⁷³

Συνοπτικά, η σταθερότητα του καθεστώτος μέχρι τη στιγμή της τελικής του πτώσης, όσο κι αν καλλιεργούσε τη συναίνεση υπό το φόβο του ξεσπάσματος της εργατικής ανυποταξίας, βασίστηκε κυρίως σε ένα επιστημονικό καταμερισμό εργασίας ανάμεσα στην Γκεστάπο και το αυταρχικό κοινωνικό κράτος καθώς και σε μια ισορροπία ανάμεσα στην κατασκευή «εχθρών» και αποδιοπομπαίων τράγων εξορισμένων από την *Volksgemeinschaft*, την απόλυτη επιτήρηση και έλεγχο κάθε πλευράς της ζωής και την προσφορά διαχωρισμένων μεταξύ τους «πολιτικών εμπορευμάτων» προς κατανάλωση, που εντός μιας συνολικής δυστοπίας εκβίαζαν για προσαρμογή χωρίς να επιτυγχάνουν την ταύτιση με το καθεστώς.

Είναι ακριβώς το **εύρος** της εισχώρησης του κράτους στην ιδιωτική και δημόσια σφαίρα που κατέστησε το ναζιστικό καθεστώς μία από τις πρώτες μοντέρνες μορφές καπιταλιστικής κρατικής εξουσίας. Είναι η αυταρχική ενσωμάτωση

73. D. Schoenbaum, *Die braune Revolution*, 1968. Παρατίθεται στο «Περί της λατρείας της εργασίας», *Κομμουνισμός*, νο. 3, ό.π.

Εργάτες στο εργοστάσιο της Volkswagen χαιρετούν τον Χίτλερ, 1938.

της εργατικής τάξης, η επιστημονική οργάνωση της διαίρεσής της, η επιβολή κανονιστικών προτύπων που καθιστούν το ναζιστικό κράτος μια αναγκαία βαθμίδα στην εξέλιξη του καπιταλιστικού κράτους. **Η κληρονομιά του, απαλλαγμένη από τον άχρηστο και υπερβολικό αναχρονιστικό αυταρχισμό, θα θωρακίσει τη μεταπολεμική δημοκρατία αλλά εναντίον του: αποτυγχάνοντας να παράσχει μια εκλεπτυσμένη και σταθερή διαχείριση του προλεταριάτου και ανίκανος, εξαιτίας των βασικών του χαρακτηριστικών, να εγγυηθεί μια απρόσκοπτη και διευρυμένη αναπαραγωγή της καπιταλιστικής σχέσης, ενταφιάστηκε και δαιμονοποιήθηκε κάτω από το βάρος της αναγκαίας απαξίωσης που έφερε εις πέρας.**

ΟΙ ΥΛΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΜΒΟΛΙΚΕΣ ΠΛΕΥΡΕΣ ΤΗΣ VOLKSGEMEINSCHAFT

Πώς συγκροτήθηκε υλικά η Volksgemeinschaft, σε συμφωνία με τις ιδεολογικές διακηρύξεις; Η καταπολέμηση της ανεργίας βρισκόταν ψηλά στην ιεραρχία των υποσχέσεων των ναζί και μάλιστα η οριστική της εξάλειψη παρουσιαζόταν ως «αντίσταση» στο «διεφθαρμένο καπιταλισμό». Όπως είπαμε παραπάνω, στο τέταρτο κεφάλαιο αυτής της ενότητας, η ανάγκη να συνδυαστεί ταυτόχρονα η νομιμοποίηση του καθεστώτος με την παραγωγική χρήση της υποτιμημένης εργασίας και την απομάκρυνση των ανέργων από τους δρόμους έδωσε έντονα προπαγανδιστικό χαρακτήρα στα πρώτα προγράμματα καταπολέμησης και διαχείρισης της ανεργίας. Η θεαματική πτώση της ανεργίας στα μέσα του 1934 δεν μπορεί να αποδοθεί στους επανεξοπλισμούς, αφού οι σχετικές δαπάνες αυτό το διάστημα δεν είχαν αυξηθεί σημαντικά. Αν θεωρούσαμε στατιστικό τρυκ τον χαρακτηρισμό «εργαζόμενοι» για τους «μισοάνεργους» ή «αόρατους άνεργους» –όπως έχουν αποκαλέσει

ορισμένοι ιστορικοί αυτούς που απασχολούνταν στα αρχικά αυτά προγράμματα εργασίας επειδή δούλευαν σε καθεστώς workfare (δηλ. παροχής «βοηθήματος» με αντάλλαγμα εργασία περιορισμένου χρόνου)– θα αντιμετωπίζαμε μεγάλες δυσκολίες στο να δώσουμε μία ικανοποιητική εξήγηση για την ανάκαμψη όχι μόνο της απασχόλησης αλλά και της οικονομίας. Εξάλλου, παρά τις μεθοδεύσεις των στατιστικών στοιχείων από τους ναζί, με τη συστηματική απομάκρυνση των γυναικών και πολλών νέων από την αγορά εργασίας και τους καταλόγους ανέργων, δεν έχει αποδειχτεί ότι έγινε σκόπιμη παραποίησης τους όσον αφορά το βαθμό απασχόλησης των υπολοίπων.

Αν και κάποιοι ιστορικοί, όπως ο Mason, θεωρούν ότι ήταν ο κατασκευαστικός-οικιστικός τομέας, με την υψηλή ένταση εργασίας που συνεπάγεται, αυτός που έδωσε ώθηση στην άντληση υπεραξίας ενώ άλλοι, όπως ο Overly, ότι ήταν ο τομέας των αυτοκινητόδρομων και της αυτοκινητοβιομηχανίας –απόψεις που, εν μέρει τουλάχιστον, είναι και οι δύο εξίσου σωστές– το 1933 η «Μάχη για την Εργασία» που θα έκανε δυνατό το να έχει «ο κάθε εργάτης τη δουλειά του» ξεκίνησε εν τούτοις από αγροτικές, καπιταλιστικά καθυστερημένες περιοχές. Επρόκειτο για εγγειοβελτιωτικά έργα που εγκαινιάζονταν εν μέσω κρατικά ενορχηστρωμένων προπαγανδιστικών, πανηγυρικών εκδηλώσεων, τύπου «ο Παττακός με το μυστήρι». Υπήρχαν επίσης σχέδια για μετεγκατάσταση βιομηχανικών εργατών στην ύπαιθρο, τα οποία δεν φαίνεται να πέτυχαν. Ο στόχος ήταν διπλός: αποσυμφόρηση των πόλεων με άδειασμα των ανέργων στην ύπαιθρο, δηλ. διασκορπισμός και αποδυνάμωση ενός πολιτικά επικίνδυνου πληθυσμού και ταυτόχρονα προσδοφόρα εκμετάλλευσή του στους προαναφερόμενους τομείς, η ανάκαμψη των οποίων πράγματι αντέστρεψε την ύφεση και προετοίμασε το δρόμο για την επιτάχυνση της καπιταλιστικής ανάπτυξης που έφεραν αργότερα οι επανεξοπλισμοί.

Τα χρήματα των δύο Προγραμμάτων Reinhardt και του Ταμείου για τη Στήριξη της Εθνικής Εργασίας (με «εθελοντική» συνεισφορά των γερμανών πολιτών) διατέθηκαν το 1933 σε τέτοιου είδους έργα, καθώς και στην κατασκευή δρόμων, σιδηροδρόμων και κατοικιών. Ο ανταγωνισμός ανάμεσα στους ναζί αξιωματούχους για το ποιος θα προσποριζόταν τα μεγαλύτερα κονδύλια ώστε να αποσπάσει την εύνοια του Χίτλερ ήταν σκληρός, εξού και τα ονόματα των τοπικών «Πλάνων» από το όνομα του κάθε Gauleiter. Οι «εκκαθαρίσεις» που έγιναν, μεταξύ άλλων, στις κρατικές υπηρεσίες απασχόλησης ανέργων διευκόλυναν τον αγώνα δρόμου ανάμεσα στους τοπικούς γραφειοκράτες για την αξιοποίηση κονδυλίων ακόμα και κατά παράκαμψη των κανονισμών.

Στην Ανατολική Πρωσία το Πλάνο Koch εξαφάνισε όντως τους άνεργους βάζοντάς τους σε βαριές δουλειές ξεχερσώματος, καλλιέργειας εκτάσεων και κατασκευής αγροτικών συνοικισμών, υποβάλλοντάς τους ταυτόχρονα σε μαθή-

ματα πολιτικής εκπαίδευσης από το DAF στις «Κατασκηνώσεις Συντροφικότητας». Οι εργάτες αμοίβονταν με μισθούς κάτω του ισχύοντος βασικού μισθού για ανειδίκευτους εργάτες και οι εργασιακές σχέσεις στις οποίες υπόκειντο ήταν ως επί το πλείστον τύπου workfare: εργασία έκτακτης ανάγκης (Notstandsarbeit), RAD και Landhilfe. Το τελευταίο πρόγραμμα αφορούσε νέους μέχρι 21 ετών που δούλευαν σε μικρούς αγρότες και μέρος του επιδόματος ανεργίας που έπαιρναν δινόταν στους αγρότες ως επιδότηση για να τους καλύπτουν τα έξοδα συντήρησης και στέγασης. Υπό μίαν έννοια, είναι ο πρόγονος του σημερινού voucher. Αρκετά συχνά, οι νέοι εργάτες αρνούνταν μια τέτοια βαριά δουλειά, προτιμώντας τη διακοπή του επιδόματος.

Σε πιο αναπτυγμένες καπιταλιστικές περιοχές, όπου οι άνεργοι ήταν πρώην ειδικευμένοι εργάτες, ο πρωτογονισμός του «γενικευμένου φτυαρίσματος» έδωσε τη θέση του στα δημόσια έργα που περιλάμβαναν επισκευές ή κατασκευές κτηρίων και αυτοκινητόδρομων. Οι περιβόητοι Autobahnen, αν και φτιάχτηκαν υπηρετώντας περισσότερο μια милитаристική λογική δικτύωσης των μεγάλων πληθυσμιακών κέντρων παρά τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης –ο αριθμός των απασχολούμενων στους αυτοκινητόδρομους αποτελούσε ένα μικρό ποσοστό του συνολικού αριθμού εργατών–, έδωσαν εντούτοις τη δυνατότητα στον κατασκευαστικό τομέα και τις ιδιωτικές εργολαβικές εταιρείες να φτάσουν το υψηλό ποσοστό κέρδους που είχαν επιτύχει πριν την ύφεση. Το μεγαλύτερο πρόβλημα των εργατών των Autobahnen δεν ήταν ωστόσο τα χαμηλά μεροκάματα (στην πραγματικότητα τους δίνονταν κατά καιρούς αυξήσεις για να περιορίσουν τις πιθανότητες απεργιών που θα απειλούσαν με καθυστέρηση το έργο) αλλά οι δύσκολες συνθήκες εργασίας που απαιτούσαν σκληρή χειρωνακτική και εντατικοποιημένη δουλειά σε απομακρυσμένες περιοχές.

Σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες –όπως μια «αυτόνομη» ανάκαμψη της αγοράς ήδη από τα τέλη του 1932, τη ναζιστική στατιστική «μεθοδολογία» που εφαρμόστηκε στον προσδιορισμό των ανέργων (δηλ. τον εξοβελισμό των γυναικών και πολλών νέων από την αγορά εργασίας και τους καταλόγους των ανέργων, όπως αναφέραμε) καθώς και τις, ακόμα σχετικά μέτριες, αυξήσεις στις δαπάνες των επανεξοπλισμών– τα προγράμματα απασχόλησης των ναζί, πέρα από την προπαγανδιστική τους αξία, κατάφεραν να αντιστρέψουν την ύφεση, να εμφανίσουν θεαματική μείωση της ανεργίας και να ξεκινήσουν έναν νέο κύκλο συσσώρευσης.⁷⁴ Αργότερα, από το 1936 και μετά, η απόλυτη προτεραιότητα δόθηκε στους

επανεξοπλισμούς και τους συναφείς μ' αυτούς βιομηχανικούς κλάδους, οι οποίοι απορρόφησαν το μεγαλύτερο μέρος του προϋπολογισμού και την πλειοψηφία των ανέργων.

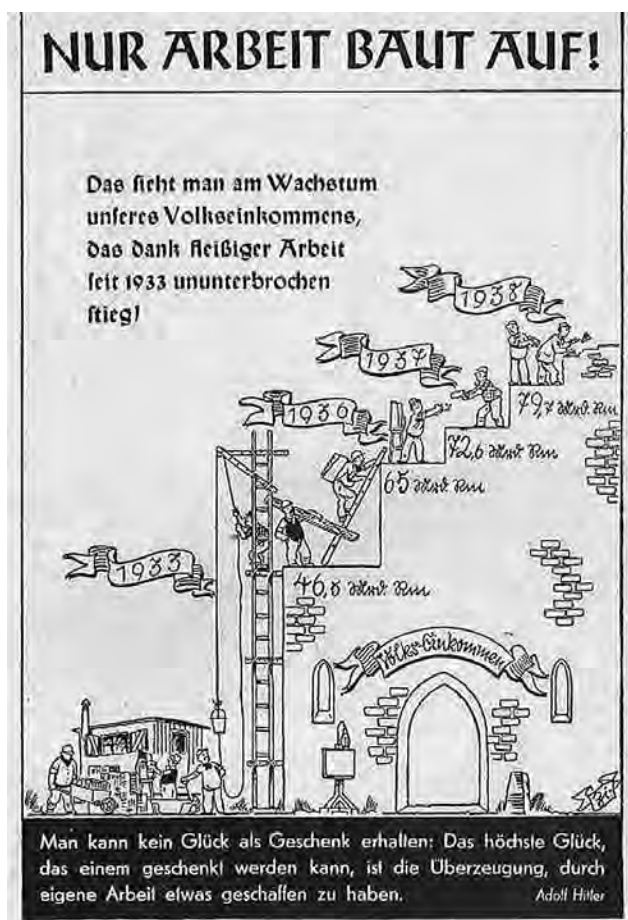
* * *

Ο μοντερνισμός του ναζιστικού κράτους αποτυπώνεται επιπλέον στην αύξηση του αριθμού των υπαλλήλων στον τομέα των υπηρεσιών και στη γραφειοκρατία, μια διαδικασία που βρισκόταν σε εξέλιξη σε όλους τους καπιταλιστικούς κοινωνικούς σχηματισμούς από τις αρχές του 20^{ου} αι. Αφού ξεμπέριδεψε με το «καρκίνωμα του μαρξισμού», τα προφανή αρχαϊκά και αταβιστικά του στοιχεία συχνά χρησίμευαν ως προπαγανδιστικά σύμβολα ή ιδεολογικά πέπλα μιας δαρβινιστικής αρχής αξιοκρατίας και επιτυχίας (Leistungsgesellschaft), ικανής να προσφέρει κοινωνική κινητικότητα και ευκαιρίες ανόδου ενάντια στην παλιά κοινωνική τάξη πραγμάτων.⁷⁵ Εξάλλου, ο κολλεκτιβιστικός πυρήνας της έννοιας της Volksgemeinschaft συνίσταται στην εθνική, φυλετική ενοποίηση των μεμονωμένων, ανταγωνιστικών ατόμων που υπερβαίνοντας τους ταξικούς διαχωρισμούς βρίσκουν με την «ατομική τους προσπάθεια» τη θέση τους μέσα στην κοινωνική πυραμίδα.⁷⁶ Είναι όλα αυτά τα στοιχεία που διαμόρφωσαν τον

75. Θα τολμούσαμε εδώ μια αναλογία με το σταλινικό καθεστώς και την κοινωνική κινητικότητα που «εξασφάλισε» σε πολλούς εργάτες μέσα από τις Δίκες της Μόσχας: αν οι διαδικασίες αυτές, που κατ'εξοχήν ταυτίζονται με τον ολοκληρωτισμό του σταλινισμού, ιδωθούν από την οπτική γωνία των ευεργετηθέντων κι όχι των θυμάτων, προκύπτουν ενδιαφέρουσες και πειστικές ερμηνείες για τη λατρεία προς τον Στάλιν αλλά και τη μακροβιότητα του καθεστώτος. Όπως έχει δείξει η ιστορικός Sheila Fitzpatrick (σε έργα της όπως το *Education and Social Mobility in the Soviet Union, 1921–1934*, Cambridge University Press, 1979), ως συνέπεια της «Μεγάλης Κάθαρσης» χιλιάδες εργάτες και κομμουνιστές, οι οποίοι είχαν σπουδάσει σε τεχνικές σχολές κατά το πρώτο πενταετές πλάνο, προήχθησαν σε ανώτερες θέσεις στη βιομηχανία, την κυβέρνηση και την ηγεσία του Κομμουνιστικού Κόμματος, βγάζοντας από τη μέση τους παλιούς ηγέτες που μπλόκαραν τη δική τους προαγωγή. Έτσι, η τρομοκρατική πολιτική του καθεστώτος συναντήθηκε με τις κοινωνικές προσδοκίες των από κάτω για να συμπήξουν ένα «συμβόλαιο» τη δεκαετία του '30 ανάμεσα στην κοινωνία και το κράτος.

76. Ο ρατσισμός, η φυλετική ανωτερότητα, αποτελεί οργανικό κομμάτι του εθνικοσοσιαλισμού κι έχει μια ιδιαίτερη πολιτική βαρύτητα για τη συγκρότηση και ενδυνάμωση της εθνικής ταυτότητας για εργατική χρήση. Η φυλετική ανωτερότητα είναι ο ιδεολογικός μηχανισμός που δίνει τη δυνατότητα στους χειρώνακτες, υγιείς εργάτες να γίνουν μέρος μιας φυλετικής αριστοκρατίας. Στην ιεραρχική κατανομή των φυλών, η υγιής και παραγωγική λευκή εργατική τάξη καταλαμβάνει μια υψηλή θέση στην κοινωνική κλίμακα. «Προϋποθέτοντας το φυλετικό αγώνα ως την κινητήρια δύναμη της ιστορίας, η εργατική τάξη μπορεί να γίνει αντιληπτή ως μέρος μιας νέας φυλετικής αριστοκρατίας, και συνεπώς, με όρους του 19^{ου} αιώνα, μέρος της κινητήριας δύναμης της ιστορίας. Το μήνυμα προς τους εργάτες είναι λοιπόν: γιατί να ταυτιστείτε με μια καταπιεσμένη τάξη όταν μπορείτε να ταυτιστείτε με τη (φυλετική) αριστοκρατία; Ο ρατσισμός έτσι γίνεται ένα ισχυρό ιδεολογικό υπο-

74. Αυτοί οι άλλοι παράγοντες σίγουρα έπαιξαν βασικό ρόλο στη μείωση της ανεργίας αφού το ίδιο ποσοστό του ΑΕΠ (2,5%) με τη ναζιστική Γερμανία δαπανήθηκε στην Αμερική του Ρούζβελτ χωρίς, ωστόσο, να υπάρχουν τα ίδια θεαματικά αποτελέσματα.

«Μόνο η εργασία ανοικοδομεί». Η αύξηση του γερμανικού ΑΕΠ από το 1933 μέχρι το 1938 στο περιοδικό *Die wirtschaftspolitische Parole* 5 (1940), #1, την επίσημη δίμηνη περιοδική έκδοση του ναζιστικού κόμματος για οικονομικά ζητήματα.

εξισωτικό χαρακτήρα που είχε το «Λαϊκό Κράτος» του Χίτλερ, το οποίο, σε αντίθεση με την κοινωνική ακινησία της αυτοκρατορικής Γερμανίας, ενίσχυσε τάσεις που είχαν ήδη διαμορφωθεί στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης και προσέφερε ευκαιρίες κοινωνικής ανόδου στα «κατώτερα στρώματα» που μέχρι τότε βρίσκονταν αποκλεισμένα από την πρόσβαση στην εξουσία και την κοινωνική αναγνώριση:

Το Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα... προσέλκυσε αριστερίζοντες εργάτες, τεχνίτες και υπαλλήλους γραφείων, που ήλπιζαν στην κοινωνική άνοδο των παιδιών τους. Σ' αυτούς προστέθηκαν κι εκείνοι που ήδη είχαν επωφεληθεί από τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις της Δημο-

κατάστατο της ταξικής πάλης, ο φυλετικά 'άλλος' γίνεται ο νέος εχθρός της άρτι ενοποιηθείσας λαϊκής κοινότητας, και, ταυτόχρονα, ένας εξίσου ισχυρός βασικός παράγοντας στην ιμπεριαλιστική εκστρατεία». Mark Neocleous, *The monstrous and the dead – Burke, Marx, Fascism*, UWP, 2005, σελ. 78.

κρατίας της Βαϊμάρης και ήθελαν να συνεχίσουν την κοινωνική τους άνοδο. Όλους αυτούς δεν τους ένωνε η αναζήτηση μιας νέας ταξικής κυριαρχίας, αλλά η ιδέα μιας –σήμερα σχεδόν αυτονόητης– αξιοκρατίας: μιας κοινωνίας στην οποία η κοινωνική καταγωγή θα καθόριζε όσο το δυνατόν λιγότερο την πορεία της ζωής, την καριέρα και το κοινωνικό κύρος ενός ανθρώπου.

Η φυλετική θεωρία του εθνικοσοσιαλισμού θεωρήθηκε από τους μεταγενέστερους ως καθαρή προτροπή σε μίσος, βία και έγκλημα. Όμως, για εκατομμύρια Γερμανούς, η γοητεία της έγκειτο στην υπόσχεση μιας πραγματικής ισότητας εντός της εθνικής κοινότητας. Η ναζιστική ιδεολογία τόνιζε τις διαφορές με τους ξένους, την ίδια στιγμή που τις εξομάλυνε στο εσωτερικό. Για να το πούμε με τα λόγια του Χίτλερ: «στο εσωτερικό της γερμανικής φυλής η μέγιστη κοινωνική αλληλεγγύη και δυνατότητα μόρφωσης για τον καθένα, προς τα έξω, όμως, απόλυτη θέση κυρίαρχου!» Για εκείνους που συμπεριλαμβάνονταν στη φυλετικά ενιαία κοινότητα –το 95% των Γερμανών δηλαδή–, οι κοινωνικές διαφορές μειώθηκαν. Για πολλούς ανθρώπους, ο καθεστωτικός στόχος της ισοπέδωσης των ταξικών διαφορών πραγματοποιήθηκε στη Χιτλερική Νεολαία, τη RAD, τις βασικές οργανώσεις του κόμματος και τέλος την ίδια τη Βέρμαχτ. Ακόμη και οι στολές των ναζί θεωρούνται σήμερα μονομερώς ως μία έκφραση της στρατιωτικοποίησης. Αν σκεφτεί όμως κανείς τις σχολικές ποδιές που σε μερικές χώρες φοριούνται ακόμη και σήμερα, τις στολές των προσκόπων ή τα ομοιόμορφα μπλουζάκια των αθλητικών σωματείων, τότε θ' αντιληφθεί ότι η στολή εξυπηρετεί επιπλέον τη συγκάλυψη των διαφορών μεταξύ των εύπορων και των λιγότερο εύπορων.⁷⁷

Η προσοχή που δόθηκε στο «ανθρώπινο κεφάλαιο» από το ναζιστικό καθεστώς δεν ήταν τυχαία. Στα πλαίσια της βελτίωσης της βιομηχανικής εκπαίδευσης, η μαθητεία και η κατάρτιση μέσα στη δουλειά είχαν μεγάλη κρατική στήριξη. Με βασικό στόχο τη δημιουργία ειδικευμένων μεταλλεργατών για τις βιομηχανίες που προμήθευαν τη Luftwaffe, το Τρίτο Ράιχ υποσχέθηκε σε κάθε νέο Γερμανό το στάτους τουλάχιστον ενός ημειδικευμένου εργάτη. Το 1939 μόνο 30.000 απόφοιτοι γυμνασίου κατατάσσονταν ως ανειδίκευτοι σε σύγκριση με 200.000 το 1934. Για πολλούς εργάτες η κοινωνική κινητικότητα έγινε μια απτή πραγματικότητα τις δεκαετίες του '30 και του '40, καθώς ανέβαιναν τη σκάλα της διαστρωμάτωσης της εργατικής τάξης.

77. Götz Aly, *Το λαϊκό κράτος του Χίτλερ*, εκδ. Κέδρος, 2009, σελ. 32-3. Επειδή η ελληνική μετάφραση είναι κακή, την έχουμε τροποποιήσει χρησιμοποιώντας την επιμελημένη από το συγγραφέα αγγλική έκδοση.

Στη Λαϊκή Κοινότητα δεν υπήρχε χώρος για όλους... Από διαφήμιση του περι-οδικού *Neues Volk*, όργανο του γραφείου φυλετικής πολιτικής του κόμματος, που αποσκοπούσε να «διαφωτίσει» τους Γερμανούς για το «υπέρογκο βάρος» που αποτελούσαν οι άνθρωποι με αναπηρίες.

Από κρουαζιέρα εργαζομένων με το πλοίο *Gustloff*, του *Kraft durch Freude*.

Ταυτόχρονα, βέβαια, η ανάβαση της «σκάλας» αυτής, σήμαινε να πατήσεις πάνω στα κεφάλια των από κάτω σου: ο Εθνικός Επαγγελματικός Διαγωνισμός (*Reichsberufswettkampf*), τον οποίο οργάνωνε το DAF με τη βοήθεια της Χιτλερικής Νεολαίας και στον οποίο συμμετείχαν πολλοί νεαροί κυρίως εργάτες, προωθούσε τις ανταγωνιστικές διακρίσεις αλλά και την «ευγενή άμιλλα μεταξύ ίσων» εντός της πόλης, της επιχείρησης ή ενός τομέα. Το μισθολογικό σύστημα βασιζόταν επίσης στην «πληρωμή με βάση το αποτέλεσμα», που ακολουθούσε την εθνικοσοσιαλιστική (και εντελώς καπιταλιστική) λογική του ανταγωνισμού, της πάταξης της «ήσσονος προσπάθειας» και του κυριολεκτικού αγώνα για το μεροκάματο. Η εργατική αλληλεγγύη έπρεπε να υπονομευθεί και να συντριβεί από μια αδιαφοροποίητη μάζα εργασιακής δύναμης απομονωμένων ατόμων όπου το καθένα θα ανταγωνιζόταν το άλλο για το «συλλογικό καλό» της *Volksgemeinschaft*.

Συνεπώς, η κοινωνική κινητικότητα στη διάρκεια του καθεστώτος δεν έπαιζε μόνο ένα νομιμοποιητικό ρόλο αλλά βοηθούσε επίσης και στην όξυνση των διαιρέσεων (πέρα από τη διαίρεση μεταξύ των μελών του κόμματος –και ιδιαίτερα των μελών του DAF– και των υπολοίπων εργατών). Μιλάμε πάντα για κινητικότητα εντός της εργατικής τάξης –από το 1933 ως το 1939 υπήρξε μια τεράστια αύξηση του απόλυτου αριθμού των ειδικευμένων και πιο καλοπληρωμένων εργατών στη βιομηχανία– αν και δεν έλλειψε μια κάποια γενική κινητικότητα προς την κατώτερη μεσαία τάξη. Περίοπτη και ιδιαίτερη θέση ανάμεσα στους πιο φανατικούς οπαδούς των ναζί είχε η λεγόμενη «νέα ιντελιγκέντσια», ένα στρώμα ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργατική τάξη· μιλάμε για τους μηχανικούς και τους τεχνικούς, που ως πειθήνια προϊόντα του τείλο-ρισμού είδαν στο ναζισμό το φορέα που έβαζε τα εργοστάσια να δουλεύουν και τους πρόσφερε μια θέση υπεροχής, επί-βλεψης και εξουσίας πάνω στο προλεταριάτο. Το σλόγκαν του Χίτλερ «πάρε τη θέση σου στην ουρά» στο αποκορύφωμα της

αύξησης της ανεργίας την περίοδο 1930-33 σήμαινε την υπό-σχεση ενός καλού κρατικού πόστου για τα κομματικά μέλη στο μέλλον, μιας απασχόλησης για τους απλούς εργάτες, μιας θέσης υπεροχής έναντι των εργατών για τα χαμηλά στελέχη.

Ταυτόχρονα με την εξύμνηση της εργασίας και της «ατομικής επιτυχίας» οργανώθηκε κι ο ελεύθερος χρόνος με στόχο τη διατήρηση ενός υψηλού ρυθμού έντασης της εργασίας μέσω ανταλλαγμάτων εργατικής ψυχαγωγίας. Η οργάνωση Δύναμη μέσα από τη Χαρά (*KdF*), που ανήκε στο DAF και χρηματοδοτείτο από τα αποθεματικά των διαλυμένων συνδικάτων, έφτασε να οργανώνει πληρωμένες διακοπές για εκατομμύρια εργάτες καθώς και πλήθος πολιτιστικών και αθλητικών δραστηριοτήτων (θεατρικών παραστάσεων, επιδοτούμενων αθλητικών ομάδων, λεσχών παραδοσιακών και σύγχρονων χορών, εκθέσεων τέχνης, κινηματογραφικών λεσχών κλπ) μέσω των οποίων υποτίθεται ότι υπερβαίνονταν οι ταξικές διαιρέσεις. Οι ναζί δεν απέκρυπταν που στόχευαν όταν οργάνωναν τηνσχόλη της εργατικής τάξης:

Δεν στέλνουμε τους εργάτες μας διακοπές με τα σκάφη μας, ούτε χτίζουμε θέρετρα στη θάλασσα για τη διασκέδαση είτε τη δική μας είτε όσων έχουν την ευκαιρία να επωφεληθούν από τη χρήση τους. Το κάνουμε επειδή θέλουμε να διατηρήσουμε σε καλή κατάσταση την εργασιακή δύναμη του ατόμου ώστε να το στείλουμε πίσω στη δουλειά δυναμωμένο και αναζωογονημένο.⁷⁸

Η περικύκλωση της εργατικής τάξης μέσα και έξω από την εργασία, στην καθημερινότητα και την ανάπαυση, στο σύνολο της ζωής, προκαλούσε επαρκή σύγχυση και αποπροσανατολι-

78. Δήλωση του εκπρόσωπου τύπου της DAF. Παρατίθεται στο *Κομμουνισμός*, νο. 3, ό.π.

σμό για να μπορεί το καθεστώς να συνεχίζει να υπάρχει χωρίς ν' αναπτυχθεί εναντίον του κάποια επικίνδυνη αντίσταση.

Η συστηματική προπαγάνδα αυτοπαρουσίασης των ναζί μέσω της κοινωνικής τους πολιτικής ως «προστατών» της εργατικής τάξης δεν πρέπει να υποτιμηθεί. Αν και οι αποδέκτες των διαφόρων μορφών κοινωνικής πολιτικής –όπως η Χειμερινή Αρωγή (WHW) και τα οικογενειακά προγράμματα της Εθνικοσοσιαλιστικής Λαϊκής Πρόνοιας (NSV)– δεν ήταν πολλοί ούτε τα υλικά κέρδη αξιοσημείωτα, το καθεστώς μέσω της κοινωνικής του όψης φρόντιζε να εξασφαλίζει τη συμφιλίωση με μια στερημένη πολιτικών δικαιωμάτων εργατική τάξη που δε φαινόταν να είναι σε θέση να αντιληφθεί την αλληλοσύνδεση μεταξύ των διαφόρων, φαινομενικά ασύνδετων, πλευρών του αυταρχικού κοινωνικού κράτους και τον πραγματικό ρόλο του σε σχέση με τη βιοπολιτική, την αύξηση της παραγωγικότητας ή την ευγονική.

Οστόσο, η Volksgemeinschaft έπρεπε να παρέχει κάτι παραπάνω από πρόνοια στους «Volksgenossen». Δυστυχώς για την εργατική τάξη που εμπιστεύθηκε την ψήφο της στους ναζί, το γερμανικό κράτος δεν φαινόταν ικανό να προσφέρει την υποσχέσιμα ευημερία. Τα πρώτα χρόνια του καθεστώτος, ο μισθός των εργατών έπεσε. Σύμφωνα με τις επίσημες γερμανικές στατιστικές, το 1936, στη γερμανική εργατική τάξη (συμπεριλαμβανομένων των υπαλλήλων γραφείου και των δημόσιων υπαλλήλων) αναλογούσε το ίδιο συνολικό εισόδημα με αυτό του υφεσιακού έτους 1932, τη στιγμή που ο αριθμός των απασχολούμενων είχε αυξηθεί από 12,5 εκατομμύρια το 1932 σε 17 εκατομμύρια το 1936 και ενώ ο αριθμός ωρών δουλειάς στη βιομηχανία είχε αυξηθεί κατά 84%.⁷⁹ Οι στατιστικές απλά συμφωνούσαν με το βίωμα της καθημερινότητας: με όρους κατά κεφαλήν εισοδήματος, στη Γερμανία το επίπεδο διαβίωσης αντιστοιχούσε στο μισό των ΗΠΑ και ήταν χαμηλότερο τουλάχιστον κατά ένα τρίτο απ' αυτό της Βρετανίας. Σ' αυτό το φόντο, που παρουσιαζόταν από τους ίδιους τους ναζί ως εθνική ταπείνωση για τους γερμανούς εργάτες, πρέπει να εξετάσουμε τη συντονισμένη κρατική επιχείρηση μαζικής παραγωγής καταναλωτικών προϊόντων για προλεταριακή χρήση. Η νομιμοποίηση του ναζιστικού κράτους και η ενσωμάτωση της γερμανικής εργατικής τάξης περνούσε αναγκαστικά μέσα από την εισαγωγή του φορντισμού –μια διαδικασία παρόμοια με αυτή που εξελισσόταν στις ΗΠΑ ήδη από την προηγούμενη δεκαετία– και τη μαζική κατανάλωση Volks-εμπορευμάτων: το Volkswagen, το Volksempfänger (ραδιόφωνο), το Volkskühlschrank (ψυγείο), η Volkswohnung (λαϊκή κατοικία), το Volkstraktor (τρακτέρ) ήταν κάποια από τα αγαθά που πρόσδεναν τον ατομικό καταναλωτή εργάτη/

Βάζοντας στην άκρη μόνο 5 μάρκα το μήνα, ο κάθε γερμανός μπορούσε να αποκτήσει το «λαϊκό αυτοκίνητο».

Εθνικές μήτρες.

στρατιώτη της παραγωγής στο συλλογικό εθνικό όραμα της ανόρθωσης της χώρας.

Η ευόδωση ωστόσο των καταναλωτικών υποσχέσεων των ναζί προσέκρουσε πάνω στην αντιφατική φύση της καπιταλιστικής αναπτυξιακής πολιτικής που οι ίδιοι εφαρμόζαν. Η απόσπαση απόλυτης υπεραξίας συνεπαγόταν σχετικά χαμηλή αγοραστική δύναμη και συνεπώς χαμηλή καταναλωτική δυνατότητα. Η κρίση υπερσυσσώρευσης, ιδιαίτερα στον πιο προηγμένο βιομηχανικό τομέα, όπως είπαμε, και η λύση που προώθησε το ναζιστικό κράτος οδήγησαν το κεφάλαιο στην παραγωγή μη καταναλωτικών εμπορευμάτων, δηλαδή στις πολεμικές δαπάνες, τους επανεξοπλισμούς. Ήδη από το 1934 το Νέο Πλάνο του προέδρου της Reichsbank, Σαχτ, έδινε προτεραιότητα στην εισαγωγή πρώτων υλών προορισμένων για τους εξοπλισμούς εις βάρος της εισαγωγής πρώτων υλών για την παραγωγή εμπορευμάτων λαϊκής κατανάλωσης. Ταυτόχρονα η κυβέρνηση διοχέτευσε δυσανάλογα μεγάλα ποσά από φόρους και ιδιωτικές αποταμιεύσεις στη χρηματοδότηση των επανεξοπλισμών.

Η πολιτική της πλήρους απασχόλησης, σε συνδυασμό με τους περιορισμούς στο μισθό, την πολιτική της επιστροφής των γυναικών στον «φυσικό τους ρόλο» και την επαναφορά της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας, οδήγησε το 1938 σε έντονη έλλειψη εργατικού δυναμικού. Ο έλεγχος, η κατανομή και η επόπτευση της εργασιακής δύναμης είχαν αφαιρεθεί ως ένα βαθμό από την δικαιοδοσία της ιδιωτικής αγοράς εργασίας. Το ναζιστικό κράτος φρόντιζε μέσω της Κρατικής Εργασιακής Θητείας (της RAD) να κρατάει φακέλους για όλο και περισσότερους εργαζόμενους, με λεπτομερή καταγραφή της εργασιακής τους πορείας και του εργασιακού τους προφίλ, καθώς και υποχρεωτικά βιβλιάρια εργασίας. Ταυτόχρο-

79. Βλ. Alfred Sohn-Rethel, ό.π., σελ. 93

να εισήχθησαν μέτρα περιορισμού της εθελοντικής εργασιακής περιπλάνησης και επιβολής υποχρεωτικών μετακινήσεων σε τομείς προτεραιότητας για το καθεστώς σχετικούς με τις ανάγκες του Τετραετούς Πλάνου και των επανεξοπλισμών. Αυτό ωστόσο δεν εμπόδισε τους εργάτες, και κυρίως τους ειδικευμένους, να απαιτούν μεγαλύτερα μεροκάματα και τους καπιταλιστές να τους τα δίνουν δελεάζοντάς τους με ακόμα μεγαλύτερες αυξήσεις κατά παράβαση των κρατικών εντολών. Μετά το 1936, με την εκτίναξη των επανεξοπλισμών και τη μείωση της ανεργίας, οι πραγματικοί μισθοί είχαν αρχίσει να ανεβαίνουν αισθητά, τόσο σε εβδομαδιαία βάση, αφού είχαν αυξηθεί οι ώρες εργασίας όσο και σε ωριαία βάση, καθώς αυξάνονταν οι ελλείψεις εργατικού δυναμικού. Αν και η αύξηση μισθών μετά το 1936 λόγω της πλήρους απασχόλησης ήταν σχεδόν γενικευμένη, ήταν στις προνομιούχες βιομηχανίες των επανεξοπλισμών κυρίως που οι μισθοί ανέβηκαν περισσότερο και πιο γρήγορα.⁸⁰

Οι αντιφάσεις του συστήματος –έλλειψη εφεδρικού εργατικού στρατού και πρώτων υλών και σύγκρουση ανάμεσα στο καθεστώς συσσώρευσης μη αναπαραγωγικών αξιών και την υπόσχεση σημαντικής βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου– επιχειρήθηκε να λυθούν αφενός με τη μαζική εισαγωγή ξένων εργατών και αφετέρου με την επίσπευση του ιμπεριαλιστικού πολέμου. Οι αντιφάσεις συνοψίστηκαν στο δίλημμα «Όπλα ή βούτυρο». Το δίλημμα αυτό εμπεριείχε μια λογική που ωθούσε στην επεκτατική, ιμπεριαλιστική πολιτική λεηλασίας: *αν έχεις όπλα μπορείς να αποκτήσεις ακόμα περισσότερο βούτυρο*. Ανήκε συνεπώς στη δικαιοδοσία και τη συστηματική φροντίδα του Υπουργείου Προπαγάνδας να παρουσιαστούν οι πολεμικές δαπάνες όχι σαν το αναπόφευκτο εμπόδιο στην κατανάλωση αλλά σαν το συμπλήρωμά της, σαν μια *ιδιαίτερη μορφή μαζικής κατανάλωσης* και οι ίδιες. Αν και μη αναπαραγωγικές απ' τη σκοπιά της πολιτικής οικονομίας, ήταν παραγωγικότες μιας συλλογικής εθνικής περηφάνειας, μιας συλλογικής εθνικής ανάτασης. Μ' αυτή την έννοια, οι στρατιωτικές παρελάσεις αποτελούσαν ιεροτελεστίες, μαζικά θεάματα, μορφές μαζικής κατανάλωσης και σύμβολα επιβεβαίωσης της εθνικής δύναμης και παρουσίας. Η ειδικευμένη εργασία που απαιτήθηκε για την παραγωγή αυτών των ιδιαίτερων εμπορευμάτων, των όπλων, συνοδευόμενη από τη διαφήμιση της απαραίτητης αρρενωπότητας των παραγωγών τους, τα καθιστούσε πολύτιμη εθνική κληρονομιά. Να πως περιέγραφε ένα εγχειρίδιο λειτουργίας τανκ την αξία του εμπορεύματος αυτού στους νεαρούς χρήστες του στη διάρκεια του πολέμου: *«Για κάθε βλήμα που ρίχνετε, ο πατέρας σας έχει πληρώσει 100 μάρκα σε φόρους, η μητέρα σας έχει δουλέψει μια βδομάδα στο εργο-*

«Σάββατο στιφάδου» στα πλαίσια της Χειμερινής Αρρώγης στο Βερολίνο το 1935.

στάσιο... Το Tiger κοστίζει συνολικά 800.000 μάρκα και 300.000 εργατοώρες. Τριάντα χιλιάδες άνθρωποι έδωσαν μεροκάματα μιας ολόκληρης βδομάδας, 6.000 άνθρωποι δούλεψαν για μια βδομάδα για να μπορείτε εσείς να έχετε ένα Tiger. Άνδρες των Tiger, όλοι δουλεύουν για σας. Σκεφτείτε τι έχετε στα χέρια σας».⁸¹

Αξίζει να σταθούμε στην κρίσιμη χρονιά του 1938, λίγο πριν την έναρξη του πολέμου, γιατί είναι το χρονικό σημείο συμπίκνωσης των αντιφάσεων στο εσωτερικό μέτωπο που αντί να εκραγούν, προσπεράστηκαν προσωρινά με τη «φυγή προς τα εμπρός» (Flucht nach vorne), δηλ. τον *πόλεμο με τη μορφή της λεηλασίας*. Το 1938 το ναζιστικό καθεστώς δοκιμάζεται από μια γενικευμένη κρίση, στην καρδιά της οποίας βρίσκεται η αντίφαση, που προαναφέραμε, ανάμεσα στη συσσώρευση όπλων και την κατανάλωση της εργατικής τάξης. Με άλλα λόγια, οι ναζί έρχονται αντιμέτωποι με το πρόβλημα του πόσες θυσίες για τον πόλεμο θα μπορούσαν ν' απαιτήσουν από τη γερμανική εργατική τάξη. Η πολιτική της τρομοκρατίας μπορεί να ήταν κατάλληλη για τους πολιτικούς αντι-

80. Βλ. Detlev Peukert, *Inside Nazi Germany*, Penguin Books, σελ. 114-115.

81. Παράτιθεται στο Adam Tooze, *The wages of destruction*, Viking, 2007, σελ. 164.

πάλους αλλά ήταν ακατάλληλη για το σύνολο της εργατικής τάξης, η οποία έπρεπε να «εξαγοραστεί». Η κρίση εμφανίζεται με τη μορφή ενός διογκωμένου εθνικού χρέους που έχει τριπλασιαστεί από το 1933, καθώς οι δημόσιες δαπάνες αποτελούν το 50% του ΑΕΠ, με τους επανεξοπλισμούς να καταλαμβάνουν τη μερίδα του λέοντος. Οι πληθωριστικές πιέσεις ήταν εκτός ελέγχου, το κράτος υπονόμει τα μελλοντικά έσοδά του αναγκασμένο να πληρώνει τις στρατιωτικές παραγγελίες στις ιδιωτικές επιχειρήσεις με κουπόνια που αντιστοιχούσαν στους φόρους αυτών των επιχειρήσεων, ενώ συνολικά η ενεργός εσωτερική ζήτηση που προκαλούσαν οι επανεξοπλισμοί ξεπερνούσε την παραγωγική ικανότητα της γερμανικής οικονομίας. Όσο διογκώνονταν οι ελλειμματικές δαπάνες, τόσο από την άλλη μεγάλωνε η ζήτηση πρώτων υλών που δεν μπορούσε να καλυφθεί πια από την εσωτερική παραγωγή συνθετικών υλών.

Η πλήρης απασχόληση που ήρθε σαν αποτέλεσμα της τρελής κούρσας επανεξοπλισμών οδήγησε με τη σειρά της, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, σε αύξηση μισθών, η οποία συνιστούσε μια εν μέρει αποζημίωση για τα προηγούμενα χρόνια των στερήσεων και της καταπίεσης. Χάρη στην αύξηση κατά 10% της μέσης ωριαίας αμοιβής στη βιομηχανία και κατά 17,4% της εβδομαδιαίας (λόγω της αύξησης της εργάσιμης μέρας) από το 1935 μέχρι το 1939, τα επίπεδα μισθών του 1929 είχαν επανακτηθεί και σε πολλές περιπτώσεις ξεπεραστεί κίολας.⁸² Ένας φαύλος κύκλος δημιουργήθηκε: οι αυξήσεις μισθών οδήγησαν σε αύξηση της αγοραστικής δύναμης των εργατών κατά 200 εκατομμύρια μάρκα την εβδομάδα ανάμεσα στο 1936 και το 1939, οι ιδιωτικές δαπάνες αυξήθηκαν κατά 2 δισ. από το 1929 και το κόστος ζωής έπεσε κατά 10% μέσα σε μια δεκαετία – έτσι διογκώθηκαν οι εισαγωγές προϊόντων για τον τομέα της κατανάλωσης εις βάρος των εισαγωγών που προορίζονταν για τους επανεξοπλισμούς. Όσες προσπάθειες κι αν έγιναν μεταξύ των ετών 1937-39 για τον περιορισμό της κατανάλωσης της εργατικής τάξης και την ενίσχυση της οικονομίας των επανεξοπλισμών απέβησαν μάταιες: η πολιτική σταθεροποίησης των μισθών το 1938 οδήγησε αντίθετα σε αύξηση μισθών και η κατάργηση έστω κι ενός μέρους του τομέα της κατανάλωσης ήταν πια αδύνατη με δεδομένο το επίπεδο της αγοραστικής δύναμης της εργατικής τάξης. Ταυτόχρονα, το δέλεαρ των υψηλών μισθών κυρίως στη βιομηχανία έκανε πολλούς εργάτες γης να εγκαταλείψουν την αγροτική παραγωγή, πράγμα που οδήγησε σε μειωμένη αγροτική παραγωγή και νέα αύξηση των εισαγωγών, εις βάρος των επανεξοπλισμών.

Σ' αυτό το φόντο κρίσης πρέπει να ιδωθεί η εσπευσμένη έναρξη του πολέμου, με την προσάρτηση της Αυστρίας

και της Τσεχοσλοβακίας μεταξύ των ετών 1938-39 που έδωσε στο καθεστώς αφενός μια προσωρινή ανακούφιση με τη λεία των πρώτων υλών και του ρευστού που πρόσφερε αλλά και αφετέρου τη δικαιολογία που είχε ανάγκη προκειμένου να επιβάλει την υποταγή όλων των μη-στρατιωτικών πλευρών της κοινωνικο-οικονομικής ζωής στην πολεμική οικονομία. Όπως φαίνεται από την αρχική μορφή που είχε το Διάταγμα για την πολεμική οικονομία (KWVO) του 1939 (στο οποίο θα αναφερθούμε διεξοδικά παρακάτω), ο αρχικός στόχος ήταν να ανατεθούν τα βάρη του πολέμου στο γερμανικό προλεταριάτο. Ωστόσο, η αντίδραση της τάξης ήταν τόσο αρνητική, ώστε η εξασφάλιση της ειρήνης στο εσωτερικό μέτωπο κρίθηκε πιο αναγκαία.

Από πού κατέστη φανερό ότι το ρατσιστικό, ιμπεριαλιστικό σχέδιο του ναζιστικού καθεστώτος δεν ήταν διατεθειμένο να το πληρώσει το γερμανικό προλεταριάτο, όχι τουλάχιστον περισσότερο από ό,τι το είχε ήδη κάνει με την εντατικοποιημένη και στερημένη από πολιτικά δικαιώματα εργασία του; Για παράδειγμα, οι ενδείξεις ότι η εργασιακή πειθαρχία έπεφτε σταθερά ήταν πολλές. Το 1938 και το 1939 δίνονται συνεχείς αναφορές από ναζί αξιωματούχους για κοπάνες, καθυστερήσεις, κακή απόδοση, απουσίες λόγω «ασθενειών» (που δικαιολογούνταν με τη συνεργασία των γιατρών) μέχρι και για ανοιχτή ανταρσία στους χώρους δουλειάς. Η παραγωγικότητα στους δύο τομείς που ήταν πιο εύκολο να μετρηθεί (τον κατασκευαστικό τομέα και τα ορυχεία) έπεσε απότομα αυτήν την περίοδο, αλλά υπάρχουν παρόμοιες αναφορές και για άλλους τομείς. Ο ιδιοκτήτης ενός βυρσοδεψείου στη Δρέσδη, που περιέγραψε τη συμπεριφορά των εργατών του ως «καλυμμένη απεργία», σίγουρα μίλαγε εκ μέρους πολλών άλλων καπιταλιστών.⁸³ Με τέτοιου είδους παθητική ή και ενεργητική αντίσταση απάντησαν οι εργάτες στις κυβερνητικές εντολές για περιορισμό μισθών ή αναγκαστική εργασιακή μετακίνηση. Το DAF, από την άλλη, απέτυχε εντελώς στην αποστολή του να μετατρέψει τους εργάτες σε άβουλους χειροκροτητές του καθεστώτος και αντίθετα αναγκάστηκε να διατυπώνει αιτήματα κοινωνικής πρόνοιας απαιτώντας πόρους από τα κρατικά ταμεία.

Τα αυξημένα κρούσματα σαμποτάζ την περίοδο αυτή της πλήρους απασχόλησης, σε συνδυασμό με τις μισθολογικές διεκδικήσεις σε επίπεδο επιχείρησης έρχονται να επιβεβαιώσουν τη διαρκή ένταση ανάμεσα στην προσπάθεια του καθεστώτος, από τη μια, να ενσωματώσει την εργατική τάξη στη Volksgemeinschaft και τη «φυσική» ροπή της εργατικής τάξης, από την άλλη, να αντιστέκεται στην εκμετάλλευσή της ακόμα κι όταν της απαγορεύεται η έκφραση των συμ-

82. Αναφέρεται στο άρθρο του Tim Mason, Internal Crisis and war of aggression, ό.π., σελ. 114.

83. Mason, ό.π., σελ. 119.

φερόντων της με τις γνωστές ιστορικές μορφές: συνδικάτα, απεργίες, συλλογικές διαπραγματεύσεις. Οι «do-it-yourself» μισθολογικές διεκδικήσεις και η περιορισμένη εντός μικρών, φιλικών κύκλων αλληλεγγύη ήταν οι μορφές που πήρε η ταξική πάλη στον εθνικοσοσιαλισμό σε πείσμα της επίμονης επιδίωξης να εξαλειφθούν οι κοινωνικές συγκρούσεις εντός της Volksgemeinschaft.

Καθώς η πρώτη λειτουργία του πολέμου, αυτή της πειθαρχησης, απέτυχε, μπήκε σε εφαρμογή και μετατράπηκε σε θεμελιώδη η δεύτερη, αυτή της γενικευμένης λεηλασίας. Επρόκειτο για μια λεηλασία που δεν έκανε εφικτή μόνο τη διεξαγωγή του πολέμου στο εξωτερικό αλλά και την εξασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης στο εσωτερικό. Όπως παρατηρεί εύστοχα ο Mason, «το καθεστώς φαινόταν να πιστεύει ότι ο θάνατος ενός ήρωα στο πεδίο της μάχης ήταν κάτι απόλυτα αποδεκτό για τον γερμανικό ανδρικό πληθυσμό, αλλά όμως οι περικοπές μισθών ή η αύξηση της τιμής του βουτύρου δεν ήταν καθόλου αποδεκτές για το σύνολο του πληθυσμού: μόνο περιστασιακές θυσίες μπορούσαν να του ζητήσουν να κάνει».⁸⁴

Η ναζιστική ηγεσία είχε μια ξεκάθαρη ιδέα για το πώς να αποφύγει τη σύγκρουση ανάμεσα στη νομιμοποίηση του καθεστώτος, που προϋπέθετε την ικανοποίηση μέρους των απαιτήσεων της τάξης, και τη συσσώρευση με τη μορφή της πολεμικής οικονομίας και του επιθετικού πολέμου: γενικευμένη και συστηματική αρπαγή πρώτων υλών, χρήματος και εργασιακής δύναμης από το εξωτερικό. Στις αρχές του πολέμου, ο Χίτλερ διατύπωσε αυτήν την ιδέα ως εξής:

Τα ιδεολογικά προβλήματα έχουν λυθεί από τη μάζα των 80 εκατομμυρίων ανθρώπων. Τα οικονομικά προβλήματα πρέπει επίσης να λυθούν. Το να δημιουργηθούν οι οικονομικές συνθήκες που είναι απαραίτητες γι' αυτό αποτελεί καθήκον που δεν μπορεί να αγνοήσει κανένας γερμανός. Η λύση στο πρόβλημα απαιτεί θάρρος. Δεν μπορούμε να επιτρέψουμε να κυριαρχήσει η αρχή σύμφωνα με την οποία κανείς πρέπει να προσαρμόζεται στις περιστάσεις και έτσι να αποφεύγει τη λύση των προβλημάτων. Αντίθετα, οι περιστάσεις πρέπει να προσαρμοστούν στην κάλυψη των αναγκών. Αυτό δεν είναι δυνατόν χωρίς να εισβάλουμε σε άλλες χώρες ή να επιτεθούμε στην περιουσία των άλλων ανθρώπων.⁸⁵

Κάπου στη μέση του πολέμου, ο συνδυασμός της διαχείρισης του ταξικού ανταγωνισμού και της καπιταλιστικής συσσώρευσης μέσω πολέμου περιγράφονται εξαιρετικά απλά, από τον Χίτλερ πάλι:

Ο Χίτλερ οδηγεί τη γερμανική νεολαία στον πόλεμο.

Από τότε που επαναφέραμε την υποχρεωτική στρατιωτική θητεία οι εξοπλισμοί έχουν απορροφήσει τεράστιες ελλειμματικές δαπάνες. Δύο λύσεις υπάρχουν: είτε το χρέος αυτό θα βαρύνει μέσα στα χρόνια τον γερμανικό λαό του Reich, είτε θα αποπληρωθεί από τα μελλοντικά κέρδη από τις κατακτημένες ανατολικές επαρχίες. Προφανώς, η τελευταία λύση είναι η σωστή.⁸⁶

Αν κρίνουμε από τα δημοσιευμένα γράμματα των φαντάρων απ' το μέτωπο, μόνο μετά την έναρξη του πολέμου επιτεύχθηκε πραγματικά η περικύκλωση και η ενσωμάτωση του προλεταριάτου και η εφαρμοσμένη Volksgemeinschaft έφτασε πιο πολύ από ποτέ να μοιάζει στην προπαγανδιστική της εικόνα.

84. Ό.π. σελ. 125.

85. Ό.π. σελ. 126-7.

86. Ό.π. σελ. 107.

Ο σταθερός φόβος απέναντι στην αντίδραση της γερμανικής εργατικής τάξης και πιο συγκεκριμένα η ανάμνηση των απεργιών που προκάλεσαν η έλλειψη τροφίμων και η ακρίβεια τον Απρίλιο του 1917 – η πρώτη σοβαρή ένδειξη δυσανεξίας της εργατικής τάξης της Γερμανίας για τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο – καθώς και αυτών του Ιανουαρίου του 1918 στοίχιωνε τη ναζιστική ηγεσία, που φοβόταν, πιστή στο μύθο της «πισωπιατικής μαχαιριάς», ότι η διάρρηξη του «εσωτερικού μετώπου» θα μπορούσε να καταστήσει μάταιες τις επιτυχίες του στρατού στα μέτωπα του πολέμου. Έχοντας όλα αυτά κατά νου, η ηγεσία του Τρίτου Ράιχ ήθελε να ελαχιστοποιήσει τις συνέπειες του πολέμου στο βιοτικό επίπεδο της πλειοψηφίας των Γερμανών, και ιδιαίτερα στο βιοτικό επίπεδο της εργατικής τάξης. Όπως χαρακτηριστικά γράφει ο γερμανός ιστορικός Götz Aly, «η γερμανική ηγεσία δημιούργησε και εγγυήθηκε έναν πολεμικό σοσιαλισμό που στόχος του ήταν να κερδίσει την αφοσίωση των απλών ανθρώπων»,⁸⁷ αλλά και να καθυσχύσει την ίδια από το φόβο του εσωτερικού εχθρού, θα προσθέταμε εμείς.

Στις 4 Σεπτεμβρίου 1939 δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως το Διάταγμα για την πολεμική οικονομία, το οποίο, αντί της επιβολής ενός φόρου 50 ή 25% επί όλων των μισθών και ιδιωτικών εισοδημάτων, όπως είχε προταθεί αρχικά από το επιτελείο του υπουργείου οικονομικών, προέβλεπε την προσαύξηση κατά 50% της φορολόγησης μόνο των μισθών και των εισοδημάτων που υπερέβαιναν τα 2.400 μάρκα, απαλλάσσοντας κατ' αυτό τον τρόπο απ' οποιοδήποτε άμεσο πολεμικό βάρος το σύνολο σχεδόν της γερμανικής βιομηχανικής εργατικής τάξης και το 53% των 3,7 εκατομμυρίων υπαλλήλων. Αυτό το μέτρο δεν «άγγιζε» και τους χαμηλόμισθους δημόσιους υπάλληλους που απασχολούνταν κυρίως στους σιδηροδρόμους και τα ταχυδρομεία.

Μολονότι, αρχικά, καταργήθηκαν τα επιδόματα νυκτερινής εργασίας, οι υπερωρίες και η εργασία τις Κυριακές και τις εορτές, το Συμβούλιο Άμυνας του Ράιχ, τα εισήγαγε εκ νέου στις 15 Νοεμβρίου 1939 λόγω της δυσανεξίας που είχε προκαλέσει στην εργατική τάξη η κατάργησή τους. Να σημειωθεί ότι τα εισοδήματα από τα επιδόματα αυτά δεν υπολογίζονταν στο φορολογικό όριο των 2.400 μάρκων για το πρόσθετο τέλος πολέμου. Επιπλέον, το Δεκέμβριο του 1940, τα επιδόματα αυτά εξαιρέθηκαν από φόρους και κοινωνικές εισφορές, ενώ εξαιρέθηκε από το φόρο πολέμου και το δώρο των Χριστουγέννων.

Από το Σεπτέμβριο του 1939 μέχρι τις αρχές του 1942, η μοναδική επιβάρυνση για τη μεγάλη πλειοψηφία των φορολογουμένων ήταν ο πρόσθετος φόρος στον καπνό, το κονιάκ και την μπίρα. Όμως ακόμα και οι πρόσθετοι έμμεσοι φόροι που επιβλήθηκαν ήταν περιορισμένοι. Το DAF μπορούσε να καυχιέ-

ται το 1943 ότι εμπόδισε την αύξηση του φόρου στον καπνό, ενώ δέχθηκε με ευχαρίστηση το γεγονός ότι είχε ήδη απορριφθεί από την ηγεσία του Ράιχ η πρόταση για ένα πρόσθετο τέλος στο φόρο της μπίρας και η εισαγωγή ενός φόρου στο μεταλλικό νερό και τα κάρβουνα. Μετά το 1943 οποιαδήποτε σκέψη για την επιβολή νέων φόρων απορρίφθηκε παρά τις επιμονες όσο και μάταιες προσπάθειες των επικεφαλής της οικονομικής πολιτικής του Ράιχ, καθώς η ηγεσία των ναζι θεωρούσε ότι δεν θα έπρεπε να ληφθούν μέτρα που «θα μπορούσαν να υπονομεύσουν ακόμη περισσότερο το ηθικό του λαού».⁸⁸ Στα πλαίσια αυτής της πολιτικής δεν υπήρχε κανένα περιθώριο για την αύξηση των έμμεσων φόρων στα είδη πρώτης ανάγκης.

Ακόμα και στα τέλη Μαρτίου 1945, δύο μήνες μόλις πριν την κατάρρευση του Τρίτου Ράιχ, ο Γιόζεφ Γκέμπελς έγραφε:

Ο Κρόσιγκ [υπουργός οικονομικών του Ράιχ] έχει επανειληφώς εργαστεί το σχέδιό του για τη φορολογική μεταρρύθμιση. Αυτό το σχέδιο μου φαίνεται πολύ άδικο, από κοινωνική άποψη. Βασίζεται κυρίως σε φόρους κατανάλωσης. Αντίθετα οι φόροι εισοδήματος δεν έχουν ληφθεί υπόψη. Οι φόροι κατανάλωσης όμως θίγουν σχεδόν αποκλειστικά τις πλατειές μάζες και γι' αυτό είναι εξαιρετικά αντιδημοφιλείς. Δημιουργούν επίσης σοβαρές αδικίες, τις οποίες στην παρούσα φάση δεν μπορούμε να επιτρέψουμε.⁸⁹

Η ηγεσία του Τρίτου Ράιχ έλαβε ιδιαίτερη μέριμνα και για τις οικογένειες των στρατευμένων. Στις 28 Αυγούστου 1939 εκδόθηκε ο νόμος περί αποζημίωσης των υποχρεωτικά καταταχθέντων στη Βέρμαχτ, που ο δηλωμένος στόχος του ήταν «η διατήρηση της θέλησης και της χαράς για τα όπλα και η διασφάλιση του ηθικού στο εσωτερικό μέτωπο».⁹⁰ Ο νόμος περιείχε μέτρα που θα προστάτευαν το οικογενειακό εισόδημα των καταταχθέντων και θα εξασφάλιζαν την εκπλήρωση των οικονομικών υποχρεώσεων που είχαν αναλάβει μέχρι τη στιγμή που κλήθηκαν να καταταγούν. Το κράτος προέτρεψε τους δημόσιους υπάλληλους να «δράσουν με ιδιαίτερη υπευθυνότητα απέναντι στο λαό, με μεγάλη κατανόηση για τις έγνοιες και τις ανάγκες των μελών των οικογενειών των αγωνιζόμενων στο μέτωπο στρατιωτών» και να θεωρήσουν «υποχρέωση και υπόθεση τιμής κάθε υπηρεσίας να φροντίσει για την χωρίς χρονοτριβές εκτέλεση των διατάξεων για τη συντήρηση των οικογενειών».⁹¹

Στο γενικό κλίμα ευφορίας που δημιούργησε η εύκολη επικράτηση επί της Γαλλίας, εκδόθηκε ένας νέος νόμος για την οικογενειακή συντήρηση των καταταχθέντων (EFUG). Ο νόμος

88. G. Aly, ό.π., σελ. 86.

89. Ό.π., σελ. 87.

90. Ό.π., σελ. 99.

91. Ό.π., σελ. 99.

87. G. Aly, ό.π., σελ. 78.

αυτός συγκέντρωνε όλες τις προγενέστερες ευεργετικές για τις οικογένειες των στρατευμένων διατάξεις και θεωρούσε τη συντήρηση των οικογενειών των στρατευμένων ως «κρατικό χρέος τιμής εκ μέρους της Volksgemeinschaft» και όχι προνοιακή παροχή. Αυτό σήμαινε ότι τα επιδόματα στις οικογένειες των καταταχθέντων δεν μπορούσαν να επιστραφούν στο κράτος, όπως άλλες προνοιακές παροχές, ούτε να κατασχεθούν για χρέη σε ιδιώτες, κάτι που δεν ίσχυε για τον κανονικό μισθό.

Σε πολλές περιπτώσεις, η «οικογενειακή συντήρηση» έφτανε το 85% του προπολεμικού εισοδήματος της οικογένειας και εάν σε αυτό το ποσό συνυπολογιστούν το πάγωμα των ενοικίων καθόλη τη διάρκεια του πολέμου, η απαγόρευση κατασχέσεων και η μισθοδοσία που λάμβαναν οι στρατιώτες, μπορούμε να πούμε ότι το εισόδημα αρκετών γερμανικών οικογενειών αυξήθηκε σε σχέση με αυτό που είχαν πριν τον πόλεμο. Κατά μέσο όρο πάντως υπολογίζεται ότι οι οικογένειες των γερμανών στρατιωτών διατήρησαν το 72,8% του προπολεμικού εισοδήματός τους, σχεδόν το διπλάσιο από αυτό των αμερικανών (36,7%) και των βρετανών (38,1%) στρατιωτών. Βέβαια, όπως είπαμε, το προπολεμικό μέσο εισόδημα των Γερμανών ήταν χαμηλότερο από εκείνο των Αμερικανών και των Βρετανών.

Οι στρατιώτες στο μέτωπο πολεμούν και οι εργάτες στα μετόπισθεν δουλεύουν.

Παροχές προς τις οικογένειες των στρατιωτών, συγκριτικά με εκείνες των εχθρικών κρατών (Die wirtschaftspolitische Parole 4, #19, 1939).

Παράλληλα παρέχονταν γενναιόδωρα πρόσθετα επιδόματα για το ενοίκιο, την κοινωνική ασφάλιση, την προμήθεια κάρβουνου και πατάτας. Τα κονδύλια οικογενειακών επιδομάτων στον προϋπολογισμό του Ράιχ αυξήθηκαν από 250 εκατομμύρια μάρκα το 1939 σε 500 εκατομμύρια το 1941, για να εκτιναχθούν στο αστρονομικό ποσό του 1 δισεκατομμυρίου μάρκων μέχρι το τέλος του πολέμου, έχοντας αυξηθεί το 1942 κατά 96% σε σχέση με το 1938.

Ήταν λοιπόν η διαρκής ανάγκη να διατηρηθεί αρραγές το «εσωτερικό μέτωπο» στη Γερμανία μέσω μιας σειράς ευνοϊκών για τη γερμανική εργατική τάξη μέτρων που οδήγησε την ηγεσία του Τρίτου Ράιχ στην απόφαση να μετακυλήσει ένα μέρος του κόστους του πολέμου στην αστική τάξη της Γερμανίας⁹² και το υπόλοιπο, το μεγαλύτερο, στις πλάτες του πληθυσμού των κατεχόμενων χωρών, απόφαση που οδήγησε στη λεηλασία αυτών των χωρών. Ένα μέτρο της λεηλασίας αυτής δίνει το γεγονός ότι «σύμφωνα με απόφαση του Γενικού Διευθυντή της Βέρμαχτ, έπρεπε τα οδοντιατρικά έξοδα των μελών της, συμπεριλαμβανομένων χρυσών κορόνων και γεφυ-

92. Για τις πολεμικές φορολογικές επιβαρύνσεις του γερμανικού κεφαλαίου, βλ. ό.π., σελ. 87-98.

ρών, άνευ εξαιρέσεως, να καλύπτονται από τα οικονομικά μέσα των εκάστοτε κατακτημένων χωρών».⁹³ Από τη λεηλασία αυτή δεν ωφελήθηκαν μόνο τα ταμεία του Ράιχ, το οποίο μπόρεσε να συνεχίσει τον πόλεμο χάρη στα αποθέματα των κεντρικών τραπεζών των κατεχόμενων χωρών, αλλά και η πλειοψηφία του γερμανικού πληθυσμού, είτε έμμεσα, αφού καθόλη τη διάρκεια του πολέμου αποφεύχθηκε η εκδήλωση πληθωριστικών φαινομένων που πλήττουν περισσότερο την εργατική τάξη, είτε άμεσα, καθώς τόνοι τροφίμων που κατασχέθηκαν στις κατεχόμενες χώρες κατέληξαν στο τραπέζι των γερμανικών οικογενειών, οι οικοσκευές των εβραίων της Ευρώπης που εξοντώθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης αντικατέστησαν τις κατεστραμμένες από τους συμμαχικούς βομβαρδισμούς οικοσκευές των γερμανών, ενώ σχεδόν καθόλη τη διάρκεια του πολέμου οι γερμανοί στρατιώτες έστελναν στις οικογένειές τους από τρόφιμα μέχρι είδη πολυτελείας.⁹⁴

Το όνειρο πάντως πολλών γερμανών μικροαστών και εργατών να αποκτήσουν ένα εξοχικό στην ανατολική Ευρώπη δεν θα αργούσε να μετατραπεί στον εφιάλη των δεινών που υπέστησαν ως ζωντανή «πολεμική αποζημίωση» στα χέρια των αντιφασιστικών συμμαχικών δυνάμεων μετά τον τερματισμό του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου· κυρίαρχη θέση στα δεινά αυτά κατείχε η καταναγκαστική εργασία που τους επιβλήθηκε.

93. Ό.π., σελ. 108.

94. Παρά την «εξαγορά» της στήριξης των γερμανών προλεταρίων στο ναζιστικό καθεστώς μέσα από τη λεηλασία των κατεχόμενων χωρών και την απαλλοτρίωση και εξόντωση των εβραίων, δεν έλειψαν κινήσεις ανυπακοής και αντίστασης στο εσωτερικό του ίδιου του γερμανικού στρατού κατά τη διάρκεια του πολέμου. Σύμφωνα με το άρθρο του ιστορικού Erik Eberhard, *Γερμανοί αντιφασίστες στις τάξεις του ΕΛΑΣ*, που περιλαμβάνεται στον τρίτο τόμο του συλλογικού έργου *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, (εκδ. Βιβλιόραμα, 2007), υπολογίζεται ότι ο αριθμός των λιποτακτών από τη Βέρμαχτ ανέρχεται σε πάνω από 100.000 στρατιώτες, πολλοί εκ των οποίων είτε καταδικάστηκαν σε θάνατο (15.000 εκτελεσμένοι) είτε εκτελέστηκαν με συνοπτικές διαδικασίες. Οπωσδήποτε, η λιποταξία έλαβε πιο μαζικό χαρακτήρα όταν η πλάστιγγα του πολέμου γέμισε εναντίον της Βέρμαχτ. Επίσης, μεγάλος ήταν και ο αριθμός των στρατιωτών που αυτομόλησαν, κυρίως στο ανατολικό μέτωπο, με τις πιο ρεαλιστικές εκτιμήσεις να τους υπολογίζουν σε αρκετές δεκάδες χιλιάδες. Η πλειονότητα αυτών που αυτομόλησαν υπήρξαν μέλη ή συμπαθούντες του παλιού εργατικού κινήματος, πρώην μέλη του ΚΚ Γερμανίας ή των Σοσιαλδημοκρατών, όπως αποδεικνύεται από την ιστορική έρευνα. Στην Ελλάδα, ο μεγαλύτερος αριθμός των στρατιωτών που αυτομόλησαν προήρχετο από τα λεγόμενα «πειθαρχικά τάγματα 999», τα οποία επανδρώθηκαν στα μέσα του 1942 με στρατιώτες που είχαν αρχικά κριθεί «ανάξιοι να υπηρετήσουν», κυρίως πολιτικούς κρατούμενους, οι οποίοι αντιπροσώπευαν περίπου το 30% της δύναμής τους. Στην Ελλάδα αυτομόλησαν στον ΕΛΑΣ περίπου 1000 γερμανοί στρατιώτες, οι οποίοι ενίσχυσαν την αντίσταση με πληροφορίες, εφόδια και πυρομαχικά, ενώ άλλοι 200 που το επιχείρησαν εκτελέστηκαν. Παράλληλα, η ΟΠΛΑ είχε αρχίσει ήδη να δολοφονεί όσους τροτσκιστές και διεθνιστές ζητούσαν από τους γερμανούς στρατιώτες να παραδώσουν τα όπλα τους σε μια προλεταριακή και όχι εθνικιστική/ αντιφασιστική βάση, όπως έκανε το ΕΑΜ/ΕΛΑΣ...

ΔΥΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΛΟΓΙΑ ΛΟΙΠΟΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΙΟ ΛΑΜΠΡΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΠΟΥ ΓΝΩΡΙΣΕ ΤΗ ΝΙΚΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΕΠΙ ΤΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ

Τα διαβόητα στρατόπεδα εργασίας ή στρατόπεδα συγκέντρωσης απέκτησαν μια κεντρική θέση με την έναρξη του πολέμου. Στην πρώτη φάση της λειτουργίας τους, από το 1933 μέχρι το 1938, χρησίμευσαν στο τρομοκρατικό τσάκισμα του εργατικού κινήματος με την παραδειγματική φυλάκιση 10-15 χιλιάδων αριστερών, μειονοτικών, «ταραχοποιών» ή Arbeitsscheue («ανίκανων προς εργασία», δηλαδή κυρίως ανέργων με «ιστορικό» άρνησης αποδοχής των «θέσεων εργασίας» που τους δίνονταν).⁹⁵ Στο πρώτο στρατόπεδο συγκέντρωσης στη Γερμανία στο Νταχάου (που πρωτολειτούργησε το 1934) στάλθηκαν αρχικά χιλιάδες μέλη του SPD, του KPD και ηγετικά στελέχη των συνδικάτων που είχαν συλληφθεί αμέσως μετά την άνοδο των ναζί στην εξουσία. Η αρχική τους ονομασία, Κέντρα Επανεκπαίδευσης, δεν άργησε να γίνει Στρατόπεδο Συγκέντρωσης. Στη συνέχεια, τρόφιμοι των στρατοπέδων θα γίνονταν και οι ζητιάνοι, οι πόρνες, οι ομοφυλόφιλοι, οι αλκοολικοί και οι Arbeitsscheue.

Η δεύτερη φάση των στρατοπέδων ξεκινάει μετά το 1938 με την έναρξη της πολεμικής οικονομίας και της εντατικής δίωξης των εβραίων· είναι η περίοδος που επεκτείνονται, «φιλοξενώντας» 25 χιλιάδες κρατούμενους ετησίως, καθώς ο πειθαρχικός τους ρόλος συνδέεται ακόμα περισσότερο απ' ό,τι πριν με την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Τα στρατόπεδα χρησιμοποιούν καταναγκαστική εργασία για τις διάφορες επιχειρηματικές δραστηριότητες των ιδίων των SS και με την έναρξη του πολέμου, υπό τη δικαιοδοσία των SS πάντα, τα στρατόπεδα επεκτείνονται σ' όλες τις περιοχές υπό γερμανική κατοχή. Από το 1941-42 οι κρατούμενοί τους κατανέμονταν σε κρατικές και ιδιωτικές πολεμικές βιομηχανίες και αργότερα, στη φάση του «ολοκληρωτικού πολέμου», τα SS μετέφεραν τους αιχμάλωτους/μελλοντικούς εργάτες από όλη την Ευρώπη στην ενοποιημένη διοίκηση των στρατοπέ-

95. Οι τοπικές αρχές της πρόνοιας επέλεγαν τους Arbeitsscheue που θα στέλνονταν για «επανεκπαίδευση», κάτι που αποδείχτηκε δαπανηρή λύση στα προβλήματα απειθαρχίας των ανέργων καθώς έπρεπε αυτές να πληρώσουν και μάλιστα προκαταβολικά τα μηνιαία έξοδα κάθε κρατούμενου. Πιο συμφέρουσα ήταν η διαγραφή τους από τους καταλόγους ανέργων μέσω της απειλής ότι θα τους επιβληθεί υποχρεωτική εργασία (Pflichtarbeit). Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις των γραφείων πρόνοιας στο Αμβούργο και τη Στουτγάρδη, που με αυτήν την απειλή κατάφεραν το 1934 να ξεφορτωθούν την πλειοψηφία των επιδοτούμενων ανέργων τους.

Κρατούμενοι εργάζονται στις εγκαταστάσεις της IG Farben στο Άουσβιτς.

δων συγκέντρωσης (SS Wirtschafts-Verwaltungshauptamt, Amt D) για να νοικιαστούν στις πολεμικές βιομηχανίες και εταιρείες (τα SS και οι ιδιωτικές εταιρείες πλήρωναν στο κράτος το ποσό των 6 και 4 μάρκων για εργασία 12 ωρών ημερησίως ειδικευμένου και ανειδίκευτου εργάτη αντίστοιχα). Από το 1941 εταιρείες όπως η IG Farben, η Heinkel και η Siemens εγκαταστάθηκαν μέσα σε στρατόπεδα και από το 1943 μικρά υπο-στρατόπεδα φτιάχτηκαν μέσα στις εταιρείες που χρησιμοποιούσαν καταναγκαστική εργασία.

Το σύστημα αυτό της εξόντωσης μέσω εργασίας απέφερε μεν κέρδη αλλά με το να αυξάνει κατακόρυφα τη θνησιμότητα των εργατών είχε ως απαραίτητη προϋπόθεση τη σταθερή αύξηση και ανανέωση του αριθμού των κρατουμένων.⁹⁶ Από το 1939 μέχρι το 1942 ο αριθμός τους τετραπλασιάστηκε για να φτάσει το 1945 τον ανώτερο αριθμό των 750 χιλιάδων φυλακισμένων εργαζόμενων. Η χρήση ανελεύθερης και καταναγκαστικής εργασίας/δουλείας συνόδευσε μια εξορθολογισμένη, εντατική καπιταλιστική παραγωγή και την περίοδο του πολέμου ήταν βασική προϋπόθεση για τη συσσώρευση κεφαλαίου που πέτυχε το ναζιστικό καθεστώς. Μακροπρόθεσμα όμως ήταν και η Αχίλλειος πτέρνα του: η αδιαφορία για την αναπαραγωγή ενός αναλώσιμου προλεταριάτου που έπρεπε να συσσωρεύεται σε όλο και μεγαλύτερες ποσότητες μπορεί να εξασφάλισε μεν την επιτυχή απαξίωση κεφα-

λαίου που ήταν αναγκαία, απείλησε όμως την αναπαραγωγή της ίδιας της καπιταλιστικής σχέσης. Η πραγματοποίηση της ναζιστικής καπιταλιστικής ουτοπίας που αντιμετωπίζει όλη την Ευρώπη σαν αποικία και αποσυνδέει τη συσσώρευση κεφαλαίου από το μισθό αποδείχτηκε δυστοπική για το κεφάλαιο συνολικά και η αποεμπορευματοποίηση της εργασιακής δύναμης μέχρι του σημείου της καταστροφής της, όσο κι αν προώθησε προσωρινά την καπιταλιστική ανασυγκρότηση μέσα από τον πόλεμο, ήρθε σε πλήρη αντίφαση με την ίδια τη φύση του καπιταλισμού.

Αυτό δεν σημαίνει ότι, τουλάχιστον έτσι για αρχή, η ανοικοδόμηση του μεταπολεμικού ελεύθερου ή σοσιαλιστικού κόσμου δεν εμπεριείχε ισχυρές παραγωγικές δόσεις καταναγκαστικής εργασίας.

Στη διάσκεψη της Τεχεράνης (1943), ο Στάλιν απαίτησε να του δοθούν, με το τέλος του πολέμου, 4.000.000 γερμανοί εργάτες για να εργαστούν στην ΕΣΣΔ σαν μέρος των πολεμικών αποζημιώσεων. Η καταναγκαστική εργασία των γερμανών προβλεπόταν από το Σχέδιο Μοργκεντάου, μία πρώτη πρόταση για την τύχη της μεταπολεμικής Γερμανίας, η οποία συμπεριλήφθη στο τελικό πρωτόκολλο της διάσκεψης της Γιάλτας, παίρνοντας την έγκριση και των τριών νικητών του πολέμου. Έτσι, το 1947 περίπου 4.000.000 γερμανοί, πολίτες και αιχμάλωτοι πολέμου, εργάζονταν για τις νικητρίες χώρες και τους συμμάχους τους σαν ένα είδος πολεμικών αποζημιώσεων.

96. Βλ. Karl Heinz Roth, ό.π.

Στο Ηνωμένο Βασίλειο μέχρι το 1946 βρίσκονταν περίπου 400.000 γερμανοί αιχμάλωτοι πολέμου, ορισμένοι από τους οποίους μεταφέρθηκαν εκεί από στρατόπεδα αιχμαλώτων του Καναδά και των ΗΠΑ και περίπου 225.000 από αυτούς υποβάλλονταν σε καταναγκαστική εργασία. Το 1947, το Υπουργείο Γεωργίας υπολόγιζε ότι οι γερμανοί αιχμάλωτοι αποτελούσαν το 25% της εργασιακής δύναμης που απασχολούνταν στη γεωργική παραγωγή και γι' αυτόν το λόγο αντιτασσόταν στον επαναπατρισμό τους, καθώς προσδοκούσε να χρησιμοποιήσει τις «υπηρεσίες» τους και μέσα στο 1948. Τελικά, λόγω των αντιδράσεων, τόσο μέσα στο βρετανικό κοινοβούλιο όσο κι από τα ΜΜΕ, για τη χρήση «σκλάβων», μέχρι τα τέλη του 1947 είχαν επαναπατριστεί 250.000 αιχμάλωτοι και μέχρι το Νοέμβριο του 1948 επαναπατρίστηκαν και οι υπόλοιποι, με εξαίρεση 24.000 που επέλεξαν εθελοντικά να παραμείνουν στο Ηνωμένο Βασίλειο σαν ελεύθεροι πολίτες.

Το γαλλικό κράτος, πέρα από τους 200.000 γερμανούς αιχμαλώτους που είχε στα χέρια του όταν τελείωσε ο πόλεμος, απαίτησε να του παραδοθούν επιπλέον 1.700.000 σαν «πολεμική αποζημίωση». Ο ακριβής αριθμός των γερμανών αιχμαλώτων πολέμου που υπεβλήθησαν σε καταναγκαστική εργασία δεν είναι γνωστός, όπως δεν είναι γνωστός και ο ακριβής αριθμός των αιχμαλώτων που πέθαναν λόγω των συνθηκών αιχμαλωσίας και εργασίας. Οι αιχμάλωτοι αυτοί χρησιμοποιήθηκαν για την εκκαθάριση ναρκοπεδίων στη Γαλλία και τις Κάτω Χώρες –κατά παράβαση των προβλεπόμενων από τη Συνθήκη της Γενεύης για τη μεταχείριση των αιχμαλώτων–, ενώ άλλοι «απασχολήθηκαν» σε ανθρακωρυχεία κάτω από πολύ σκληρές συνθήκες. Τον Μάρτιο του 1947, οι κυβερνήσεις των ΗΠΑ και της Γαλλίας συμφώνησαν να αρχίσει η απελευθέρωση των γερμανών αιχμαλώτων με ρυθμό 20.000 το μήνα, διαδικασία που ολοκληρώθηκε το 1949. Γερμανοί αιχμάλωτοι πολέμου χρησιμοποιήθηκαν, παρά τη θέλησή τους, για την εκκαθάριση ναρκοπεδίων και στη Νορβηγία.

Οι ΗΠΑ, πέραν του ότι προμήθευσαν αφειδώς τους συμμάχους τους με γερμανούς αιχμαλώτους που κρατούνταν στις ΗΠΑ, χρησιμοποίησαν και οι ίδιες την καταναγκαστική εργασία των αιχμαλώτων κυρίως στη γεωργία, συνεχίζοντας μία παράδοση ανελεύθερης εργασίας φυλακισμένων που είχε δημιουργηθεί την περίοδο από τον Εμφύλιο Πόλεμο ως το New Deal στις πολιτείες του Νότου. Ο πρόεδρος Τρούμαν καθυστέρησε την απελευθέρωση των γερμανών αιχμαλώτων που κρατούνταν στις ΗΠΑ για τις ανάγκες της σοδειάς. Ο μισθός τους ανερχόταν στο 50 με 75% του μισθού ενός ελεύθερου εργάτη. Όπως αναφέρουν οι Ν. Τσόμσκι και Ε. Χέρμαν, υπολογίζεται ότι οι γερμανοί αιχμάλωτοι δούλεψαν 20 εκατομμύρια μέρες σε στρατόπεδα εργασίας και 10 εκατομμύρια μέρες σε ιδιώτες, σε τομείς όπως η γεωργία, η υλοτομία και η βιομηχανία.

Στην Πολωνία, υπό το πρόσχημα μιας «διαδικασίας αναμόρφωσης», στην οποία έπρεπε να υποβληθούν προκειμένου να τους επιστραφεί η πολωνική ιθαγένεια και να μπορέσουν να παραμείνουν στη χώρα μετά τον πόλεμο, πολλά μέλη της γερμανικής μειονότητας αναγκάστηκαν να εργαστούν σε στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας. Η διάρκεια της εργασιακής εβδομάδας τους είχε οριστεί στις 60 ώρες και δεν είχαν το δικαίωμα να κάνουν διαλείμματα, ενώ ο μισθός τους ανερχόταν στο 25 με 50% εκείνου των Πολωνών. Ο αριθμός αυτών που πέθαναν στα υπό σοβιετική διοίκηση στρατόπεδα εργασίας της Πολωνίας υπολογίζεται στις 200.000. Παράλληλα, περίπου 165.000 μέλη της γερμανικής μειονότητας μεταφέρθηκαν στην ΕΣΣΔ για να εργαστούν –θέλοντας ή μη– εκεί. Η ίδια τύχη ανέμενε και τους Σουδήτες, τη γερμανική μειονότητα της Τσεχίας. Όλοι οι Σουδήτες υποχρεώθηκαν να φορούν ένα λευκό περιβραχιόνιο με το γράμμα «N» (το αρχικό γράμμα της λέξης «Němec», υβριστικός χαρακτηρισμός για τους Γερμανούς στα τσεχικά) και, πριν εκδιωχθούν από τη χώρα, όλοι οι άνδρες 14-60 ετών και οι γυναίκες 14-55 ετών υπεβλήθησαν σε καταναγκαστική εργασία σε στρατόπεδα εργασίας.

Αναμφισβήτητη, τα πρωτεία στη χρήση καταναγκαστικής εργασίας είχε η Σοβιετική Ένωση. Στους αιχμαλώτους που βρίσκονταν στα χέρια των Σοβιετικών στο τέλος του πολέμου πρέπει να προστεθούν όσοι παρέδωσαν στην ΕΣΣΔ οι ΗΠΑ, οι γερμανοί πολίτες που αιχμαλωτίστηκαν στη Σοβιετική ζώνη κατοχής ως ύποπτοι για συμμετοχή στο ναζιστικό κόμμα ή ως «πολεμικές αποζημιώσεις» και τα μέλη γερμανικών μειονοτήτων από τις χώρες που βρέθηκαν στη σοβιετική σφαίρα επιρροής, όπως η Ουγγαρία (100-170 χιλιάδες), η Γιουγκοσλαβία (27-30 χιλιάδες) και η Ρουμανία (περίπου 100.000). Τα 3/4 των εργατών αυτών τα έστειλαν να δουλέψουν στα ορυχεία και στα έργα ανοικοδόμησης της κατεστραμμένης βαριάς βιομηχανίας στη λεκάνη του Ντόνετσκ και ένα 11% το έστειλαν να εργαστεί στη βαριά βιομηχανία στα Ουράλια. Οι εργάτες διέμεναν σε φρουρούμενα στρατόπεδα συγκέντρωσης, κάτω από εξαιρετικά σκληρές συνθήκες. Σύμφωνα με σοβιετικές πηγές, το 24% των κρατούμενων πέθανε. Το 1945 οι σοβιετικές αρχές αποφάσισαν τη σταδιακή απελευθέρωση των ηλικιωμένων και των γυναικών που ήταν ακατάλληλοι/ες για σκληρές εργασίες. Ο επαναπατρισμός των υπόλοιπων κρατούμενων ξεκίνησε το 1953 και ολοκληρώθηκε το 1956. Σύμφωνα με έναν υπολογισμό του Γερμανικού Ερυθρού Σταυρού (1964), 874.000 γερμανοί πολίτες υποχρεώθηκαν σε καταναγκαστική εργασία στην ΕΣΣΔ, και το 39% (341.800) πέθανε εκεί ή αγνοείται. Οι γερμανοί αιχμάλωτοι πολέμου, που υπολογίζονται από 2.500.671 μέχρι 3.300.000, «προσέφεραν» την εργασία τους μέχρι το 1949 σε 267 στρατόπεδα εργασίας, χωρισμένοι σε 392 τάγματα εργασίας.

Οι Σύμμαχοι χρησιμοποίησαν μορφές καταναγκαστικής εργασίας και στην κατεχόμενη Γερμανία. Στην αμερικανική

Γερμανοί αιχμάλωτοι στο Καμπ Φρέντερικ του Μέριλαντ.

Γερμανοί αιχμάλωτοι πολέμου που μόλις έχουν επαναπατριστεί από την ΕΣΣΔ.

ζώνη κατοχής, όλοι οι άντρες 16-45 ετών ήταν υποχρεωμένοι να καταγραφούν για να προσφέρουν υποχρεωτική εργασία. Σε αντίθετη περίπτωση κινδύνευαν να φυλακιστούν ή να τους αφαιρεθούν τα κουπόνια σίτισης, ένα μέτρο που είχε κριθεί ως απάνθρωπο από το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο όταν το είχαν εφαρμόσει οι γερμανικές αρχές κατοχής σε άλλες χώρες. Οι γαλλικές αρχές κατοχής χρησιμοποίησαν γερμανούς πολίτες, που είχαν εκδιωχθεί από τα σπίτια τους ως αντίποινα σε ενέργειες δολιοφθορών που είχαν κάνει εις βάρος τους, για την εκκαθάριση ναρκοπεδίων στην Αλσατία. Όμως η πιο εκτεταμένη χρήση καταναγκαστικής εργασίας σημειώθηκε στη σοβιετική ζώνη κατοχής. Πολλοί γερμανοί εξαναγκάστηκαν να εργαστούν στο ορυχείο ουρανίου στην περιοχή Erzgebirge για να εξορύξουν την πρώτη ύλη που ήταν απαραίτητη για την κατασκευή της σοβιετικής ατομικής βόμβας. Οι εργασίες ξεκίνησαν το καλοκαίρι του 1946 και μέχρι το τέλος του χρόνου οι αρχικοί 5.000 εργάτες είχαν γίνει 20.000. Καθώς οι ανάγκες σε εργατικά χέρια ήταν μεγάλες, σύντομα επιστρατεύτηκαν εργάτες από τα εργοστάσια της περιοχής, φυλακισμένοι καθώς και γερμανοί αιχμάλωτοι πολέμου που είχαν επιστρέψει από την ΕΣΣΔ. Πολλοί εθελοντές εργάτες που θέλησαν να εγκαταλείψουν την εργασία τους στα ορυχεία μετατράπηκαν κι αυτοί σε εργάτες-σκλάβους.

Γερμανοί στρατιώτες προς την αιχμαλωσία και... την εργασία που απελευθερώνει.

Αφού με αυτόν τον ταπεινωτικό τρόπο λοιπόν αποκλείστηκε κάθε πιθανότητα να ξανασηκώσει κεφάλι το γερμανικό προλεταριάτο και αφού είχε ολοκληρωθεί η πολεμική διαδικασία απαξίωσης μεταβλητού κεφαλαίου, μπόρεσε στα τέλη της δεκαετίας του '40 να ξεκινήσει επιταχυνμένα και «νορμάλ» στη δημοκρατική-αντιφασιστική Δύση η ανοικοδόμηση του θαυμαστού ελεύθερου κόσμου της μαζικής παραγωγής/μαζικής κατανάλωσης και στη λαϊκοδημοκρατική-αντιφασιστική Ανατολή η ανοικοδόμηση του θαυμαστού σοσιαλιστικού κόσμου της μαζικής παραγωγής σκέτα.

ΕΝ ΚΑΤΑΚΛΕΙΔΕΙ

Ξεκινήσαμε αυτήν την ενότητα με σκοπό να αποδείξουμε δύο βασικές μας θέσεις:

Α. Ότι το κύριο χαρακτηριστικό του καπιταλισμού δεν είναι, όπως ισχυρίζεται ένα μεγάλο κομμάτι του α/α/α χώρου, η «υποτίμηση του προλεταριάτου μέχρι εξοντώσεως του» (αυτό θα ισοδυναμούσε με την αυτοκαταστροφή του καπιταλισμού) αλλά η, κάποτε περιοδική και σήμερα διαρκής, κρίση αναπαραγωγής της καπιταλιστικής σχέ-

σης ή, με άλλα λόγια, η διαλεκτική αξιοποίησης/απαξίωσης, που καταλήγει, σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, ν' αυτομπλοκαριστεί και να μετατραπεί σε ένα φαύλο κύκλο απαξίωσης που δεν ικανοποιεί ούτε τους ίδιους τους καπιταλιστές και τους μικροαστούς και πρέπει να ξεπερνιέται από διαρκώς ανανεώσιμες μορφές περικύκλωσης του προλεταριάτου.

Β. Ότι το ουσιαστικό διακύβευμα του προλεταριακού αγώνα δεν μπορεί να είναι η πολιτική αντιφασιστική δράση και ο ιδεολογικός «πόλεμος ενάντια στο φόβο» (δηλ. η επικέντρωση της προσοχής στην **ακροδεξιά της απαξίωσης**) αλλά ο ριζοσπαστικός, συλλογικός αυτοκαθορισμός των κοινωνικών αναγκών **μέσα** και **ενάντια** στην καπιταλιστική μορφή τους, ο συλλογικός καθημερινός αγώνας ενάντια σε όλες τις μορφές απαξίωσης της εργασιακής δύναμης και της ζωής (φασιστικές και αντιφασιστικές).

Μουτζουρώσαμε πολλές σελίδες και δαπανήσαμε πολλές εργατώρες έρευνας για αυτό το κείμενο όχι για να ρίξουμε μια εξυπνακίστικη και απορριπτική ματιά στο αντιφασιστικό κίνημα ούτε να καγχάσουμε «τα λέγαμε εμείς» (μακριά από μας τέτοιου είδους νοοτροπίες).

Ασχοληθήκαμε (υπερβολικά, μάλιστα, θα μπορούσε να μας καταλογίσει κανείς) με το ιστορικό παράδειγμα του φασισμού για να εντοπίσουμε την καπιταλιστική και αντεπαναστατική του μήτρα αλλά και τις «αιρετικές» του πλευρές. Είδαμε αναλυτικά τις βασικές του πολιτικές κατηγορίες και προσπαθήσαμε να ξεδιαλύνουμε θεωρητικά τις ιστορικές, κοινωνικές και πολιτικές διαστάσεις των εννοιών και των πρακτικών του ολοκληρωτισμού και του λαϊκού κράτους. Κι αυτό με σκοπό να αναγνώσουμε την παρακαταθήκη που ο φασισμός άφησε τόσο στις μεταπολεμικές κεύσινανές όσο και στις (νεο)φιλελεύθερες δημοκρατίες μας αλλά και τις βαθιές του διαφορές μ' αυτές.

Δεν τον προσεγγίσαμε από τη σκοπιά της δύναμής του αλλά από τη σκοπιά των **ορίων** του, αναζητώντας τις αιτίες της ήττας του από ορθολογικότερες μορφές αντεπαναστατικής περικύκλωσης του προλεταριάτου.

Και έτσι καταλήξαμε σε μια ακόμη σημαντικότερη θέση από αυτές με τις οποίες ξεκινήσαμε:

Γ. Ότι μια ανάλυση που θέλει να δει τη σημερινή πολιτική της απαξίωσης μέσα από τα γυαλιά του ολοκληρωτισμού και του «νέου» φασισμού είναι καταδικασμένη να αποτύχει ως **μάχη θεωρία** γιατί βλέπει την ιστορία από τα πάνω και αδυνατεί να κατανοήσει την ποικιλία των μορφών της αντεπανάστασης που γεννιούνται από τα κάτω.

Η θεωρία του «νέου» φασισμού δεν εξηγεί την ήττα των αγώνων από τις δικές τους εσωτερικές αντιφάσεις αλλά από τη δύναμη του κεφαλαίου και μόνον. Όμως η δύναμη του κεφαλαίου είναι η ήττα των ταξικών αγώνων. Και είναι αυτή η ήττα που χρειάζεται πριν απ' όλα να εξηγηθεί. Ένα βασικό συμπέρασμα στο οποίο μας οδήγησε η έρευνά μας πάνω στη σοβιετική και τη γερμανική εργατική εμπειρία, από τα σοσιαλδημοκρατικά ή μη σοσιαλδημοκρατικά εργατικά συμβούλια του 1918 ως τις «do-it-yourself» εργατικές κινητοποιήσεις του 1938/39 και τον ιστορικό φασισμό συνολικά είναι αυτό: η εργατική δράση μεγάλων ή μικρών κοινοτήτων αγώνα που συγκροτούνται στη βάση της ικανοποίησης άμεσων συμφερόντων, αναγκών και επιθυμιών δεν σημαίνει από μόνη της και πολλά πράγματα. Δηλαδή, δεν σημαίνει τίποτα περισσότερο από την αυτοοργανωμένη, μοριακή απόπειρα ικανοποίησης αυτών των άμεσων συμφερόντων, αναγκών και επιθυμιών **με κάθε μέσο**. Το ίδιο ισχύει και για τις αυτοοργανωμένες αντιφασιστικές ομάδες κρούσης στις εργατικές γειτονιές. Δεν σημαίνουν τίποτα περισσότερο από το ότι κάποιοι προλετάριοι αντιφασίστες για λόγους αυτοάμυνας ή για λόγους τσαμπουκά συγκρούονται με φασίστες προλετάρους – και καλά κάνουν. Η συγκρότηση κοινοτήτων αγώνα και η κυκλοφορία αυτών των αγώνων αποκτούν το πραγματικό τους νόημα μόνο όταν εξετάζονται στο πλαίσιο (α) των επιδιώξεων των πολιτικών, συνδικαλιστικών και λαϊκών συλλογικοτήτων που τις στηρίζουν και (β) της **κυκλοφορίας των διαιρέσεων και των χειραγωγήσεων** που οι μύριες εξουσίες οργανώνουν. Αυτές οι μεγάλες ή μικρές εξουσίες είναι τα **χίλια πρόσωπα του κεφαλαίου και της αντεπανάστασης**, τα οποία συγκροτούν μια ολότητα, την ολότητα του κυκλώματος του συνολικού-κοινωνικού κεφαλαίου. Με το να κατασκευάζουν οι αντιφασίστες ένα ενιαίο, μονοδιάστατο, τερατώδες, πανταχού παρόν και τα πάντα πληρόν φασιστικό κράτος και να βαφτίζουν «χίλια πρόσωπα του φασισμού» τα χίλια πρόσωπα της αντεπανάστασης – ή της αντιεξέγερσης, για να έρθουμε στα δικά μας τα τελευταία χρόνια – αποκρύπτουν τις ιδιαιτερότητες και τη δυναμική αυτών των αποκεντρωμένων εξουσιών, που μπορεί να είναι φασιστικές ή/και αντιφασιστικές. Αυτό που αναγκάζει το κεφάλαιο να αναπαράγεται μέσα από μύριες εξουσίες είναι ότι έρχεται αντιμέτωπο με τα χίλια πρόσωπα της προλεταριακής εξέγερσης πρέπει να είναι ταυτόχρονα συγκεντρωμένο και διάχυτο, αυταρχικό και ελευθεριακό (ευέλκτο), αν θέλει να έχει πιθανότητες επιτυχίας η διαρκής επιχείρηση περικύκλωσης του προλεταριάτου που θέτει σε κίνηση. Δική μας δουλειά δεν είναι να καταγγέλουμε το κακό κράτος, την κακή αστυνομία, τους κακούς φασίστες κλπ. Δική μας δουλειά είναι να κατανοήσουμε τις ριζικές αιτίες της αδυναμίας μας να συγκροτήσουμε ένα συλλογικό, ανατρεπτικό του καπιταλισμού κίνημα.

Ιούλιος 2013 - Μάιος 2014